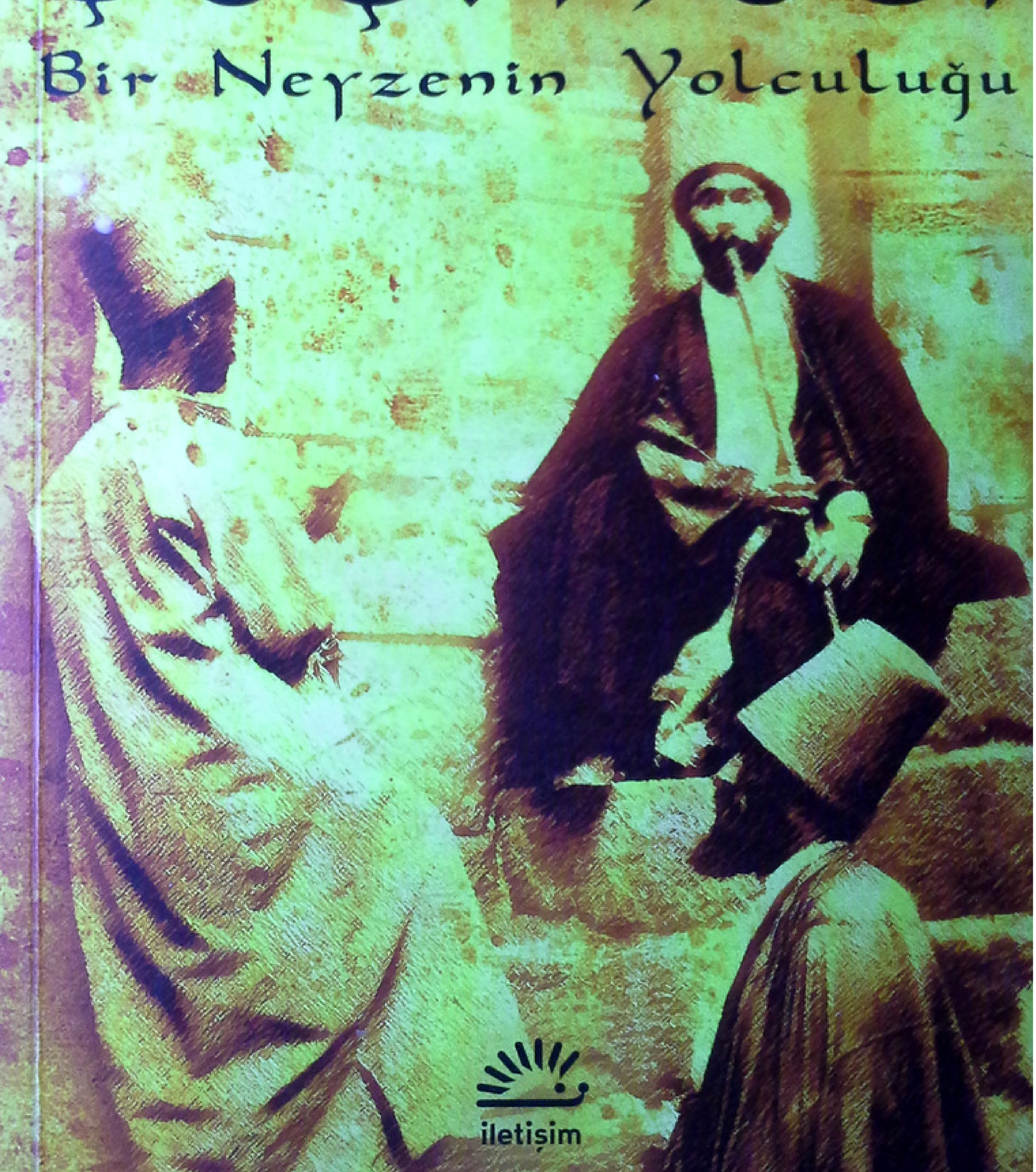
Kudsi Erguner

AYRILIK ÇEŞMESİ

Bir Neyzenin Yolculuğu

iletişim

KUDSİ ERGUNER • Ayrılık Çeşmesi

KUDSİ ERGUNER 1952'de Diyarbakır'da doğdu. 1969'da İstanbul Radyosu'na katıldı. 1973'te Paris'e yerleşen Erguner, burada mimarlık ve müzikoloji eğitimi aldı ve her iki alanda da doktora yaptı. 1976'dan itibaren dünyaca tanınmış müzisyenlerle çeşitli tiyatro, sinema ve konser projelerinde çalıştı. 1981'de Sufi öğretisini ve müziğini öğretmeyi amaçlayan bir dernek, 1988'de "Kudsi Erguner Ensemble" adıyla 16. yüzyıl Klasik Osmanlı Müziği'ni tanıtmayı hedefleyen bir müzik topluluğu kurdu. Kudsi Erguner evli ve üç çocuk babasıdır.

La Fontaine de la Séparation / Voyages d'un musicien soufi
© 2000 Le bois d'Orion

İletişim Yayınları 857 • Anı Dizisi 40
ISBN-13: 978-975-05-0091-6
© 2002 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-6. BASKI 2002-2010, İstanbul
7. BASKI 2014, İstanbul

EDİTÖR Bahar Siber
KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FOTOĞRAFI Bursa Mevlevihanesi
(Kudsi Erguner arşivi)
ARKA KAPAK FOTOĞRAFI Justin Creedy Smith
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Bahri Özcan
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

KUDSİ ERGUNER

Ayrılık Çeşmesi

Bir Neyzenin Yolculuğu

La Fontaine de la Séparation
Voyages d'un musicien soufi

ÇEVİREN *Arzu Açan Erguner*

iletişim

Adamın biri, derin bir kuyuya düşmek üzereyken, son anda kuyunun ağzındaki kuru dala tutunmayı başarmış. Ama ağırlığına dayanamayarak çatırdamaya başlayan dalın kırılması an meselesiymiş.

Korku içinde düşeceği kuyunun dibine doğru bakınca, aşağıda da koca bir canavarın onu ayaklarından yakalamak üzere olduğunu fark etmiş.

Durumunun dehşetinden sıyrılıp kendini toparlamaya çalışan adam, boşlukta sallanırken kendisini taşıyan kuru dalın dibindeki bal peteğini fark etmiş. Bir eliyle yakaladığı dalı sımsıkı tutup, diğer eliyle baldan bir parmak alarak ağzına atmış. Keyifle bal tutan parmağını yalarken de:

"Oh!!!" demiş, "Hayat ne güzel!"

Feriduddin Attar

Bu kitabı hayatımın balları eşim Arzu ile çocuklarım Selman, Sinan ve Merve'ye ithaf ediyorum...

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

Ayrılık çeşmesi 15

Meryem Ana'nın eli 19

Çocukluğum ve İstanbul 23

İlköğrenim yılları, İtalyan Ortaokulu,

Pertevniyal Lisesi 33

İstanbul'daki müzisyen dervişlerin arasında 41

Babamın gözü 65

Geleneksel müzik ve modernlik 75

Konya'daki Mevlevi ayinleri 85

Türkiye dışındaki ilk Mevlevi ayini turneleri 99

Babamın Londra'da tedavisi 111

Amerika'daki Mevlevi ayinleri 119

Paris'te mola 123

Peter Brook ve çevresi 137

Afganistan'da yolculuk 141

Muzaffer Efendi ve Amerika'da Tasavvuf 147

Geleneksel Türk müziği ve
Avrupalı dinleyici 159

World Müzik'e geçiş 171

Kurduğum Mevlevi topluluğu 177

İslâm, tasavvuf ve modern yaşam 187

Bugünkü geleneksel müzisyen gözüyle... 193

Nakil 201

Sonsöz 209

EK
Mevlevilik ve ney 209

Giriş

Tarih bana hep insan yaşamının olduğu kadar, kurduğu uygarlıkların, imparatorlukların, geleneklerin, değerlerin de gelip geçici olduğunu öğreten bir ders gibi geldi.

Doğumla ölüm, nasıl insan için kaçınılmaz gerçeklerse, insanların ürettiği her şey de sanki bir gün yok olmaya mahkûm. Yine de insanlar tarih boyunca kendilerinden daha uzun yaşayacağına inandıkları eserleriyle sonsuzluğu yakalamaya çalışmışlar.

O olmadan ne yaparım dedikleri yakınları yitip gittiğinde hayat nasıl devam ediyorsa, vazgeçilmez sandıkları değerler çözüldüğünde veya kurdukları devletler yıkıldığında da, başta bocalasalar bile, yeni dengelere alışabilmişlerdir.

Çağımızda değişimler, geçmişe nazaran, insana bocalayacak zaman bile bırakmayacak kadar hızlı. Bu ise günümüz insanını bir tür hafıza kaybına uğratmakta.

Aktüalite dediğimiz günlük fırtınalar, insanların yalnızca dünyada yaşanan siyasal, sosyal ve kültürel değişimlerle ilgili anılarını değil, birkaç gün öncesine ait kişisel tecrübelerini bile, bir yaprak gibi sürükleyip götürmekte.

Endüstri devriminden günümüze kadar yaşanan gelişmelere Batı insanı bile uyum sağlamakta güçlük çekerken, bu gelişmeleri daha sonra yaşayan üçüncü dünya insanı, yeni değerlere alışamadan, kendini maddeci bir dünyanın acımasız ortamında buldu. Bu durumdan Türkiye de nasibini aldı. Ülke, neyin karşılığında ne satıldığının, neyin kaybedilip ne bulunduğunun pek anlaşılmadığı, kâr ve zararın birbirine karıştığı bir pazar yerine dönüşüverdi.

Önce vaad edilen geleceğin hevesiyle geçmişini satıp, sonra da kandırıldırıldığını anlayınca, değerli anılara gömülen nostalji meraklıları gittikçe arttı. Nostalji kavramı, geçmişin bugüne tercih edilmesi anlamına da geldiğinden, önceleri bazı siyasal çevreleri endişelendirdiyse de, yad edilen geçmişin sadece beş-on yıl öncesine ait olduğu anlaşılınca, moda bile oldu.

Bugün, özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde yaşayanların hafızalarını biraz zorlayıp çocukluk ve gençlik anılarını anlatmaları, dinleyenlere zaman tüneline girmişler duygusunu veriyor. Günümüzün insanlarına, "Benim çocukluğumda bu beton binanın yerinde koca bir çınar vardı ve ben o ağacın gölgesinde oynardım" dediğimde sanki uzak bir geçmişten söz eder gibiyim. Oysa, bir İstanbullu olarak, tam yarım asır tutan şu kısacık ömrümde, insanları yıllarca gölgesinde serinleten yüzyıllık çınarların, canım meyve ağaçlarının yıkılıp gittiklerini çok gördüm.

Israrla hatıralarımı yazmam istendiğinde, kişisel anılarımın ötesinde, öncelikle ailem dolayısıyla içinde büyüdüğüm geleneksel müzik ve tasavvuf geleneğinin son yıllarını anlatmayı amaçladım.

Allah'ın "Settar", yani insanların ayıbını örten olduğuna inanan bir kimse olmama rağmen, özellikle Türkiye'de açılan büyük boşluk sonucu tekke ve tarikatlara ilgi duyan okuyucularımı uyarmak amacıyla, bazı olayları kişilerin

isimlerini vererek, bütün çıplaklığıyla anlatmayı tercih ettim. Zira tasavvuf, değerli insanlar aracılığıyla onları değerli yapanı görmeyi öğretir. Yani insan aynasından türlü güzellikler görülebilir, ama bunun sahibi ayna değildir. Oysa her devirde olduğu gibi, günümüzde de kimi şahıslar, tarikat şeyhliği adı altında, insanları kendilerine taptırmaktadır.

Toplumumuzun terk ettiği çoğu değere, aslında şu günlerde daha da çok ihtiyacı olduğuna inanarak, edeb ve irfan yuvası tasavvuf geleneğinin, ülkemizde yaşanan kültür değişimi fırtınalarından nasıl etkilendiğini, bizzat yaşadıklarımla anlatmayı denedim.

Bugünün ölçüleriyle bakıldığında, ya içi boş, kuru dinî topluluklar gibi görünen ya da tersine kendine özel inançları ve gelenekleriyle din dışı, felsefi topluluklar olarak algılanan son devir tekkelerini ve oralarda toplanan insanları, anılarımla daha yakından tanıtmaya çalıştım.

Kısacası bu kitabımda, tüketim toplumunun geçici hırslarıyla ruhları betonlaşmış insanlara, "Sizin yerinizde, çınar gibi insanlar vardı ve ben onların gölgesinde büyüdüm..." demek istedim.

Geleneklere saygılı olsam da muhafazakâr değilim, çünkü tanıdığım muhafazakârların, koruduklarını iddia ettikleri geleneklerin yaşamasından rahatsız olduklarına hayretle tanık oldum.

Aslında toplumumuzun epey aceleye getirilen gelişim ve çağdaşlık arayışı, yalnızca "Yeni eskiden iyidir" ilkesi ile "Doğu-Batı" ikilemine indirgenmiştir. Batı, her şeyde kesinlikle daha üstündür, yeniliğin ta kendisidir. Doğu ise eski olarak algılanır.

Halbuki bir şeyin değerini veren onun eski veya yeniliği değildir. Elmas da değerini eski veya yeni oluşundan değil, sadece elmas oluşundan alır. Oysa bugünün insanı, eski diye nice elması çöpe atmakta.

Toplumumuz, Avrupalı'nın somut çözümlerle soyut meselelerden kurtulduğuna; bilimle metafizik safsatadan arındığına; endüstriyle zaman kaybından kurtulduğuna; düşünceyle Tanrı'dan azad olduğuna; üstün edebiyatı ve kültürüyle, insanların tabiatlarındaki vahşeti yendiğine inandırılmıştır. Oysa dün *Avrupalılık-çağdaşlık*, bugün ise globalizm adı altında dünyaya yayılan uygarlığın doğrularının yanı sıra yanlışlarının da olduğu, başta Avrupalı aydınlar ve filozoflarca ortaya konmuştur.

Endüstri devriminin yol açtığı yıkım üzerinde yaşadığımız küreyi tehdit etmekte; modern yaşam yalnız çevreyi değil, insanların özünü de kirletmekte; bilimsel deneyler ahlâk sınırlarını zorlamaktadır. Çağdaş medeniyetin yol açtığı endişe verici zararlar, artık yalnız bilim adamlarının değil, geniş kitlelerin de güncel konusudur.

1975 yılından bugüne, sayısı bini geçen konserlerim, katıldığım Mevlevi ayinleri, yayımladığım plaklar ve kitaplar, bana tasavvuf edebiyatının kaynak eserlerini okumuş Avrupalıları yakından tanıma imkânı verdi. Onları tanıdıkça, sadece *bizim kültürümüz* sandığımız çoğu şeyin aslında evrensel olabileceğine, zaman ve coğrafi sınırlarla kısıtlanamayacağına dair inancım da arttı.

Kısacası, Batı'yı hayal eden doğulularla Doğu'yu hayal eden batılıları tanıdıkça, her iki tarafın da gerçeklerden ne kadar uzak olduğunu yakından gördüm.

Batı ve Doğu kelimeleri, benim için iki ayrı dünya değil, yalnızca güneşin doğduğu doğu ile güneşin battığı batı olarak anlam kazandı. İnsan dünyanın neresinde olursa olsun, güneş doğup batacağına göre, her yerde bir doğu ve bir batı olacak. Ben de *Ayrılık Çeşmesi*'nde yolculuğumu doğmakta olan yeni bir güne doğru yapmaya çalıştım.

Mevlevî geleneğinde, İslâm inancına uygun olarak, insanların bedene bürünüp dünyaya gelmelerinden önce, Al-

lah'ın ruhlara "Elesti bi Rabbiküm" yani "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğuna ve cevap olarak ruhların "Beli" yani evet cevabını verdiğine inanılınır.

İnsan, sırası gelip de beden ve tabiat sınırları ile bu dünyaya indiğinde, çeşitli dünya zevkine dalarak ruhlar âleminde verdiği sözü unutur gider. İç dünyamızda devamlı bizleri kemiren gizli hasret ve gariplik hissi, ruhlarımızın Allah'ın hitabından ve verilen sözden duyduğu lezzeti bu dünyada bulamamasına bağlanır. Müzikten, şiirden, hikmetli sözden, her türlü güzellikten duyulan neşenin kaynağı da işte anımsanan o ruh halidir.

Dolayısıyla, dünya hayatının unutulan bir güzellik, tutulamayan bir söz, lüzumsuz kavgalar gürültüler, heyecanlar, sevinç ve üzüntülerle dolu kısa bir yolculuk olduğunu düşündüğümden, bu kitaba "Bir neyzenin yolculuğu" adını da ekledim.

İlk olarak Fransız yayınevi Le Bois d'Orion tarafından yayınlanan bu kitabın eşim tarafından yapılan Türkçe çevirisinde, bazı eklemeler ve açıklamalar da yaptım.

Paris, 10 Eylül 2001

Ayrılık çeşmesi

Eski bir Hint hikâyesine göre, ihtiyar bir guru, genç mürîdiyle birlikte seyahat ediyormuş. Yorgunluktan yürüyemez hale gelince bir ağacın dibine oturmuş ve mürîdinden, belindeki testiyle, uzaktaki köyden kendisine su getirmesini istemiş. Yola koyulan mürîd bir süre sonra çeşmeye varmış. Gün ortası olduğundan, çeşmenin etrafı su almaya gelen köyün kadınlarıyla cıvıl cıvılmış. Hele içlerinden bir tanesi varmış ki, genç mürîd onu görür görmez kalbinden vurulmuş ve o anda aklında ne testi kalmış ne de ağacın altında su bekleyen gurusu. Kızı evine kadar takip edip, mecnun misali günlerce evinin etrafında dolaşmış. Sonunda durumun farkına varan kızın babası, genç adama ne istediğini sormuş. Genç mürîd, kızını sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyleyince de rıza gösterip ikisini evlendirmiş. Bir çocuk, iki çocuk derken aradan seneler geçmiş ve mürîdin büyüyen oğlu babasının izniyle evden ayrılıp kısmetini aramaya çıkmış. Yavaş yavaş bütün çocuklar izin isteyerek yuvayı terk etmişler. Derken önce kayınpederi, sonra kayınvalidesi en nihayet de karısı vefat etmiş ve

mürîd kendini yine yapayalnız bulmuş. Bir gün üzgün bir şekilde köyün çeşmesinin önünden geçerken aklına aniden (!) testi, su ve ağacın altında bıraktığı ihtiyar gurusu gelmiş. Telaşla eve koşmuş, önce arayıp tarayıp testiyi bulmuş, sonra da çeşmeden su doldurarak şeyhini bıraktığı ağacın altına yollanmış. Soluk soluğa vardığında, ihtiyarı aynı bıraktığı günkü gibi sırtı ağaca dayalı, gözleri ufukta bir noktaya takılı sanki bir heykelmiş gibi hareketsiz vaziyette, derin bir tefekkür âleminde bulmuş. Dönüşünü haber vermek, biraz da hayatta olup olmadığını anlamak için, çekinerek şeyhin omuzuna dokunduğunda, yaşlı adam gözlerini yavaş yavaş diktiği o bilinmeyen noktadan mürîdine doğru çevirmiş ve

"Merak etmeye başlamıştım evlat...!" demiş.

Hayatımızı dolduran dalgınlık ve şaşkınhklarımızı çok güzel ifade eden bu hikâyeyi çok severim. Hepimiz "Ayrılık çeşmesi" etrafında dolaşıyoruz. Ta ki varlık sebebimiz kafamıza dank edinceye kadar. İşte ancak o zaman hayat başka bir anlam kazanıyor.

Kitabıma ismini verdiğim "Ayrılık Çeşmesi", Kadıköy civarında, bugün sadece aynı adı taşıyan bir otobüs durağı ile etrafını çeviren binaların arasında bulunan ve artık suyu bile akmayan eski bir çeşmedir. Geçmiş zamanlarda bu çeşme doğuya gidenlerin ve gelenlerin yolcu edildiği veya karşılandığı, belki de su gibi gidip su gibi çabuk gelmeleri dileğiyle arkalarından su döküldüğü yermiş.

Hacca giden hacılara, sefere çıkan padişahlara bu çeşmeye kadar refakat edilir, yolcu taze başlayan hasretiyle, belki de uzun zamandır hazırlığını yaptığı yolculuğuna, yine bu çeşmede arkasında bıraktıklarıyla buluşabilme ümidiyle yola koyulurmuş.

Bu çeşmeden ben de çok kez sevdiklerimi arkamda bırakarak yollara düştüm. Bugünse, bilinmez bir âleme yolcu-

luğun simgesi olan "Ayrılık Çeşmesi" artık benim iç dünyamda akmakta.

Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sine başlarken:

Dinle neyden çün hikâyet itmede
Ayrılıklardan şikâyet itmede

dediği gibi, neyimle hikâye ettiklerimi bugün dilimin döndüğü kadar sözlerle anlatmaya çalıştım, her ne kadar sürç-i lisan ettimse affola.

Meryem Ana'nın eli

İnsanoğlu için üç büyük kıyamet vardır. Birincisi doğum, ikincisi ölüm, üçüncüsü ise ilâhi adaletin karşısında herkesin dirileceği an.

Ben ilk kıyametimi 4 Şubat 1952'de dedemin vazifeli olduğu Diyarbakır'da yaşamışım. Medineli bir ensar ailesinden geldiği söylenen anneannem de o yöredendir. Bölgenin tüm mimari özelliklerini yansıtan dedemlerin evinde, bütün odalar ortasında küçük bir havuz olan iç avluya açılıyor, bir odadan diğerine bu avludan geçiliyordu. Burası, benim ilk kıyametimin de şahidi olmuş.

Aslında pek de kıyamet sayılmaz, çünkü sonraları annemin anlattığına göre çok kolay doğmuşum. Bölgenin âdetlerine göre doğum yapan kadının yanına bir tas su içinde *Meryem Ananın Eli* diye bilinen ve ilk bakışta enginara benzeyen, kapalı bir çiçek konur. Diğer yandan da müstakbel annenin etrafına halka olan kadınlar coşkuyla "La ilaheillallahi, Muhammedenresulullah" diye Kelimeyi Tevhid getirirler. Suya konan çiçek, ana rahmi gibi, yavaş yavaş açılmaya başlar. İnanışa göre çiçek açıldığında bebeğin de doğması

gerektiğinden, anneciğim sancılar içinde gözünü tastan hiç ayırmamış ve hakikaten de tüm yapraklar açılıp çiçek bütün güzelliğiyle ortaya çıktığında, ilk çığlığımı atmışım.

Doğumumdan kısa bir süre sonra annemle, birkaç kuşaktır İstanbullu olmasına rağmen, memuriyeti gereği Ankara'da olan babamın yanına gitmişiz. 1953'te dedemin vefatından sonra da Ankara'yı terk edip İstanbul'a geri dönmüşüz.

"Atalarınla övünme, bırak onlar seninle övünsünler" düsturuna uygun olarak, belki de kültürümüzde aristokrasi geleneği olmadığından, ailelerin şecereleri bir yerlerde kesintiye uğrar. Ben de Haliç'teki Yavuz Sultan Selim türbesinde imam ve türbedar olan Süleyman dedemin babası Hafız Hasan ve onun babası müderris Osman Efendi'den geriye gidemiyorum.

Büyük dedemle dedemin oturdukları ev, Yavuz Sultan Selim Camii'ne yakınlığından dolayı aynı adı taşıyan mahallede idi. Tepe üstündeki çoğu ev Haliç ve tüm İstanbul'u ayaklar altına serdiğinden eski İstanbullular arasında çok revaçtaydı. Eski ahşap evlerde ufacık bir kıvılcım bütün bir mahallenin yok olmasına yetiyordu. O derece ki, yangınlar İstanbulluların günlük hayatının bir parçası olmuş ve çoğu İstanbullu bu felaketleri alınyazısı olarak görüp sessizce kabullenmişti.

İstanbullu babalarımız ve dedelerimizin neslinden herkesin muhakkak yangınla ilgili bir anısı vardır. Bu konuda duyduklarımın en güzeli, büyük tasavvuf şeyhlerinden İbrahim H. Kuşadah'nınkidir (1774-1845).

Kuşadalı'nın tekkesinin bulunduğu mahalle, ahşap evlerle çevriliymiş. Bir gün şeyhin derin sohbeti, dervişlerinden birinin korku içinde "Aşağı mahallede yangın var" diye bağırmasıyla kesilmiş. Şeyh efendi bu müdahaleden rahatsız olduysa da sohbetini sürdürmüş. Biraz sonra yine aynı derviş, daha da endişeli bir yüzle, "Yangın bu sefer bizim mahalleye sıçradı!" diyerek tekrar içeri dalmış. Kılı kıpırdama-

Soldan sağa ayaktakiler: Yazarın babası Ulvi Erguner, annesi Süheylâ Erguner, amcası Asaf Erguner, halası Serap Erguner. Soldan sağa oturanlar: Babaannesi Muazzez Erguner, dedesi Süleyman Erguner ve büyük hala Firdevs. Yıl 1948.

yan şeyh, sohbetine devam etmiş. Aynı dervişin yangının kendi sokaklarına kadar geldiğini söylemesi bile bir şey değiştirmemiş. Sonunda her yeri titreyen derviş gelip yangının kendi tekkelerine de sıçradığı haberini verince, Kuşadalı yavaşça kalkmış ve etrafındakilere dönerek, "Haydi öyleyse" demiş, "gidip başka yerde devam edelim".

İstanbulluların tepkisi de farklı olmuyordu. Hayatlarını gidip başka yerde devam ettiriyorlardı. Zaten, ahşap evler yavaş yavaş yerlerini batı tarzında inşa edilmiş evlere, daha sonraları da beton binalara bıraktı. Bizim aile de bundan payını aldı ve büyük borçlarla alınan bir arsa üzerine taş bir ev inşa edildi. Sonradan taşındığımız bu evi, âdet olduğu üzere, babaannem, halam, amcam yani babamın ailesiyle paylaştık.

Tüm bu yangınlar çocukluk günlerimde büyük izler bıraktı. Ben ve mahalle arkadaşlarım koca alevleri büyülenmiş gibi izlerdik. Daha sonraları da yangmları anlatan po-

püler hikâyeler ve onların felsefi yanları hep ilgimi çekti. Hele Buda'ya ait bir kıssa var ki, bence yangından çıkartılabilecek en güzel ibrettir:

İşinden dönen bir adam evinin alev alev yandığını, içeride-ki iki çocuğunun da, oyuna daldıkları için, durumun farkında olmadıklarını görmüş. Bağırıp çağırmasına rağmen çocukları oyundan koparamayan baba, sonunda en iyi yolun onları kandırmak olduğunu düşünmüş ve "Koşun koşun size oyuncak getirdim" diye bağırmış. Oyuncak lafını duyan çocuklar, ellerindekini bıraktıkları gibi kendilerini babalarının yanına atınışlar ve farkında olmadan yangından kurtulmuşlar.

Buda bu kıssayı şöyle bitiriyor:

"Bu dünya aslında büyük bir yangın yeri, kurtulmanız için haykırıyoruz, sizlere sesleniyoruz ama oyuna öyle dalmışsınız ki duymuyorsunuz. Ne yazık ki, bizleri duymanız, söylediklerimize inanmanız için sizlere oyuncak vaad etmemiz gerekiyor..."

Çocukluğum ve İstanbul

Bugün beton yığınına dönmüş İstanbul'un aksine, çocukluğumun İstanbul'undan aklımda, sakinlerinin birbirine çok yakın olup, neredeyse koca bir aile oluşturduğu mahallelerle, onları çeviren boş arsalar, bostanlar, parklar ve bir sürü yemyeşil bahçeler kaldı.

Bu tabloda kedilerin, köpeklerin bile ayrı yeri vardı. Köpekler istedikleri gibi rahatça dolaşabilirler ve tüm mahalleli tarafından beslenirlerdi. Onlar da minnet duygularını akşamları mahalleye bekçilik ederek öderlerdi. Bu yüzden, geceleri bütün köpek sürüsü arkasına takılmadan, herhangi bir yabancının mahalleden geçmesine imkân yoktu. Köpekleriyle tanışmadığımız bir mahalleden gece geçmeyi düşünmek bile biz çocukların ödünü koparırdı.

İncir, ceviz, elma, armut ağaçlarıyla dolu sokaklarda ağaçların gölgesinde oynayarak, kâh dallarına tırmanıp, kâh meyvelerini yiyerek çok mutlu bir çocukluk geçiriyorduk. Bugün on beş milyon kişinin yaşadığı bu koca metropolle ilgisi olmayan bir ortamda, şehrin göbeğinde kır havası yaşıyorduk.

Soldan sağa: Yazarın ağabeyi Hulki Erguner, annesi, Süheylâ Erguner, babası Ulvi Erguner ve Kudsi Erguner. Yıl 1954.

O zamanlar büyük caddeler yoktu, arabalar zaten yok denecek kadar azdı ve çoğunlukla tramvaylar geçerdi. Sokaklar yaz-kış çocuk gürültüleriyle dolu olurdu. Bugünkü popülerliği olmasa da, futbol yavaş yavaş en sevdiğimiz oyunlardan biri haline gelmeye başlamıştı. Gerçek toplar o zamanlar ailelerimizin bütçesini aştığından, gazete kağıtlarını sıkıştırıp üstlerini sımsıkı paket ipiyle sararak top yapar, onlarla oynardık.

Bir gün sahici bir topumuz olmasını çok istediğimizden, komşumuzun oğlu Celal'le birlikte kendi yaptığımız limonatayı satarak, aklımızca ticaret yapıp top parası kazanmaya karar verdik. Mahallenin öbür ucundaki, gençlerin futbol oynadığı top sahasını gözümüze kestirdik. Evden yürüttüğümüz limon, kova, şeker vs. ile kendimizce limonataya benzer bir şey yapıp, kaptığımız gibi maç yapan gençlerin yanına gittik. Oyun bittiğinde "Soğuk limonata" diye bağırma-

mızla kovanın dibini gōrmemiz bir oldu. Çekinerek istediğimiz para yerine ise, tabii ki nasihat aldık. Biraz ısrar edince popomuza yediğimiz tekmeler de yammıza kâr (!) kaldı. Üstüne üstlük, ağlaya ağlaya eve dōndüğümüzde, limon ve kovaları yürüttüğümüz için bir posta da evden sopa yedik.

Ama ne ilk ticari başarısızlığımız, ne de yediğimiz sopalar bizi yıldırmadı. Bu sefer de sıcak bir yaz günü, yine bir arkadaşımla birlikte, kendi yaptığımız ayranı satmaya karar verdik. Sopa korkusuna rağmen onu da limonata gibi kovaya doldurup yollara düştük ve elbette bu defa top sahasını es (!) geçtik. Öğleye doğru güneş tepemize çıkınca, ağzımız dilimiz kurumaya başladı. Bir bardaktan bir şey olmaz diye diye, bu sefer de biz kendimiz kovanın yarısını bitirdik. Kalan ayrandan elde ettiğimiz para da zaten top için gerekli meblağın çok altındaydı. Bōylece, hiçbir zaman topum olmadığı gibi, bu iki macera yüzünden ticaret hayatım da başlayamadan bitti.

Çocukluğumuzun İstanbul'u, bir sürü değişik sokak satıcısı ile doluydu. Onların bağırış şeklinden kimin geldiğini anlar ve oyunumuzu bırakıp hep birlikte beceriksizce satıcının bağrışına eşlik ederdik. En çok beklenenlerden biri macuncular dı. Kapak açılınca ortaya çıkan renk cümbüşü bile ağzımızın suyunu akıtmaya yeterdi. Birkaç kuruş karşılığında çubuğa dolanan macunu elimize aldık mı bizden mutlusu yoktu.

Bazen satıcıların yanında onlara eşlik eden klarinetçiler de olurdu. Müzik sesini duyan yetişkinler doğal olarak pencerelere üşüşür, bunu fırsat bilen sokaktaki biz çocuklar da annelerimizden para istemek için yaygarayı basardık.

Bugün bile, klarinetin kıvrak nağmeleri ve darbukanın şamatasıyla bütünleşen oyun havalarını her dinlediğimde, çocukluğumdaki rengârenk macunların gōrüntüsü ve lezzetini hatırlarım.

Çocukların gözdelerinden bir diğeri de ayı oynatıcılarıydı. Zincirinin ucuna bağladığı ayısıyla köşeyi dönüp, tefini çalmaya başlar başlamaz etrafı bir çocuk ordusu ile dolardı. Gözü çocuklardan ziyade büyüklerde olan ayı oynatıcısı, etraf biraz dolup pencereler de hareketlendi mi hayvancağızı oynatmaya başlardı. Ayı önce biraz dans eder, sonra da, bilhassa kadın seyircileri memnun etmek için, yere yatıp, "*Hamamda kaynanasını gören gelin nasıl bayılır*", onu gösterirdi. Bazen de ayı oynatıcısı seyircilerin arasındaki erkekleri, para karşılığında ayıyla güreşmeye çağırır, kimse çıkmazsa kendi güreşirdi. Çocuk halimizle mahalle bakkalının ya da köşedeki marangozun ayıyla boğuşmasını heyecan ve hayretle seyrederdik.

O yıllarda Zeki Müren, okuduğu Hacı Arif Bey ve Şevki Bey'e ait şarkılarla büyük bir ün kazanmıştı. Kendisi için özel olarak çizdiği kıyafetler, Hollywood filmlerini andıran sahne dekorları dillere destan olmuştu. Mahallemizin mütevazı gelirli insanları için Zeki Müren'i gazinolara gidip dinlemek, hayal bile edilemezdi ama, bir yandan okuyup diğer yandan şarkı sözü satarak, ara sıra sokağımızdan geçen seyyar şarkıcılar bu ihtiyacı pekâlâ gideriyordu. Hele adını dahi unutmadığım bir Adnan vardı ki, hem sesi hem de edasıyla Zeki Müren'i aratmazdı. Gayet güzel taranmış biryantinli saçları ve vücudunun bütün adelelerini ortaya çıkaran bembeyaz, daracık atletiyle sokağın başında göründüğünde, mahallenin bütün genç kızları başına üşüşür, ondan yalvar yakar şarkı isterlerdi. Hemen melankolik bir havaya bürünen sanatçımız, sözlere ve nağmenin akışına göre kâh elini kalbine, kâh parmağını dudaklarına götürerek âşık genç kızların hüznünü körükler, hatta onları epeyce ağlatırdı. Yine de, her seferinde bu küçük konserler neşeli bir şarkıyla sona erer, gözlerdeki yaşlar henüz kuruyamadan kahkahalar ve şakalaşmalar ortalığı sarardı. Biz

çocuklar da nedenini bilmeden ablalarımızla beraber hem hüzünlenir hem de gülerdik.

Yaz tatillerinde çocukların mahalledeki esnafın yanında çalışması âdettendi. Bakkal, manav, berber herkes birilerinin yanına kapılanırdı. Bizim için en gözde olanı, bir yandan çalışıyormuş gibi görünüp bir yandan da artık tahtalarla kendimize oyuncaklar ürettiğimiz, marangozun atölyesiydi. Bir yaz bana da marangoz yanında çalışmak nasîb olmuş ve bir kalas iki tekerlekle kendime bir tornet yapmıştım. Mahallenin o zamanki tek asfalt yolunda, herkesin kulaklarını tırmalamak pahasına da olsa, gururla bir aşağı bir yukarı kayar dururdum.

O zamanlar tatile çıkma alışkanlığı henüz yerleşmediğinden, sıcak yaz akşamlarında, çocuklar gibi ebeveynler de sokağa çıkardı. Kapı önlerine halılar serilir, genelde hanımlar bir yana beyler diğer yana oturur, çay tepsilerinin etrafında sohbet edilirdi. Biz çocuklar da geç saatlere kadar sokakta oynayabilirdik.

Komşular arasındaki, neredeyse aile hayatına benzer ilişki, karşılıklı saygı ve yardımlaşmaya dayalı kendine has kurallar gerektiriyordu. Özel hayat mevhumu hemen hiç yoktu. Çocuklar anne babaların tartışmalarına şahitlik eder, herkes herkesin her şeyini bilir ama saygı sınırını geçmezdi. Semt sakinlerini genelde, gelir düzeyleri aşağı yukarı aynı olan esnaf, küçük memur ya da zanaatkârlar oluştururdu.

Mahallede oturan küçük bir gümrük memurunun bir gün koca bir arabayla gelip evinin önüne park etmesi olay olmuş, tüm komşuların diline düşmüştü. Herkes birbirine nasıl olup da bu arabayı satın alabildiğini soruyordu. Memur bey arabanın bir arkadaşının hediyesi olduğunu söylese de kimseyi inandıramadı ve rüşvet aldığına ikna olan mahalleli onu ve ailesini o kadar dışladı ki, sonunda başka

bir semte taşınmak zorunda kaldılar. O zamanlar insanlar hırsızlarla ya da yolsuzlarla aynı havayı solurlarsa, eninde sonunda bu ahlâksızlığın kendilerine de bulaşacağına inanıyorlardı.

Altmışlı yılların başında İstanbul'a ilk göçler başladı. Dolayısıyla, konut ihtiyacıyla birlikte, birer ikişer, apartmanlar da yükselmeye başladı. Ön cephesi o günün moda renginde mozaikle kaplanmış bu dört-beş katlı ruhsuz yapıların çoğu, maalesef bugün de yerlerinde duruyorlar.

Annelerimiz bu apartmanlara bir gün taşınabilmenin hayalini kurarken, mahallenin genç kızları müstakbel damatlara uzatılan talepler listesine yeni bir apartman dairesini çoktan eklemişlerdi. Biz çocuklar için bu apartmanların inşaatları, her türlü oyuncağı imal edebileceğimiz, tükenmez bir hazine gibiydi. Taş yığınları arasında bulunmuş tek bir mozaik parçasına altın muamelesi yapar, aramızdaki değiş-tokuşlarda ve oyunlarda para yerine kullanırdık. Küçücük bir atığın bile kıymetli olduğu, sokağın bize sunduğu ne varsa sevinçle kabul edip biraz hayal gücüyle türlü oyuncaklar üretebildiğimiz mutlu zamanlardı o günler...

Hazır giyim daha tam yerleşmediğinden kıyafetlerimizi yaz-kış annelerimiz dikerdi. Kışları sobanın yanına oturup, annelerimizin yumak yapmasını kolaylaştırmak için, kollarımıza takılan yün çilesini sağa sola çevirmek neredeyse günlük görevlerimizden biriydi. Büyük bir hız ve maharetle kazağa dönüştürülen bu yumaklar bize kışı geçirtir, ertesi kış ise, büyüdüğümüzden, sökülüp yün eklenerek tekrar örülürdü. Bu çözme ve yeniden örmeler sonucu hepimizin üzerinde rengarenk kazaklar olurdu. Sokaktan geçerken muhakkak birkaç evden dikiş makinesi sesi duyardınız. Bilhassa Singer markaya sahip olabilmek tüm hanımların hayaliydi.

Yiyecek sektörü de hazır giyimden farklı olmadığından,

ne şanslıymışız ki, her şey evde yapılır ve doğal olarak kadınların ödevleri arasına girerdi. Mevsim sonu herkesçe uygun bir gün kararlaştırılır ve hep birlikte turşular kurulur, tarhanalar kesilir, sebzeler kurutulmaya hazırlanırdı.

Taze sebze-meyve çoğunlukla el arabasıyla geçen sokak satıcılarından alınır, sokaklar taze domates, salatalık, kavun kokusuyla dolardı. Her şey her zaman bulunmadığından, mevsim değişimlerinde yeni sebze ve meyvelerin çıkmasını beklemek zevkimizi daha da artırırdı. Ağırlığı yüzünden karpuz gibi mallar at arabasıyla satılır, annelerimiz karpuz alırken bize de atın başını okşama fırsatı çıkardı. O yüzden bugün bile, her karpuz gördüğümde burnuma at kokusu gelir.

Her seyyar satıcının müşteri çekmek için kendine göre bir yöntemi vardı. O zamanlar plastik daha yeni yeni tanındığı için müthiş revaçtaydı. Bakır kap kacağa karşı plastik tabak satan bir satıcı, kadınları daha çok etkilemek için, plastik tabakları olabildiğince yukarı atardı. Düşüp de kırılmadığını gören hanımlar ise hayretler içinde kalır, o coşkuyla da cânım bakır kapları plastik tabaklarla değiştirirlerdi. Bu yüzden, maalesef bir sürü bakır tencere, tava evlerden silindi gitti. Yalnız bakırlar mı, eski halılar, kilimler de kısa zamanda makine ürünleriyle yer değiştiriverdi.

Mahalleden her gün değişik satıcıların geçmesi, yine de cuma günleri kurulan semt pazarının yerini tutmazdı. Çocuklar da çoğu zaman, yardım etmek için annelerine eşlik ederlerdi. Herkesin özellikle dikkat ettiği bir de kural vardı; başkasını alınanlara özendirmemek için, alışveriş içini göstermeyen zembillerle yapılırdı. Alacak durumu olmayan birisinin, turfanda kirazı başkasında görüp isteyen çocuklarına nasıl cevap vereceği düşünülür, kimsenin canı çekmesin diye her türlü önlem alınırdı. Bütün bu özene rağmen, yine de komşu görülmemesi (!) gerekeni görmüş-

se, ya hemen ya da pişirdikten sonra komşuya yollanırdı. Aynı kural piştikten sonra kokusu etrafa yayılan yemekler için de geçerliydi. Bu tip yemekler her zaman daha fazla yapılır ve bir kısmı, bir çeşit özür gibi, çocuklarla komşulara yollanırdı.

Daha modern (!) diye, bazı hanımların file kullanmaya başlaması neredeyse skandal yaratmış, insanların aldıklarını göstere göstere taşıması çok ayıplanmıştı. Oynarken de, eğer diğer çocuklara da yediğimizden biraz olsun vermek şartı yerine gelmezse, sokakta bir şey yememiz kesinlikle yasaktı.

Bu neredeyse komün halinde sürülen yaşam, evdeki faaliyetlere de düzen getiriyordu. Haftanın bir günü çamaşır, diğer günü temizlik vs. diye ayrıldığından ve aşağı yukarı tüm hanımlar aynı gün aynı işi yaptığından, boş zamanlarını da birlikte geçirebiliyorlardı.

Bütün bu iç içelik, yakın komşuluk ilişkileri bugünün toplumuna kıyasla ağır ve baskıcı gözükse de, o zamanlar belki yaşayan gelenekler sayesinde, belki de başka türlü bir sosyal ilişki düşünülemediğinden kimseye zor gelmiyordu.

* * *

Günlerden bir gün mahallenin bekçisi tüm sokak sakinlerinin belirtilen tarihte evlerini terk etmelerini istedi. Merak içinde annemlere nedenini sorduğumda, şehir merkezi ile havaalanını birleştirecek büyük bir yol yapılabilmesi için (Millet Caddesi), hükümetin evimizin tam karşısındaki camiyi (Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Şehremini Camii) yıkma kararı aldığını söylediler.

Caminin rahatça ve tehlikesizce dinamitlenebilmesi için semtteki herkesin geçici olarak evlerini terk etmesi gerekiyordu. Ertesi gün geldiğimizde caminin de, minarenin de yerinde yeller esiyordu. Çok acıklı bir manzaraydı. Ço-

cukluğumun en güzel hatıralarından biri, silinip yerini koca bir şantiyeye ve birkaç ay geçmeyecek asfalt kokusuna bıraktı.

Yol bittikten sonra arkadaşlarımızla birlikte tüm boş zamanımızı yıkılan caminin abdest alınan şadırvanının içinde geçirir olduk. Allah bilir hangi sebepten taşınamamış, orada kalmıştı. Biz de merıner havuzun içine tüneyip araba sayma oyunu oynardık. Bir grup bir yönü, diğer grup da öbür yönü tutar, kimin tarafından daha çok araba geçerse o kazanırdı. Bazen günde beş-altı (!) arabayı bulduğumuz olurdu.

Ağaçlardan meyvalar topladığımız o güzel günler, maalesef artık sona ermişti...

İlköğrenim yılları, İtalyan Ortaokulu, Pertevniyal Lisesi

Teokratik bir toplumdan laikliğe geçen Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği devrimlerin toplumda yer edebilmesi eğitimin başarısına bağlı olduğundan, eğitim öncelikle yeni değerlerin gelecek nesillere aşılanması amacını gütmekteydi.

Benim için ilkokuldan itibaren öğrenciliğim, ailem dolayısıyla içinde büyüdüğüm tekke ve tasavvuf çevresi ile milli eğitim arasındaki değerlerin karmaşasından ibarettir.

Başladığım Çapa İlkokulu'nun sınıfları, tepeleri alüminyumla kaplanmış askerî barakalardan oluşuyordu. Öğrenci çok, sınıf az olduğundan, her sınıfta en az seksen kişiydik. Bu nüfus yoğunluğunun kışın ısınma açısından faydasını görsek de, bu kadar kişinin uğultusundan öğretmenin dediğinden bir şey anlamak pek mümkün olmuyordu. Doğal olarak en sevdiğim anlar teneffüste arkadaşlarımla oynadığım zamanlardı.

Sonradan *kateşizm* denilen katolik eğitimi gören çocukların dinî üniforması olduğunu hayretle öğrendiğim, beyaz

yakalı, siyah önlükler giyerdik. Saçlarımız ise "*à la brosse*" yani fırça gibi kısacık kesilirdi. Hatta ara sıra ellerimizi birbirimizin kafasına sürmek en büyük eğlencemizdi. Bu okuldan aklımda kalan şeylerden biri alfabeyi öğrenmem, diğeri ise öğretmenin azarları ve her gün nedenini bilmeden yediğimiz sopalardır.

Öğrenciyle öğretmenin arasındaki ilişki, tasavvuf meclislerinde alıştığım gibi, çocuğun yetişkine eşit olması yerine otoriteye dayanıyordu. En ufak bir yaramazlıkta dayağı yiyorduk. Bir gün fazla yaramazlık yaptığıma kanaat getiren öğretmenim, beni kafamdan tutup birkaç kere sıraya vurmuştu. Bunun sonucunda tüm çocukluğum ve gençliğim boyunca, burnum olur olmaz zamanlarda kanar oldu. Yıllar sonra çatlayan damarın yakılması için, bir ameliyat geçirerek bu dertten kurtuldum.

Türk toplumu, evde anne ve babasından sonra okulda öğretmeninden, askerde çavuşundan, delikanlılığında polisten dayak yiyerek demokratikleştiğinden (!) biz ilkokul öğrencileri de ilk öğrenimimizi yeterince aldık.

Bugün gibi, o zamanlar da ilkokuldan sonra yabancı dilde öğretim yapan lise ve ortaokullara kaydolma hakkını kazanabilmek için sınava girmek gerekiyordu.

İlkokuldan sonra girdiğim İtalyan Lisesi'nde, çoğunluk İstanbul'da yaşayan azınlıkların, kalanlar ise hali vakti yerinde olan Türk ailelerin çocuklarından oluşuyordu. Tek maaş alan bir subay çocuğu olarak, iki gruba da dahil olmayan ben, okula girişimi babamın emrinde asteğmenlik yapan, okulun eski mezunlarından Harun Bey'e borçluyum. Onun okulundan överek bahsetmesinden etkilenen babam beni giriş sınavlarına soktu. Kazanınca da kaydettirdi. Kendimi birden bu okulda bulmak benim için hem kültürel, hem de sosyal anlamda bir şok oldu. Arkadaşlarımın çoğu Yahudi veya İtalyan olduklarından Türkçe bile bilmiyorlar-

dı. İlk zamanlar büyük bir heves içinde, canla başla çalıştığım için notlarım çok iyiydi, ama zamanla kendimi bu ortama iyice yabancı hissetmeye başladım.

Bunun altında arkadaşlarımla aramdaki sosyal farkın yanı sıra, bize öğretilenlere karşı takındığımız kültürel tavırlar ile bakış açılarındaki ayrılık da yatıyordu. Bugün olduğu gibi o zamanlar da, koca İstanbul'un ortasında Dante'nin *İlahi Komedya*'sını okurken Hz. Muhammed'in cehenneme yollanmasını kolay kolay hazmedemiyordum.

Değil arkadaşlarımın, hocalarımın arasında bile neyin ne olduğunu bilen yoktu. Babamın neyzen olduğun söylediğimde anlamadan yüzüme bakıyorlardı. Yavaş yavaş haylaz bir çocuğa dönüşüp okulun sakin havasını bozmaya başladım. Hiç zorlanmadan her gün yeni yaramazlıklar icad ediyordum. Örneğin, kışın kar yağdığında bir kartopunu, tam hocanın sandalyesinin üzerine gelecek şekilde tavana fırlatıp, eriyerek şıp şıp adamcağızın tepesine düşmesini beklerdim. Yaptığım muzipliklerle deliye döndürdüğüm okul müdürünün eve mektup yazarak babamı çağırması ve şikâyetlerini dile getirmesi neredeyse alışkanlık olmuştu.

Yine bir gün, beni babama şikâyet etmeye çalışan İtalyan müdür tercüman bulamayınca bana seslenerek, söyleyeceklerini babama nakletmemi istedi. Ben de müdürün dediklerini babama aynen tercüme ettim ve sonunda "Beni görünce yılan görmüş gibi tüylerinin diken diken olduğunu söylüyor" dedim. Alaycı bir tavırla anlattıklarımı dinleyen babamın, okuldan çıktıktan sonra beni "Oğlum ben de seni akıllı bir çocuk sanıyordum, müdürün her dediğini kelimesi kelimesine tercüme etmek zorunda mıydın?" diye azarlamasını unutamam.

Fırsat buldukça okula gideceğime Boğaz vapuru ile gezmeyi tercih etmeme rağmen, okuldaki notlarım en azından sınıf geçecek kadar iyiydi.

Aslında tüm bu yaramazlıkların altında büyük bir rahatsızlık yatıyordu.

Ortaokul kısmını bitirdiğimde hastalığı iyice ağırlaşan babam, özel okul taksitlerini artık ödeyemez oldu ve kendimi Pertevniyal Lisesi'nde yani beş bin öğrencili bir devlet okulunda buldum.

İtalyan Lisesi'ndeki onbeş kişilik sınıflardan sonra, seksen kişilik sınıfa girince önce bocalamadım değil. Lakin okulun ilk günlerinde, arka sıradaki bir öğrencinin elleriyle sıraya vurarak, dedemin bestelediği bir eser olan

"Ömrün şu biten neşvesi tâm olsun erenler
*Evvel giden ahbâba selâm olsun erenler"*i

okuduğunu duydum. Şaşırmış bir halde gidip bu besteyi nereden bildiğini sorduğumda "En sevdiğim şarkı budur" cevabını aldım. Göğsümü kabartarak bu şarkıyı dedemin bestelediğini söylediğimde, arkadaşımın yüzünde oluşan şaşkınlıkla karışık hayranlık ifadesine ne kadar sevindiğimi anlatmam sanırım gereksiz.

Okul arkadaşlarım arasında, büyük bir tezhip ustasının oğlu olan ve bugün babasının yolunda başarıyla yürüyen Semih İrteş ile bir tarih âşığı ve tarihî belge arşivcisi olan Necded İçli'yi sayabilirim. Necded bugün Vakıfların çok tanınan bir ismi. Onunla okulu asıp, okulda öğretilmeyen kitapları okuduğumuz çok olmuştur. Bir gün zevkle okuduğumuz Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinin İstanbul'u anlatan bölümünde, surlar arasında Peygamberin süt kardeşine ait bir türbeden bahsedildiğini okuyunca soluğu Ayvansaray'da aldık.

Kısa bir araştırmadan sonra anlatılan türbeyi bulduk. Şehre bakan kapısı civardan atılan çöpler arasında kaybolmuş, taşları yıkık, camları ve kitabesi paramparça bir hara-

be, Evliyâ Çelebi'nin anlattığı mumlar yakılan, adaklar adanan sahâbe türbesiyle yer değiştirmişti. İstanbul'u almak için yapılan çeşitli seferlerde, Eyüb Sultan gibi, Hz. Peygamber'in birçok yakınının ve müslümanın şehîd olduğunu biliyorduk. İlk defa duyduğumuz bu türbenin Peygamber'in süt kardeşine ait oluşu bizi müthiş heyecanlandırıyordu. Kitabında Evliyâ Çelebi türbeyi hem târif etmiş hem de o zamanki müslümanlar tarafından sık sık ziyaret edildiğinden bahsetmişti. Hemen birkaç arkadaşımızı ve civardaki bir-iki kişiyi, türbeyi temizleyip restore etmek için bize yardıma ikna ettik. Türbenin her tarafına dolmuş çöp ve pislikleri temizledikten sonra, camlarını taktık, daha sonra da yerlerde darmadağın halde duran *Kitâbe*'yi topladık, sınıf arkadaşımız Semih'in babasının atölyesinde altın varakladıktan sonra yerine taktık.

O günden beri, hayretler içinde türbenin devamlı ziyaret edildiğine şahit oldum. Daha çok derdine derman aramak için mum yakmaya gelmiş kadınların doldurduğu türbeyi, ben de İstanbul'a her gelişimde ziyaret etmeye çahşıyorum. Son gelişimde belediyenin burayı tekrar restore ettirdiğini sevinerek gördüm.

Sınıf arkadaşım Necded, eski mezar taşlarına[1] olan merakına beni de ortak etmişti. Bit pazarından bir fotoğraf maki-

---

1 Çoğunlukla mermerden olan eski mezar taşlarının üzerine genellikle bir şiir yazılır. Arap harfleri rakamları da temsil ettiğinden, büyük bir ustalıkla, öyle bir düşürülür ki, şiirin son kelimesi aynı zamanda merhumun ölüm tarihini de gösterir. Şiirlerin içeriği ya ölüm ya da merhumun anısı üzerinedir ve her devrin tarzı kendine hastır. Taşların tepesi ya kavuk ya türban ya da bir tarikatın "tac" denilen başlığı şeklindedir ve taşın sahibinin mesleğini ya da ait olduğu dergâhı gösterir. Osmanlı döneminde II. Mahmut'a kadar çok çeşitli olan bu başlıklar, onun fesi mecburi tutmasıyla tekdüzeleşmiştir. Tüm devlet çalışanlarının kırmızı fes giymeleri zorunluluğu getirilince, eskisi gibi başlığına bakıp, o insan hakkında bilgi edinme imkânı da ortadan kalktı. Bugün Fransız terminolojisine de girmiş olan "Başıbozuk" sözcüğü de oradan kalmadır.

nesi alıp, hemen her gün mezarlıklara gitmeye ve bize ilginç gelen taşlara tebeşir sürüp yazısını belirginleştirdikten sonra, fotoğrafını çekmeye başladık.

Birkaç sene sonra, hükümet İstanbul etrafından geçen çevre yolunu açmak için etraftaki mezarlıkların düzlenmesi kararını aldı. Büyük bir üzüntü içinde, buldozerlerin taşları yerlerinden söküp, Allah bilir nereye götürülmek üzere kamyonlara yüklediğini görünce, en azından bir-ikisini kurtarma telaşına düştük ve bir gece, hırsızlıkla suçlanmak pahasına da olsa, iki tanesini, özellikle Fatih devrinden kalma olduğuna inandığımız, üzerinde koskoca bir elif harfi çekili olan taşı, bin bir zahmetle arkadaşımızın arabasına yükleyerek buldozerlerin pençesinden kurtarmayı başarabildik.

Eski taşlara olduğu gibi, müziğe âşık arkadaşlarım vardı. Onların en büyük arzusu ise birlikte amatör bir topluluk kurmamızdı. Lisede zaten daha önceden kurulmuş bir halk müziği topluluğuyla bir orkestra vardı. Bu arkadaşlarımız liselerarası yarışmalara katılıyor, teşvik ediliyorlardı.

Ben de bir klasik Türk müziği topluluğu kurmak istediğimizi söyleyip, izin almak için müdür beyin odasına girdim. Müdürümüz Ahmet Dinç çok ciddi ve katı biriydi. Belki de beş bin öğrencinin barındığı bir okulu yönetmek ve disiplini korumak için başka çaresi yoktu. Değil çağrılmadan odasına girmek, kendisini asık suratıyla koridorun ucunda bile görsek elimiz ayağımız birbirine dolaşırdı.

Ne yapmak istediğimi biraz dinleyince sinirden kıpkırmızı kesildi. Arkasındaki kitaplıktan kara kaplı, üzerinde "Yönetmelik" yazan, kocaman ciltli bir kitabı çıkartıp sert bir şekilde masasının üzerine attı ve bir yer işaret ederek yüksek sesle okumamı istedi. Titrek bir sesle okudum;

"*Klasik Türk müziğini teşvik etmeye yönelik her türlü faaliyet yasaktır...*"

Lise hayallerimiz koca bir duvara toslamıştı...

Hoş bir tesadüf sonucunda aşağı yukarı aynı zamanlarda, amatör bir topluluk olan "İleri Türk Musikisi" cemiyetinin genç yöneticisi Teoman Önaldı babamı ziyarete geldi ve gelinlik kız ister gibi, onların topluluğuna katılmam için babamdan izin istedi. Topluluk gençlerden oluşmasına rağmen, üyelerin hepsi yaşça benden büyüktü. Haftada bir kere bodrum katında bir araya gelip prova yapıyorduk. Birkaç ay sonra ilk konserimizi verdiğimizde dinleyicilerin çoğunluğunu sahnedeki müzisyenlerin yakınlarınm oluşturduğunu belirtmeme ise sanırım gerek yok.

Bu ilişkiler sayesinde İstanbul Üniversitesi'nde bir Klasik Türk Müziği korosu olduğunu öğrenince, haftada bir oraya da devam etmeye başladım. Ayda bir kere de radyoevinde amatörler için ayrılmış bir programa katılıyorduk.

Topluluk üyelerinin hemen hepsi bugün ünlü birer müzisyen oldu ve çoğu ya konservatuvarda hocalık yapıyor yahut da devlet korosu ya da TRT'de kadrolu müzisyen olarak çalışıyor. Bu yıllar, daha önce içinde olduğum tecrit döneminden sonra, tekrar teşvik bulduğum dönemlerdi ve benimle aynı kültürel değerlerle yetişmiş başka insanların da olduğunun farkına varmamı sağladı.

İstanbul'daki müzisyen dervişlerin arasında

Yakın bir döneme kadar, geleneksel müzik, İstanbul'da evlerde sürüyor, üstad müzisyenler talebelerini, arkadaşlarını ve müzikseverleri haftanın bir günü evinde kabul ediyordu.

Tanınmış bestekâr ve neyzen dedem Süleyman Erguner de Yavuz Sultan Selim'deki evini salı günleri açarmış. Daha sonra, ailenin büyük oğlu olarak, babam bu geleneği üzerine alıp sürdürdü. Her salı evimiz aralarında neyzenler, udiler, kemençeciler olan bir sürü müzisyenle dolup taşardı. Toplantılar akademik ya da öğretici olmaktan çok, müzikli sohbetler havasındaydı. Sonradan, meşhur olduğunu öğrendiğim birçok müzisyen akşamüstüne doğru gelir, akşam yemeğinden sonra icraat başlardı. Böylece bu usta müzisyenleri sadece bizler değil, küçük salona sığışamadığı için, bazen soğuğa rağmen dışarıda sokakta bekleyen mahalleli de dinleme şansı bulurdu.

Bu toplatıların müdavimleri arasında, özellikle sesi ta aşağı mahalleye kadar ulaşan gazelhan hafız Esat Geredeli, Mecid Gürses, bugün hâlâ hayatta olan dedemin talebesi ve

klasik şarkının usta sesi Alaaddin Yavaşça'yı sayabilirim. Bu toplantılar bir çocuk olarak benim için büyük bir sevinç kaynağıydı. Nedeni, o günler gerçek değerini tam veremesem de, nağmelerinin ömrümün sonuna kadar belleğime kazındığı müzik dışında, büyüklerin çocuklara karşı gösterdiği sevgi ve saygılı tavırdı. Büyüklerin dünyasından dışlanmak bir yana, topluluğun bir parçası olduğumuz gibi, en fazla değeri de bize verirlerdi. Bu yüzden biz çocuklar, salı günlerini iple çekerdik.

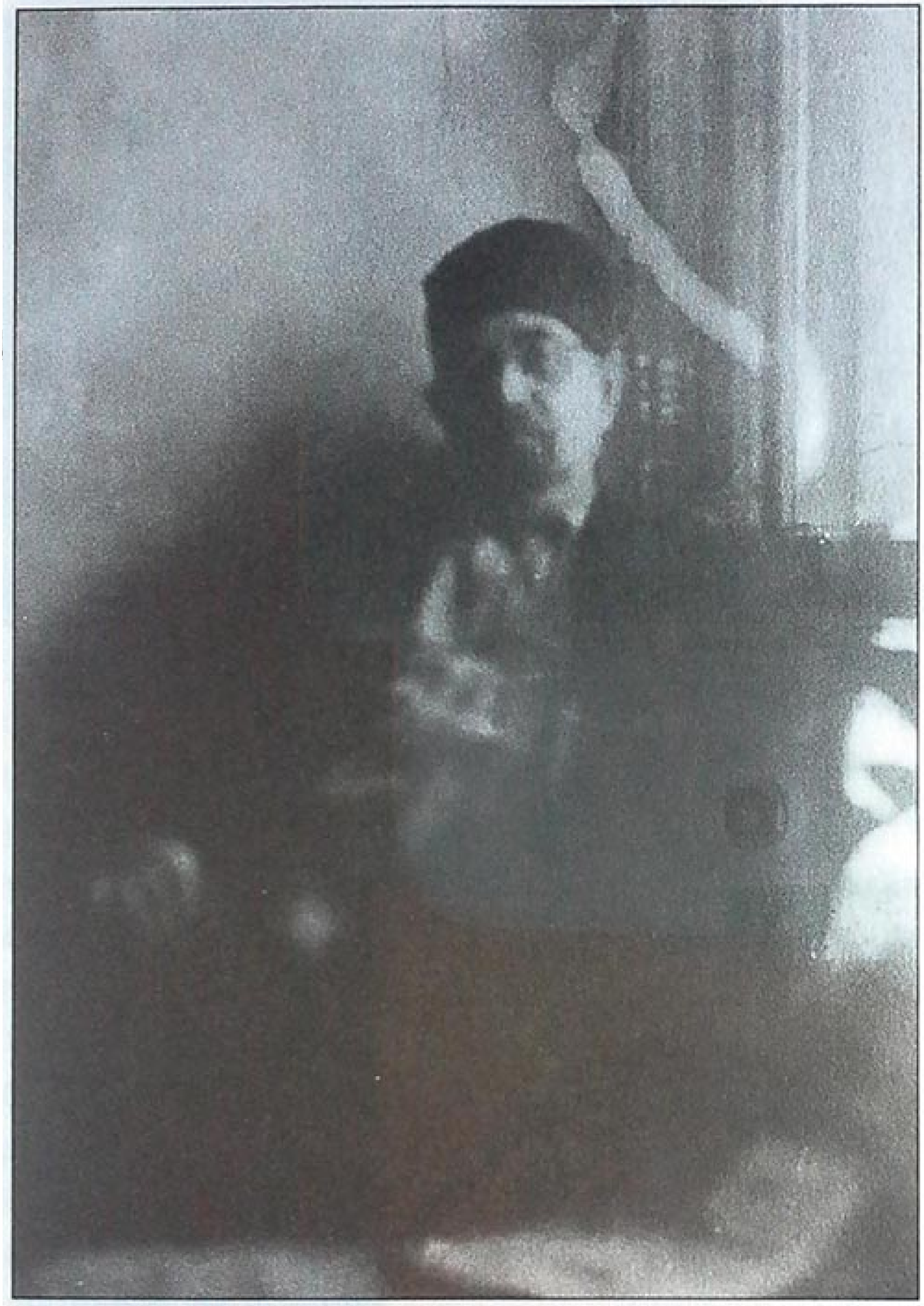
Birkaç sene sonra, evimizin darlığı ve misafirlerin gittikçe artması nedeniyle salı toplantıları dedemin talebesi olan udi Câhid Gözkan'ın evinde yapılmaya başlandı. Câhid Bey'in Cerrahpaşa Camii yanındaki tepenin üzerinde, Marmara Denizi ve Boğaz'ın girişini gören geniş bir evi vardı. Daha sonra Göztepe'ye taşınınca salı toplantıları yeni evinde, kendisinin vefat ettiği 1999 yılına kadar geleneksel müziğin kendi ortamında çalınıp dinlenildiği ve öğrenildiği önemli bir ocak olarak devam etti.

Eski toplumumuzda konser geleneği olmadığı için müzikseverler klasik ve dinî müziği camilerde, tekkelerde veya özel meclislerde dinleyerek öğrenirdi.

Tekkeler

Bilindiği gibi, 1925 yılında genç Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı kararla, Mevlevilik de dahil olmak üzere, tüm tekke ve zaviyeler kapatıldı.

Padişahların dahi mürîdi olduğu, en büyük müzisyenlerimizin, şâirlerimizin, hattatlarımızın, âlimlerimizin yetiştiği, kapısı her gün herkese açık olan tekkeler kapandı. Bu dergâhlarda yaşayan insanlar ise, töre ve tekkelerinden koparak, kıyafetlerinden soyunsalar da, bir gün içinde, inançlarından, edebiyatlarından, müziklerinden vazgeçemeyecek-

Mevlevi ve Rufai Şeyhi Kenan Rufai (ölümü 1950).

lerinden toplum dışına itildiler. Osmanlı toplumunun en elit ve makbul kitlesini oluştururken birden bire marjinalleştirilen bu çevre, İstanbul içinde küçük bir topluluk olarak ve büyük bir gizlilik içinde yaşıyordu. Babam da, dedem gibi, bu çevreye aitti.

İstanbul'da bir mevlevi müziği dinletisi (1955).

Müziğin dışında her türlü dinî tören ve toplantı yapmak yasak olduğundan, eski tarikat ve tekke erbabının, kendi evlerinde bile olsa, toplanıp ayin veya ilahi okuyabilmeleri için, önce muhakkak önlem almaları, çevredekilerin, özellikle polisin dikkatini çekmemeleri gerekiyordu.

Bu toplantı yerlerinden en sonuncusu Edirnekapı'da, ünlü mimar Ekrem Hakkı Ayverdi'nin şeyhi Kenan Rufâi için inşa ettiği, içinde geniş bir semâhânesi olan ahşap tekkeydi. Aslında bir tekke olmasına rağmen bu binadan hep "konak" diye bahsedilirdi.

Hatırladığım kadarıyla, her toplantıda sokağın iki ucuna, gözcülük etmeleri ve olası bir polis müdahalesini haber vermeleri için, erketeler konurdu. Tüm bu toplantılar dinî özelliklerinin yanında çok da samimi bir hava içerisinde geçer ve yüzün üstünde insan için yiyecek içecek hazırlanırdı. Beş-altı yaşlarında olduğum o günlerden aklımda kalan en çarpıcı anı ise, güzel bir şiir veya ney taksimi dinleyince hemen gözleri dolan nur yüzlü ve güleç yaşlı simalar...

Evimizin yakınında küçükken birçok ayine şahit olduğum, Kanuni Sultan Süleyman'ın şeyhi Sümbül Sinan Hazretleri'nin dergâhı vardı. Tekkenin son şeyhi Neyzen Nurullah Kılıç'tı*. Bir gün babam beni elimden tutup ney üflememem için bu saygın ve oldukça ihtiyar beyin evine götürdü. Yolda "Görüyor musun? Tarih tekerrürden ibaret, senin yaşındayken beni de kendi babam elimden tutup aynı efendiye ney üflemeye götürür ve kendisi artık yaşlandı ney üfleyemiyor, belki sana güzel bir ney hediye eder diye ümîdlendirirdi" dedi. Ziyaretimizin asıl amacı bu olmasa da, ikimiz de içimizden ayrılırken o ünlü neyzenin en güzel neylerinden birinin koltuğumuzun altında olacağını hayal ediyorduk.

Sonunda beklenen an geldi ve ben neyimi üflemeye başladım. Bitirince, zamanında babama yaptığı gibi, benim de başımı okşadı ve babama dönerek benim ileride büyük bir neyzen olacağımı söyledi. Allahın feyzimi ve irfanımı arttırması için dualar etti ama maalesef vitrinde görme şansına eriştiğimiz şahane neylerden birine elimizi bile süremeden evden ayrıldık. Vefatından sonra o canım kolleksiyonun ailesi tarafından elden çıkarıldığı ve Kapahçarşı'da yok pahasına, belki de turistlere satıldığını duyduğumda içim çok yandı doğrusu.

Eyüp civarında bir sürü tekke vardı. Bunlardan biri de Nasuhi Bilmen'in etrafında toplanılan Ümmi Sinan Tekkesi'ydi. Orada da babamın neyi, aynı kendi babasının zamanındaki tekkelerde olduğu gibi, sabırsızlıkla beklenirdi.

Konulan yasaklar ve tekkelerin kapatılması, aslında her biri ayrı gelenekler oluşturan çeşitli tarikatların insanlarını bir araya toplayarak tek bir cemaat haline getirmişti. Her hafta birkaç kez çeşitli meclislerde bir araya geldiğimiz bu çevreyi kendi ailem gibi görür, çocuklarını da kardeşim sayardım.

(*) Sümbül Sinan Hazretleri'nin Halifesi. Merkez Efendi ve Tekkesi'nin son şeyhi.

Özbekler Tekkesi

Babamların düzenli olarak gittiği yerlerden biri de Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ydi. Yavaş yavaş değişmeye başlayan Avrupa yakasmın aksine, Anadolu yakası geleneksel-liğini hâlâ koruyordu. Özbekler Tekkesi, etrafı bahçeyle çevrilmiş köşklerin bulunduğu Sultan Tepesi'nde, oldukça büyük bir ahşap bina idi. Hemen önündeki Halide Edip Adıvar korusunun üzerinden görülen Boğaz manzarasına doyum olmazdı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiliz işgali altındaki İstanbul'dan gizlice kaçarak milli mücadele hareketine katı-lan çoğu kahramanımız, Anadolu yolculuklarına bu tekke-

Özbekler Tekkesi'nde buluşma. Üst sırada soldan sağa: Gufran (şeyhin torunu), Kudret Hanım (şeyhin karısı), Süheyla Erguner (yazarın annesi), Ulvi Erguner (yazarın babası), Sadık (şeyhin büyük oğlu), Hulki (yazarın ağabeyi), Ethem (şeyhin küçük oğlu). Aşağıda: Şevket (tekkenin aşçısı), Ayşe (şeyhin torunu), Şeyh Necmettin Özbek Kangay; Süleyman (yazarın küçük kardeşi), Kudsi Erguner.

Özbekler Tekkesi'nde rebap dinlerken. Soldan sağa: Kudsi Efendi, Cevdet Hoca, Hafız Gökmenli, Cahit Gözkan.

den çıkmışlardı. Belki de bu nedenle, her pazar yüzlerce kişiyi ağırlayan bu mekân, tekke ve tarikatları kapatan kanuna rağmen, kapılarını açık tutmayı başarmıştı.

İstanbul'daki bütün dergâhların mimarisinde, şeyhin oturduğu bir ev ile hemen onun yakınında dervişlerin haftada en az bir gün toplandikları, ayrıca her gün ibadet saatlerinde namaz kılınan, Mevlevilerde *semâhâne* diğer tarikatlarda ise *tevhidhâne* olarak adlandırılan bir bina vardı.

1925'te tekkelerin yasaklanmasından sonra, devlet içindeki eşyalar ve vakıflarıyla birlikte bütün binalara el koymuştu. Bu binaların bir kısmı, Konya'daki Âsitâne'nin Mevlânâ Müzesi'ne, İstanbul'daki Galata Mevlevîhânesi'nin Divan Edebiyatı Müzesi'ne dönüştüğü gibi, müzeler müdürlüğüne verilerek, ücretle ziyaret edilen kapalı mekânlara çevrildi; diğer bir bölümü, Kütahya Mevlevîhânesi'nin *Dönen-*

ler Camii olması gibi, semâhâne ve tevhidhânelerinin camiye dönüştürülmesiyle Diyanet İşleri'ne devredildi. Genelde İmam Hatip Okulları ile İlahiyat fakültelerinde tekke ve tarikatlara düşman olarak yetişmiş genç imamlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bu camilere atandıklarında, ilk iş olarak o mekâna halen manevi bağı olan tekke cemaatini dağıttılar ve olası toplantıları engellediler.

Her şeye rağmen faaliyetlerini sürdürmeye çalışan tekke erbabı ile atanan imamların arası hep limoni oldu. "Ayin yapıyorlar" diye kendilerini polise şikâyet eden imamlar yüzünden birçok dervişin ve şeyhin başı epey ağrıdı.

Ergun Çelebi'nin[2] türbesinin bulunduğu Kütahya'daki Dönenler Camii'nde de aynı şey yaşandı. 1992 yılında o mekânda üç-beş arkadaşımızla birlikte bir Mevlevî Âyini düzenlemeye niyetlenince, hem imam hem de cemaat camide müzik çalıp, dans etmeye yelteniyoruz diye bizi şikâyet etti. Zamanında burasının bir Mevlevîhâne olduğu ve o binada asırlarca haftada bir Mevlevî ayini yapıldığı unutulmuştu bile.

Vakıflara devredilen, genelde şeyh ve ailesinin yaşadığı binalar ise 1925 kanunu çıktığında, genelde bir yolu bulunup tekkelerin son şeyhleri tarafından kiralanmıştı. Bu evler şeyhlerini ziyaret etmek bahanesiyle gelen dervişlerle dolup dolup boşalıyor, eski yaşam bir biçimde devam ediyordu.

Özbekler Tekkesi için de böyle olmuştu. Yalnız tevhidhanesinin küçük olması ve belki biraz da göz önünde olmaması nedeniyle istisnai olarak binanın tamamı aileye kiralanmıştı.

Tekkeler kapatıldığında, önce son şeyh Mehmet Ata

---

2 Mevlanâ Celâleddin-Rûmî'nin torunlarından. Soyadı kanunu çıktığında dedem Süleyman Erguner, Ergun Çelebi'ye olan bağlılığından dolayı, Ergun'un eri manasına gelen Erguner soyadını almış.

Efendi'nin adına, onun ölümünden sonra da yeğeni Necmeddin Özbek Kangay adına kiralanan tekke böylece faaliyetini sürdürmeye devam etmişti.

Anlatıldığına göre, Necmeddin Efendi tekkeye şeyh olduğunda henüz on bir yaşlarında olduğundan geleneğe göre icazet, yani izin alması için son yılların en önemli manevi şahsiyeti Nakşibendi şeyhi Küçük Hüseyin Efendi'nin yanına yollanmasına karar verilmiş ve Küçük Hüseyin Efendi kendi halifesi Kudsi Efendi'yi, hem henüz çocuk yaştaki şeyhi terbiye etmek ve hem de cemaati mânen himaye etmek üzere görevlendirmiş.

Adımın kaynağında Süleyman dedemin Kudsi Efendi'ye olan sevgisinin yattığını bildiğimden, hayal meyal hatırladığım bu zayıf, uzun boylu, zarif ihtiyara karşı bugün bile garip bir sevgi ve hayranlık duyarım.

Söylenenlere göre, onun gibi rafine ve âlim olan Üsküdar meydanındaki Yeni Cami'nin eski imamı Nafiz Uncu ile birlikte, hafızalarını tazelemek için kol kola yürüyüşe çıkarak Kur'an'ı hatmederler ve kimseyle karşılaşmamak için özellikle mezarlığın arkasıdaki ıssız yolları tercih ederlermiş.

Ben Şeyh Necmeddin Efendi'yi anımsayacak yaşa geldiğimde, Demir Yolları'ndan emekli olmuş, kendini yalnızca Özbekler Tekkesi'ne adamıştı. Çok şaşırtıcı bir insandı. Fazla bir tahsili olmamasına rağmen bilgeliği ve hassasiyetiyle, âlimler arasında dahi saygın kişiliğini korurdu. En büyük zevki cemaate hizmet etmek ve haftalık toplantıları yönetmekti. Zengin olmamasına rağmen yaşadığı hayat belirli bir düzeydeydi. Tekkenin bir bölümünü taksi şöförlüğü yapan mürîdlerinden birine kiralamıştı. O zamanlar İstanbul'da zaten az olan otomobiller genellikle kocaman Playmouth ya da Cadillac'lardı. Kiracısı da, kira vermek yerine, böyle bir Amerikan arabasıyla haftada üç gün onun şöförlüğünü yapıyordu.

Özbekler Tekkesi'nin selamlık bölümünde. Soldan sağa: Vehbi Durruoğlu, Niyazi Sayın, Yekta Akıncı, Halil Can, Nafiz Efendi, Cahit Gözkan, Kütahyalı Arif, Ekrem Hür.

Şeyh Necmeddin Efendi pazartesi günleri büyük oğlu Sadık'ın evinde yemek yiyor, salı günleri Göztepe'de Cahit Gözkan'ın evinde yapılan müzik toplantısına katılıyor, cuma günleri de, yaşına rağmen hâlâ çok güzel olan sesiyle İstanbul'un en ünlü Kuran hafızı olan Ali Efendi'yi dinlemeye Karaköy'deki Yeraltı Camii'ne gidiyordu. Cumaları önce börek yemek için durulur, şeyh, şöförü ve yanındakilere iki yüz ellişer gram su böreği ısmarlardı. Daha sonra cuma namazına gidilir, oradan yine cemaatinden "Mohini" lakaplı Mehmet Bey'e ait olan, İstanbul'un en iyi kebapçılarından birinde öğle yemeği yenir, ardından gün kahve ve nargile ile noktalanırdı.

Her sene Necmeddin Efendi ve cemaatten birkaç kişi Bursa'ya gider, kaplıcaları ve eski hamamlarıyla ünlü bu şehirde on gün kadar kalırdı. Bu yolculuklar ona aynı zamanda, bugün şehrin son büyük evliyası kabul edilen, Kâdiri şeyhi Canip Efendi'yi de ziyaret etme fırsatı verirdi. Bu za-

tın Yeşil Cami yanında küçücük bir havlucu dükkânı ve Çekirge'den sonra, Uluçınar yolu üzerinde, bahçeli bir evi vardı. Camiyi çevreleyen esnafın çoğu onun cemaatindendi. Çocuğu yoktu ama neredeyse çocuğu yerine koyduğu bir keçisi vardı. Hayvana sanki insanmış gibi davranır, tüylerini düzenli olarak şampuanlar, tarar, boynuzlarını, boynunu kolye ve boncuklarla süsler, severdi.

Diğer bir yolculuk da, 1956 yılından itibaren gelişen Mevlânâ İhtifali'ne katılmak üzere, Konya'ya yapılırdı. Necmeddin Efendi Demiryolları'ndan emekli olduğundan, İstanbul Mevlevilerinin yolculuğunu bizzat kendisi organize ederdi. Topluluk için iki özel vagon ayırtır, o zamanlar iki gün süren yolculuğun zevkli geçmesi için biletçisinden, çaycısına kadar trenin bütün personelini kendisi tayin ederdi.

Bu yolculuklar bütün Mevlevi cemaati için olay olur, seyahat boyunca çok zevkli şiir ve müzik sohbetleri yapılırdı. Üç kez katılma şansına erdiğim, kelimelerle anlatılamayacak kadar güzel geçen bu seyahatler, bugün bile hafızamda tazeliğini korur.

Pazar toplantılarının düzgün geçmesine çok dikkat eden Necmeddin Efendi'nin özelliklerinden biri de, bazen karşı koyulamaz emirler vermesi ya da zehir zemberek kızmasıydı. Ağzını fena halde bozabilir, insanlara "kerhaneci!" veya "pezevenk!" diye hitab edebilirdi. Yine de bütün bu hakaretler onun ağzından çıkınca, doğalın da ötesinde, sanki iltifat (!) gibi gelirdi. Bu konuda anlatılarak gülünen bir sürü hikâye vardı. Mesela, bir gün duasını almak için tekkeye gelen üniformalı bir albay, efendiyi görmeden önce, onun yanındayken ne yapması gerektiğini öğrenmeye çalışınca, oradakiler, albaya takılmak için, efendinin duasını almanın onu küfür ettirmekten geçtiğini söylemişler. Bunun üzerine tam bir sohbetin ortasında, araya dalan al-

bay "Efendi hazretleri" demiş, "Bana biraz küfrünüzden lütfeder misiniz...?"

Necmeddin Efendi açık sözlülüğü ve doğru bildiğini hiç çekinmeden söylemesiyle tanınırdı. Yine bir gün, bir kemâninin tekkeye ara sıra gelen, biraz süslü hanımı "Efendi hazretleri dün gece sizi rüyamda gördüm" diye söze başlayınca, rüyasının sonunu getiremeden "Hemen gidip gusül abdesti alsaydın...!" cevabıyla kıpkırmızı kesilivermişti.

Necmeddin Efendi, etrafında nüktedan ve yaşama zevkiyle dolu ama asla yüzeysel olmayan bir atmosfer yaratmasını bilmişti. Çok entellektüel ve mistik söylevlerden rahatsız olur, Kuran, güzel bir şiir veya müzik dinlemekten hoşlanır, bilgisini satmaya çalışan insanlar karşısında çok çabuk sinirlenebilirdi.

Bir gün tekkeye gelen bir Fransız, tercüman aracılığıyla, "Şeyh hazretleri bana kaderin anlamını açıklayabilir misiniz?" diye sormuş. Entellektüel bir tartışmaya doğru çekildiğini fark eden Necmeddin Efendi, terliklerinden birini çıkarıp Fransız'ın kafasına fırlatmış ve "İşte kader bu..." demiş. "Fransa'dan Türkiye'ye bu uzun yolculuğu sadece kafasına bir terlik yemek için yapmak..."

Dolayısıyla tasavvufi çevrelerin entellektüelleri, Necmeddin Efendi'den fazla iltifat görmüyorlardı. Çok tanınmış bir yazar olan ve günlük bir gazeteye kültür, felsefe ve sanat yazıları yazan Refi Cevat Ulunay da aynı durumdan mustaripti. Araları fazla ısınamadığmdan, belki de istemesine rağmen, tekkeye gelemiyordu. Bir dolu eseri Farsça'dan dilimize kazandırmış ve ünü Türkiye sınırlarını çoktan aşmış bir akademisyen olan, tasavvuf edebiyatına tamamıyla hakim büyük üstad Abdülbaki Gölpınarlı için de aynı şey geçerliydi. Bunu şeyhin bilgili insanları ukala olarak görmesi diye değil de, meşreb ve neşe farklılığı olarak değerlendirmek herhalde daha doğru olacaktır.

Ölçüler aynı olmasa da benzer şeyleri Mevlânâ'da da görüyoruz. O da İbn-i Arabi Hazretleri'nin eserlerinden pek fazla hazzetmezmiş. Birisi bir gün İbn-i Arabi'nin büyük eseri *Futuhât-ı Mekkiyye*'yi (Mekke'nin Fetihleri) getirmiş ve ısrarla okuyarak Mevlânâ'yı epey sıkmış. O arada Zeki isminde bir hafızın odaya girdiğini gören hazret, okunan metni derhal keserek "Ey! Zeki haydi benim için birşeyler söyle, şimdi Futuhât-ı Mekkiyye zamanı geçti, Futuhat-ı Zekkiyye başlıyor" demiş.

Bence bu kıssa kelime oyunu olmaktan öte, içeriği ne kadar doğru olursa olsun, ağdalı hükümler ve hikmetler dinlemektense Mevlânâ'nın, müzikten ve şiirden çok daha fazla zevk aldığını gösteriyor.

Necmeddin Efendi, hem müzik hem de tam bir sigara tiryakisiydi. Sabah sobanın kömürüyle uyandırdığı sigarasını gece yatarken dinlendirirdi. Onu ziyarete gelenlerin getirebileceği en güzel hediye, o zamanlar Türkiye'de bulunan sigaraların en serti olan Kulüp sigarasıydı.

Özbekler Tekkesi'nde mescidin önündeki küçük avluda Hulusi Gökmenli gazel okurken... 50'li yıllar:

Kendisinin tekkeyi döndürecek şahsi zenginliği olmadığından bazen değişik yollara başvurduğu da oluyordu. Örneğin dinleyicilerin huzurunda kaside ve gazel okumak isteyen ve maddi durumu epey yerinde olan merhum Hulûsi Gökmenli'ye, "Eğer tekkeye bir kuzu alırsan, ben de sana toplantıda bir gazel okuturum" diyor ve eğer gazelhan bir ikincisini daha okumak isterse, havada iki parmağını oynatarak ikinci bir kuzu ilave etmesi gerektiğini işaret ediyordu. Bu çeşit şakalar, nükteler, cemaatin özellikle haftalık ihtiyaçlarının keyifli yoldan karşılanmasını sağlıyordu. Necmeddin Efendi, tek geliri ufak bir emekli maaşı olmasına rağmen, neredeyse mucizevi bir şekilde her hafta bir sürü insanı ağırlayıp besliyordu. Öyle bir bereketi vardı ki, hiçbir toplantıda ikramın veya yemeğin yetmediği görülmemişti.

Dedem Süleyman Erguner, Necmeddin Efendi'nin çok yakın dostuydu. Selamlık bölümünde tekkenin eski şeyhi İbrahim Ethem Efendi'nin resminin yanında dedemin kocaman bir fotoğrafı asılı durur, ayrıca onun bir mansur ve bir kızneyi salonun duvar oyuklarından birinde devamlı hazır beklerdi. Babamın anlattığına göre, dedem arada bir buraya gelir, birkaç haftalığına inzivaya çekilirmiş.

Özbekler Tekkesi neredeyse ikinci evimiz gibiydi. Her hafta sonu cumartesinden gidilir, pazar günleri cemaate verilen büyük yemeğin hazırlıklarına yardım edilirdi. Bazen pazartesine kadar kaldığımız bile olurdu. Üsküdar ile evimiz arasındaki mesafe ve toplu taşımacılığın bügünkü halinden çok uzak olduğu göz önüne alındığında, yapılan yolculuk hiç de kolay sayılmazdı. Önce tramvayla Eminönü'ne gelinip, Boğaz'ı geçmek için vapura binilmesi, daha sonra da annem, babam ve iki kardeşimle yayan olarak tepenin tırmanılması gerekiyordu. Özellikle kışın, ayrı zorlanıyorduk. Tekkeye giden yol asfalt olmadığından, tozlu yol

çamur deryasına dönüşür, sonunda ayakkabılarımızın içine kadar girerdi.

Her hafta ana malzemesi pirinç, kuzu eti, havuç, kuş üzümü olan "Özbek Pilavı" hazırlanırdı. Âdetin yerleşmesi tekkenin kurulması ile birdi. 1752 yılında Özbekistan'dan gelen hacıların ve göçmenlerin konaklaması amacıyla Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan tekkenin insanları geleneklerini de beraber getirmişler ve özellikle, neredeyse üç yüzyıl boyunca, her pazar pişen Özbek pilavını hiç eksik etmemişlerdi.

Her hafta toplanan dört-beş yüze yakın insan ve onların çocukları benim için mutlulukların en büyüğüydü. Biz çocuklar parkta oynamayı veya Boğaz'da tepeler arasında kalan korularda gezinmeyi, büyüklerin sohbetlerini dinlemeye tercih etsek bile akşam yemekten sonra başlayan müzik sohbetlerini heyecanla beklerdik. Hatta bazen babama eşlik ettiğim bile olurdu.

Tekke içinde yapılan hizmetten çoğu kez bizler de nasibimizi alıyorduk. Ayakkabıları düzeltmek, sofrayı toplamak, çaylara şeker dağıtmak gibi boyumuza uygun olarak verilen işler bittiğinde, başımız okşanarak aldığımız aferinler biz çocukları büyük mutluluklara gark ediyordu. Çocuklar yaşlarına göre gruplar oluştururdu. Küçük kardeşim Süleyman kendi grubuyla oynarken ben ve ağabeyim Hulki, Necmeddin Efendi'nin oğlu Ethem ve torunları Doğan ile Gufran'la mahalle karakolundan, etraftaki özellikle fakir evlere ve ta Üsküdar iskelesi önündeki kuyruk bekleyen taksi şöförlerine kadar herkese tabak tabak pilav dağıtırdık. Taksiler gece on ikiden sonra tekkenin önüne gelir, hem tabakları iade eder, hem de yavaş yavaş dağılmaya başlayan toplantıdan ayrılanları evlerine götürürlerdi.

Bütün bu insanların arasında hafızamda ayrı bir yer tutan birkaç ismi yeri gelmişken anmak istiyorum;

Tekkenin başlıca şahsiyetlerinden birisi Nafız Uncu'ydu. Anlatıldığına göre gençliğinde İstanbul'un en tanınmış hafızlarından biriymiş. Üsküdar meydanındaki Yeni Cami'de imamlık yapıyormuş. Sesine âşık olan insanlar, ondan Kuran dinlemek veya okuduğu ezanı duymak için camiyi doldururlarmış. Çok bilge olan bu şahıs, edindiği şan ve şöhreti tehlikeli bir tuzak olarak görmüş ve iç âlemini huzursuz eden bu ünden ve kendisini rahatsız eden kalabalıklardan kurtulabilmek için uzun yıllar dua etmiş.

Allah dualarını kabul etmiş olmalı ki, ben onu tanıdığımda sesi ancak duyulacak kadar çıkıyordu. Tekkenin girişinde küçücük bir odası vardı. Oradan nadiren çıkar ve hemen sonra geri dönerdi. Toplantı günleriyse, önce yapılan ibadetlere sonra da müzikli sohbetlere katılırdı. Hafızama en çok kazınan ise onun dinleme şekliydi. İster Kuran-ı Kerim, ister gazel, ister taksim, ne dinlerse dinlesin, başını duvara dayayarak huşu içinde gözlerini kapar ve eğer dinle-

Soldan sağa: Yazarın babası Ulvi Erguner, Alaeddin Yavaşça, Nafız Uncu.
Tekkede 50'li yıllar.

Şeyh Aziz Çınar'la sohbet (ortada siyah takkeli).

diklerinden heyecanlanır ise başını yavaşça yaslandığı duvara vururdu. Toplantılarda hep aynı yere yerleştiği ve aynı hareketleri tekrar ettiğinden, oturduğu yerdeki duvarın başına gelen hizasında hafif bir çukur oluşmuştu. Ona duyulan saygıdan kimse de çukuru düzeltmiyordu. Bu sevecen adam biz çocuklar için cebinde her zaman şeker taşır, biz de onun elini öpmekten hep mutlu olurduk.

Tekkede yaşayan bir başka şahsiyet de kalın bıyıkları, kel kafası ve delip geçen bakışlarıyla çok etkileyici biri olan Tûfan Efendi'ydi. Biz çocukları her gördüğünde "Canım efendim" diye birkaç kez haykırarak sarılır, öperdi. Eskiden, kazık hammalığı yaptığı ve Üsküdar'ın namlı kabadayılarından olduğu söylenirdi. Anlatıldığına göre bir gün Nafiz Uncu ile karşılaşmış ve her şeye tövbe ederek ahlâklı, dindar biri olmuştu. Tekkenin içinde, eşyaları yerdeki döşekle, köşede kaynayan çaydanlıktan ibaret bir hücrede, gençliğinde yaptıklarının pişmanlığını duyarak yaşardı. Ön-

ceki hayatına yapılan atıflara ve bu konuda ona takılınmasına karşı çok hassastı. Böyle bir mevzu geçtiğinde başını utançla öne eğer, bu ise korkutucu görüntüsünü daha da arttırırdı. Toplantı günleri bile pek fazla ortalıkta görünmez, odasına ziyarete gelenlerle oldukça sessiz bir sohbet etmekle yetinirdi.

Diğer bir önemli şahsiyet ise Arûsiyye Tarikatı'nm şeyhi olan Aziz Çınar'dı. Kendi tekkesi olmadığı için dervişleriyle Özbekler Tekkesi'ndeki toplantılara katılır, ara sıra da kendi evinde toplantı düzenlerdi. O da, aynı Tûfan Efendi gibi, uzun boyu, kısacık tıraşlanmış saçları, üstünde koca bir burun taşıyan pala bıyıkları ve parlak simsiyah gözleriyle çok etkileyici biriydi. Dervişleri tarafından çok saygı görür ve sevilir, insanlar en ufak bir arzusunu bile yerine getirmek için koşuşturdu. Mütevazı ve nüktedan biriydi. Kendisi bir zamanlar cemaatini evinde bile toplayamaz olunca, Üsküdar

Bursa Kadiri Tekkesi'ne ziyaret. Soldan sağa: Olivier, Tufan Efendi, Şeyh Necmeddin Özbek Kangay, Şeyh Canib Efendi.

Yeni Camii'nin yanında dervişlerinden Abdullah'ın işlettiği küçücük kahve her salı dergâha dönüşür olmuştu. Haftanın diğer günleri şeyh efendinin oturduğu sandalye, ona duyulan saygıdan, boş bırakılırdı. Kahvenin müdavimleri onun yerine oturmamaya özen gösterir, eğer yanlışlıkla bilmeyen herhangi bir müşteri oturmaya kalkarsa, derviş Abdullah telaş ve şiddetle oranın sahibi olduğunu söylerdi.

Özbekler Tekkesi'ndeki kişiliklerden bir diğeri de, yakınlarda doksan yaşının üzerinde vefat eden Cevdet Soydanses idi. Sesinin güzelliği ve müzikteki ustalığı ile efsaneleşmişti. Hafız Sâmi Bey'in yeğeni ve onun tavrının devamı olduğu söylenirdi. Necmeddin Efendi kendisini çok sever, her pazar, özellikle tiryakisi olduğu bir iki gazeli kendisine okutmanın bir yolunu bulurdu. Bunlardan biri:

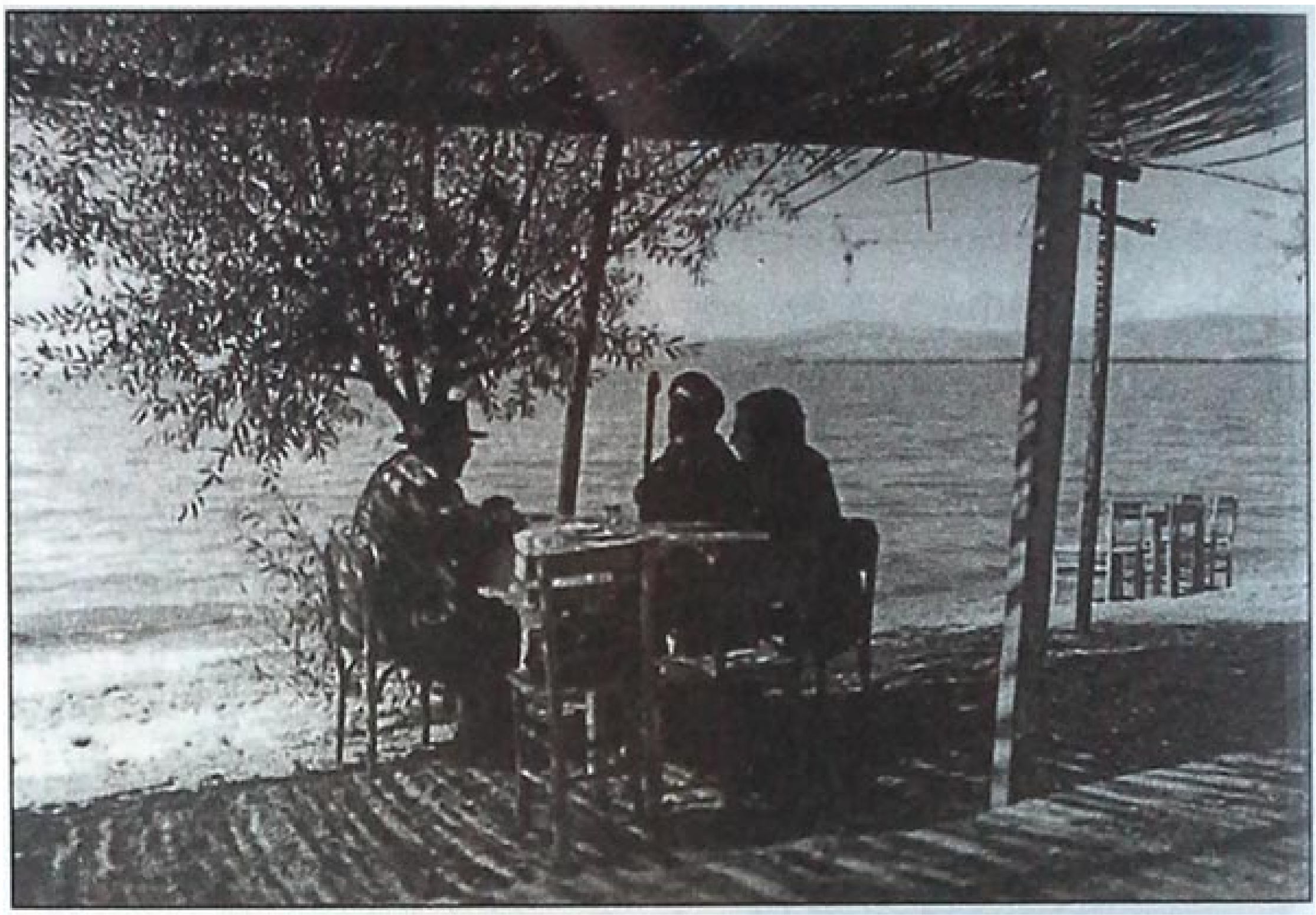
"Mecnûn gibi nâm istesek efsâne olurduk
Sahrây-ı cunûn olmasa divâne olurduk
Bir çâre bulunsa mahşerde dahi
Sâkin-i meyhâne olurduk" idi.

Bir diğeri de;

"Bir dalda üç gülüm var
Dervişim keşkülüm var" idi.

Onun okuduğu gazeller, şüphesiz gecenin en güzel anlarıydı.

Dedem Süleyman Erguner, Yavuz Selim Camii'nin müezzinliği yaparken Cevdet Hoca hemen yakındaki Hırka-i Şerif Camii'nin müezzini olduğundan, gençlik yıllarından itibaren hiç ayrılmamışlardı. Son yıllarda soruldukça zevk ve heyecanla anlattığı anıları, bir dolu bilinmeyene ışık tutacak kadar zengindi.

Soldan sağa: Şeyh Necmeddin Kangay, Derviş Tufan, ve Olivier.

Özbekler Tekkesi'ndeki pazar toplantılarında, akşam namaz ve yemeğinden sonra, Necmeddin Efendi müzisyenlerden sazlarını ellerine almalarını isterdi. Ney, kemençe, tanbur, ud gibi Mevlevi geleneğine olduğu kadar Klasik Osmanlı Müziğine de özgü bütün enstrümanlar, kara kılıflarından çıkarak, güzel sesli hafızların okuduğu bestelere, gazel ve kasidelere, bazen de neredeyse herkesin coşkuyla hep bir ağızdan okuduğu ilahi, tevşih veya Mevlevi ayinlerine eşlik ederlerdi.

Bazen de, kimsenin pek nerede ve nasıl yaşadığını bilmediği Derviş Muammer adında bir zat, mazhar denilen içi zincirli bir tür bendiri eline alarak selamlık odasının orta yerine diz üstü oturur, ilahiler okurdu. Zincirlerin deriye vurmasından değişik bir titreşim ve müthiş bir ritm polifonisi ortaya çıkardı. Saatler boyunca, yorulmadan kendinden geçmiş bir halde ilahiler söyler, ter ve gözyaşlarını birbirine katarak dinleyenleri mest ederdi. (O devirde yapılmış bir-

kaç dakikalık kayıt, teknik kalitesi kötü de olsa, bence aynı duyguları yeniden yaşatmaya yetiyor.)

1955 yılından itibaren tekkeye katılıp zekâsı, müziğe ve şiire karşı kabiliyeti ve temiz simasıyla Necmeddin Efendi'nin oğlu kadar yakını oluveren Nezih Uzel de tekkenin vazgeçilmez bir parçası idi.

Yıllar sonra Avrupa'nın hemen her kentinde Nezih Uzel'le verdiğimiz sufi müziği konserleri ve yayınladığımız kayıtlar, kaynağını, yıllarca içinde yaşadığımız bu meclislerden alıyordu.

Nezih, şeyh Necmeddin Efendi ile karşılaştığında daha lise talebesiymiş. Galatasaray Lisesi'nde okurken diplomat veya politikacı olmayı hayal eden arkadaşlarının aksine, o Mevleviliğe ve müziğe vurgunmuş. Mevlânâ'ya olan merakını açtığı edebiyat hocası, kendisine Konya'ya giderek orada yapılan Mevlevi ayinlerini görmesini önermiş. Sömestr tatilinden faydalanıp gittiği Konya'da babamla ve Necmeddin Efendi'yle tanışınca hayatı değişmiş. Ondan sonra da ne Necmeddin Efendi'den ne de orada tanıştığı insanlardan hiç ayrılmamış. Ayrıca, Galatasaray Lisesi'nde öğrendiği Fransızcası ve kişiliğiyle, Konya ve İstanbul'a gelen bir grup Fransızın da ilgi odağı olmuştu.

İstanbul'u ve can çekişmekte olan bir geleneğin son demlerini görmeye gelen Hervé Baley, Daniel Ginat, Patrice Goulet ve kardeşi Pierre-Marie Goulet gibi Fransızların, 1966'dan beri neredeyse düzenli bir hal alan ziyaretleri, tekke cemaatine yeni bir hareketlilik kazandırıyordu. Özbekler Tekkesi şeyhi, artık meclislere yanında götürdüğü avanesine "Nezih'in gavurcukları" dediği Fransızları da eklemişti.

İnsanların bu kadar uzaklardan salt onları görüp, beraber olmak için gelmeleri herkes için güzel ve heyecan vericiydi. Fransa'dan gelenlerin arasında ismi Olivier olan veya şeyhin Türkçe tercümesiyle "zeytin ağacı" diye çağırdığı genç

adam, cemaatin içinde en uzun süre yaşayan yabancı oldu. Sonradan onun Reims şehrinde varlıklı bir ailenin çocuğu olduğunu öğrendik. Hayata bakışı ait olduğu '68 kuşağınınki ile aynıydı. Topluma ve toplumu yönlendiren burjuva âdetlerine karşı isyan içindeydi. Kendine göre peşinde olduğu insani idealleri Özbekler Tekkesi'nde bulduğu, oradan ayrılmamasından belliydi. Nadir gülerdi. Çok sessiz, hatta içine kapanık hali bile kafasının içinde fırtınalar koptuğunu saklayamazdı. Tekkede herkes gibi günlük hayata katıhr, pirinç ayıklamaktan nargile hazırlamaya kadar her işi yapardı. Bizimle bir sene kaldıktan sonra, nişanlısını alarak tekrar geri gelmek üzere Fransa'ya döndü. Başta Necmeddin Efendi, herkes Türkiye'ye kesin dönüş yapacağı günü beklerken, bir trafik kazasında hayatını kaybettiği haberi hepimizi üzüntüye boğdu.

Diğer tekkelerde olduğu gibi burada da, toplantı sırasında olası bir polis baskınına karşı önlem almak gerekiyordu. Buna Necmeddin Efendi'nin bulduğu çare ise dolapta bir şişe rakı bulundurmaktı. O zamanlar, hatta bugün bile, içki içenler laik (!) içmeyenler de sofu (!) addedildiğinden ortada içki şişesini gören polis burasının bağnaz dindarlara (!) ait olabileceğini düşünemezdi. Olası bir baskında şeyh şişeyi dolaptan çıkarıp bunun dostlar arasında bir kutlama olduğunu iddia edebilirdi.

Bir gün gerçekten de polisler sivil kılıkta Özbekler Tekkesi'ne gelmişler. İşlerin yürümesi için herkese emir vermekle meşgul olan Necmeddin Efendi, adamların sivil polis olduğunu anlamamış ve onları aşağı bodruma odun kesmeye göndermiş. Böylece güya toplantıyı basmaya gelen polisler kendilerini bütün gece odun keserken bulmuşlar.

Bu hane İstanbul'un eski tasavvuf erbabına ev sahipliği yapan son yerdi. Özbekler Tekkesi, en azından eski haliyle,

bugün artık yok. Zaten daha çocukluğumda bina harap bir haldeydi. Her an çöküp, kendimizi aşağıda bulabileceğimiz için, çocukken Necmeddin Efendi'nin bizden birinci katta zıplamamamızı istediğini hatırlıyorum. Yağmur yağınca, delik dam yüzünden, orada burada oluşan gölcükler ise başka bir sorundu.

Tekke, birkaç sene önce Necmeddin Efendi'nin kuzeni, Türkiye'nin eski ABD büyükelçisi Münîr Ertegün'ün oğlu Ahmet Ertegün tarafından restore ettirildi ve restore edilen bina bugün Münîr Ertegün Tarih Araştırma Vakfı oldu. Herhalde yaşayanı öldürüp hakkında araştırma yapmak daha keyifli bir uğraş olsa gerek.

1971 yılında vefat eden Şeyh Necmeddin Efendi'nin küçük oğlu Ethem ise, halen tekkede oturuyor ve binanın koruyuculuğunu yapıyor. Binanın işlev değiştirmesinin diğer bir sonucu ise, zaten şeyhin vefatından sonra gittikçe çözülmeye başlayan cemaatin kendini sokakta bulması oldu. Restorasyonun bitimini kutlamak için verilen açılış resepsiyonuna katılan Ertegün'ün ve onun etrafını saran İstanbul sosyetesinin süslü hanımları ile şık beylerinin, binanın geçmişte barındırdığı insanlarla uzak veya yakından kesinlikle bir ilgisi yoktu.

Halbuki eskiden cemaatin etraflarını çevreleyen eşyalarla özel bir ilişkisi vardı. Örneğin sarı dolap. Necmeddin Efendi'nin sık sık "Sarı dolaptan bana şunu getirin..." dediğini duyardık. Oysa ben bildim bileli dolabın rengi yeşildi. Daha sonra yeşile de boyansa, ilk rengi sarı olduğundan, adı hep sarı dolap olarak kalmıştı.

Böylesi bir mekânın restorasyonunun başarısı, cemaatinin asırlarca paylaştığı manevi zevkleri, anıları, yaşanmışlıklarını ve yaşayanlarını yok etmeden yenilenebilmesinden geçer. Oysa Özbekler Tekkesi'ni restore ettirenlerin amacı, tekkeyi cemaatiyle beraber değil yalnızca binasıyla ayakta

tutmak olduğundan, bugün Özbekler Tekkesi'ni İstanbul'un diğer tarihî binalarından ayrı kılan bir şey yok. Zaten bence barındırdığı gelenekler ortadan kaldırıldıktan sonra binaları tamir ettirmek, insanları öldürüp cesetlerini süslemekten farklı değil...

Şu anda Özbekler Tekkesi'nde neredeyse bir Holiday-Inn (!) havası esiyor ve cemaatin ortak anıları ne yazık ki bir daha geri gelmemek üzere silindi.

Bu tutumun bir diğer çarpıcı örneği de, aslında Hz. Mevlânâ' nın türbesinde sergileniyor. Hayattaki Mevlevi dervişlerini bir zamanlar türbeye dahi sokmayan devlet, aynı dervişlerin mumyalarını, sonra müze olan türbenin içine yerleştirip ücret karşılığı turistlere gösteriyor...

Babamın gözü

1969 yılında, babam İstanbul Radyosu Türk Müziği Bölümü müdürüyken, plastik cerrahide yaptığı ünün yanı sıra besteleri ve kemaniliğiyle de tanınan Prof. Dr. Halit Ziya Konuralp, bir gün ziyaretine gelmiş. Sohbet esnasında babamın sık sık elini gözünün altına götürmesi dikkatini çekmiş. Nedenini sorduğunda babamdan "Sert bir şeyin rahatsızlık verdiği" yanıtını alınca, hemen o gün babamı muayene olmaya ikna etmiş.

Yapılan tetkikler sonucunda, maalesef babamda kötü huylu bir tümör bulundu ve babamın, daha sonra seri halinde devam edecek olan ameliyatlarının ilkine karar verildi. Konuralp çok yakın aile dostumuz olduğu için ameliyattan bir gece önce yemeğe bize geldi ve sanki babamın ameliyattan çıkamama ihtimali de varmış gibi, müzisyen arkadaşlarıyla birlikte ufak bir konser verdi. Ertesi gün de, bir gece evvel birlikte eğlendiği dostunu, yani babamı ameliyat etti.

Bu ameliyatı izleyen bir ikincisi ise, ne yazık ki babamın bir gözünün alınmasıyla sonuçlandı. O zamanlar, ağabeyim Hulki Harp Okulundan yeni mezun olduğundan, ben-

Ulvi Erguner, Konya Mevlânâ'yı Anma Törenleri'nde.
Yıl 1965, arka planda Neyzen Doğan Ergin.

den altı yaş ufak olan kardeşimin ise yaşı çok küçük olduğundan hastane günlerinde babama ben ve annem refakat ediyorduk. Ameliyattan sonra, gözünün alındığını babama hemen söyleyemedik. Birkaç gün gözü bantlı halde, durumdan habersiz olarak yattı. Derken bir sabah aniden kalktı, bir şey söylemeden pansumanını açtı ve gözünün yerinde olmadığını gördü...

Çok acı bir durumdu. Annem de ben de hislenmiştik; diğer taraftan da babamın ne yapacağını kestirmeye çalışıyor-

duk. O ise her türlü yardımı reddederek odasından koridora çıktı. Bir müddet sonra da yüzünde garip bir tebessümle geri döndü ve "Yerdeki fayansları takip ederek düz yürüyebiliyorum, sakın merak etmeyin" dedi. İroniye bakın ki biz onu teselli edecekken, o bizi teselli ediyordu.

Daha sonra rüyasında Hz. Mevlânâ'yı gördüğünü, ona "Bundan sonra benim gözlerimle göreceksin..." dediğini ve uyandığında hâlâ bu rüyanın etkisinde olduğu için de banyoya gidip gözüne baktığını anlattı.

Bu ameliyattan sonra, babam uzun bir süre hastanede kaldı. Erkekler koğuşunda yattığından geceleri yanında genellikle ben kalıyordum. Yine refakatçi olarak kaldığım gecelerin birinde, babamın uyumasını fırsat bilip bir sigara içmek için büroların olduğu kata indim. Odalardan birine girdiğimde, duvardaki rafların içinde her çeşit organın bulunduğu, tıp talebelerinin kullanımına ayrılmış kavanozlarla dolu olduğunu gördüm. Rafları merak içinde incelerken, içlerinden birinin üzerinde "Ulvi Erguner'in sağ gözü" yazdığını gördüm. Dehşet içinde donakaldım. Babamın gözü kavanoz içinde karşımda duruyordu...

Odaya geri döndüğümde babam uyanmıştı ve yüzümün allak bullak halini görünce ne olduğunu sordu. Önce geçiştirmeye çalıştım ama çok ısrar edince mecburen anlatmak zorunda kaldım. Beni dinledikten sonra güldü ve aklıma kazınan şu sözleri söyledi:

"Hiç anlamıyorum, küçükken yaramazlık yaptığında korkutmak için gözlerimi kocaman açardım da hiç umurunda olmazdı. Şimdi koca adam olmuş halinle, aynı gözü bir kavanozda görünce mi korktun...?"

Babamın sözleri, karmakarışık olan hislerimi bir kat daha altüst etmişti.

Geçirdiği zincirleme ameliyatlarda babama refakat ettikçe yeni insanlar tanıyor, değişik olaylarla karşılaşıyordum.

Hastanede beklerken, yan odalardaki hastalara da baktığım oluyordu. Özellikle hatırladığım biri var ki, hep üşüdüğünden yakınırdı. Gündüzleri gelen kızı kat kat battaniye getirir, özenle adamcağızın üzerine yayar, akşam giderken de arada bir babasını yoklayıp, açılmışsa üstünü örtmemi tembih etmeyi ihmal etmezdi. Şu hayatın garip cilvesine bakın ki, üşüyecek diye ödü koptuğu babası vefat ettiğinde, onu buz gibi morga, kadıncağız götürüp kendi eliyle bıraktı.

O zamanlar on yedi yaşındaydım ve kişiliğimin gelişmesinde büyük rol oynayan, hayatımın en önemli dönemlerinden birini geçiriyordum. Gündüzleri Türk müziğinin usta isimleri ile radyoda, arada bir de değişik tekkelerde ney üflüyordum. Ayrıca her hafta salı günleri Beyazıt'taki Süpürgeciler Çarşısı'nın yanındaki nargile kahvesinde, meşhur Zekâi Dede'nin oğlunun talebesi ve Galata Mevlevîhanesi'nin son kudümzenbaşısı Saadeddin Heper, neyzenbaşı Halil Can Hoca, Şeyh Necmeddin Efendi ve Türk müziğinin diğer bazı büyük şahsiyetleri buluşur, nargile içerlerdi. Ben de sağlığı müsait olduğu zamanlarda babamla, bazen de tek başına onlara katılırdım. Bir yandan babam yaşındaki insanlara çok yakın olsam da, diğer yandan devam ettiğim amatör korolar sayesinde, akranlarımla da müzikle ilgili heyecanlarımı paylaşabiliyordum.

İstanbul Radyosu'nda müdürken, geleneksel müziğe ait ve bu müziğin gelecek kuşaklara iletilmesinde büyük rol oynayabilecek belgeleri getirip babama emanet etmek isteyen birçok insan tanıdım. İçlerinden, Eyüp Camii'ndeki hücresinde tecrit hayatı yaşayan birisini özellikle hatırlıyorum. Varisi olmayan bu bey, elindeki Hamparsum[3] yazısıyla

3 Hamparsum Limoncuyan (1768-1839) tarafından icad edilen ve kendi ismini taşıyan müzik yazısı.

yazılmış dört nota defterini kendisine vermek istediğini belirterek babamı davet etti. Babamla birlikte ziyaretine gittiğimizde de, büyük bir tevazu içinde, defterleri bize teslim etti. Ne acıdır ki bir hafta sonra da cenazesini kaldırdık. Defterleri açtığımızda, içinde sırasıyla Timurlenk, Sultan Beyazit ve Bağdat Halifesi'nin huzurunda bulunmuş olan ünlü bestekâr Abdülkadir Merâgî'nin tamamen unutulmuş eserlerinin olduğunu gördük.

Yine bir gün adını hatırlayamadığım bir ihtiyar, kapatılmış dergâhlardan birinin son şeyhinin oğlu olduğunu söyleyerek tekkelerinden ve neyzen olan babasından kaldığını söylediği bir torba neyi babamın masasına koydu ve getirdiği neylerin bir kısmının Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye ait olduğunu ekledi. Babam, bana hemen o gün radyoevinde olan diğer neyzenleri bulup çağırmamı söyledi. Neyzen Niyazi Sayın, Aka Gündüz Kutbay, Doğan Ergin ağabeylerim babamın odasına geldiler ve masadaki neyler paylaşıldı. Kıdem sırasına göre herkes birer ikişer istediği neyi seçip aldı, bana da o günden kırılıp tamir görmüş bir mansur ney kaldı.

Babama gelen diğer bir kişi ise, Saraybosna'dan İstanbul'a tüm ailesiyle birlikte göç etmiş eski bir şeyh olup, kendisi de ney üfleyen Hasan Dede'ydi. Çok kültürlü bir insandı. O da bir çeşit inziva hayatı yaşıyordu.

Babama yapılan ziyaretler, aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun müzikte ve edebiyatta ne kadar önemli eserler bıraktığını ve bunların köşelerinde keşfedilmeyi bekledikleri-ni gösteriyordu. Ortaya çıkabilenler de, büyük bir ihtimalle, oraya buraya atılmış bu muazzam hazinenin sadece ufak bir bölümüydü.

Yeri gelmişken seneler sonra Eminönü'ndeki Yeni Cami'nin altında yaptığım keşiften bahsetmeden geçemeyeceğim.

Özbekler Tekkesi'nde bir meşk. Neyzen Halil Can siyah takkeli ve solunda Neyzen Niyazi Şayın.

Tekkelerin kapatılıp yasaklanmasından sonra el konulan sancak, kıyafet, müzik aleti vs. gibi eşyanın bir kısmı, büyük bir dağınıklık ve düzensizlik içinde, caminin hünkâr mahfilinin rutubetli alt katına atılmış, çürümeye terk edilmişti. Burada gördüğüm neyler, kudümler ve diğer müzik aletlerini çürümekten kurtarmak için bizden önceki nesillerin yaptığı tüm girişimler maalesef sonuçsuz kalmıştı.

Babama dönersek, ona gelen tüm el yazısı Hamparsum notalarını büyük bir heyecanla bugünkü nota sistemine çeviriyor, sonra da, düzeltebilmek için benden ney ile çalmamı istiyordu. Ben de herkesten önce bu muhteşem eserleri çalma şansını buluyordum. Sonradan kendisi de neyzen olan küçük kardeşim Süleyman -o yıllarda on iki-on üç yaşlarındaydı- neye henüz başlamamış olduğundan, gece geç vakitte de olsa babama çalışmalarında eşlik etmek ve onun yetiştirdiği tek talebe olmak onuru bana düşüyordu.

Babam, bir gözü alındıktan sonra okuma güçlüğü çekme-

ye başladı. Acının dayanılmaz hale gelip uyutmadığı gecelerde, benden kitap okumamı isterdi. Bunun sayesinde yaşıtlarımdan çok önce tasavvufi eserler ve tarih kitapları ile tanıştım ve okuma zevkim gelişti. Eşlik etmek için kâh okuyup, kâh ney üfleyerek onunla birlikte uzun geceler geçiriyordum. Bir gece sabaha karşı üçte beni uyandırıp "Gel çal şunu" diyerek transkripsiyonunu yeni bitirdiği, Farabi'ye ithaf edilen bir peşrevi çaldırdığını hatırlıyorum. Bazen de sadece konuşmak için çağırırdı. Böylece, benim müziğe olan tutkumun oluşmasında başrolü oynayan, öğretecek ve nakledecek çok şeyi olan bu insandan her konuda feyiz aldım. Babamla yaşadığımız bütün bu anlar hafızama kazındı ve hayata bakış açısı yönünden, aldığım eğitimin bir parçası oldular.

Ayrıca geleneksel konumu itibarıyla, neyin diğer müzik aletleri gibi satılamayacağını ve ben de müziği ve ney üfle-

Soldan sağa: Ulvi Erguner, Hasan Dede. İstanbul Radyosu, makam odasında.

meyi para vermeden öğrendiğimden, ders almak isteyen kim olursa olsun, benim de para almamam gerektiğini bana öğreten odur.

Daha sonraki yıllarda babamın bana verdiği tüm bu tavsiyelere uyarak, Paris'te kurduğum Mevlânâ derneğinde yirmi yıl boyunca talebe yetiştirmeme rağmen, tek bir gün onlardan para almadım, ne kimseye parayla ney sattım, ne de kimseden verdiğim ders veya ney için para istedim.

Bana örnek teşkil eden başka bir olay da şudur: Bir gün Konya'dan, elinde teyple genç bir adam babamı görmeye geldi. Yeni bir plak şirketi kurmuştu ve ilk plak kayıtlarından birini babamla yapmak istiyordu. Babamdan dört tane ney taksimi yapmasını isteyerek teybe kaydetti ve teşekkür ederek gitti. Adamın gidişinden kısa bir süre sonra vestiyerde içine para konmuş bir zarf bulan babam, "Yeni şirket kuran birinin paraya benden daha çok ihtiyacı vardır, koş giden beyi yakala ve bu zarfı iade et" dedi. Ben de söyleneni yaparak kan ter içinde adamcağızın arkasından koşup zarfı geri verdim. Bu kayıtlar sayesinde de genç adam, Konya'da Ersak plak şirketini kurdu.

Paraya karşı onun kadar ilgisiz kalamadım belki ama, bütün bu davranışlar bir doğruluk ölçüsü olarak aklımda yer etti. Babamdan aldığım güzel eğitimi son bir örnekle kapamak istiyorum:

İtalyan Lisesi'ndeyken arada bir okulu asar, vapura bindiğim gibi Boğaz turuna çıkardım. Bunun sebebi hem derslerden kaçmak hem de sonbaharda Boğaz'ın sularına yansıyan İstanbul'un güzelliğini seyretmekti. Böylece daha ilk sömestr neredeyse yirmi gün devamsızlığım olmuştu. Okul idaresi tarafından durumdan haberdar edilen babam, bir gün hiçbir şey olmamış gibi, güleryüzle beni okuldan almaya geldi. Biraz zaman geçtikten sonra okulda her şeyin yolunda olup olmadığını ve devamsızlık yapıp yapmadığımı

sordu. Tavırlarından bir şey bilmediğine kanaat getirdiğimden, her şeyin yolunda olduğunu ve hiç devamsızlığımın olmadığını söyledim. O da gözlerimin içine bakarak "Niye yalan söylüyorsun?" dedi. Saç diplerime kadar kızardım ve kendi kendime "Yer yarılsa da içine girsem" diyerek, her türlü ceza ve azara razı bir şekilde, başım önümde babamın arkasından yürümeye başladım. Biraz gittikten sonra bir muhallebiciye girdik. İki dondurmalı tavuk göğsü ısmarlayarak sert bir şekilde yememi söyledi. Tatlıyı ağzımı yalnızca kaşığı götürmek için açarak, büyük bir sessizlik içinde yedim. Bir tane daha söyledi. Onu da yedim, bitirince babam bana dönerek "Bundan sonra her yaramazlık yaptığında bir tavuk göğsü yiyerek beni hatırlarsın" dedi. O gün aldığım tek ceza bu oldu ve şurası muhakkak ki alabileceğim tüm cezalardan çok daha fazla iz bıraktı.

Bugün bile İstanbul'a her gelişimde ihtiyattan dondurmalı bir tavuk göğsü yemeden ayrılmam. Ne olur ne olmaz...

Geleneksel müzik ve modernlik

Ben doğmadan yirmi beş yıl önce kültürel bir devrim geçiren Türkiye'de, her konuda olduğu gibi, müzik konusunda da büyük bir kargaşa başlamıştı. Osmanlı kültür mirası özellikle dine ve başta tasavvufa dayandığından, genç cumhuriyetin laik yöneticileri için çağdaş Türkiye'de geleneksel müziğe yer vermek olanaksızdı. Yeni cumhuriyet, çağdaş medeniyet olarak örnek aldığı Avrupa kültürünün formlarına kendini uydurmaya çalışıyordu. Kuruluşunun daha ilk günlerinde, yeni Türkiye'nin müziğinin ne olacağı sorusu akıllara takılmıştı. Eski Yunan medeniyeti sayesinde ortaçağın karanlık Hıristiyanlık'ından kurtulan Avrupa gibi, Türkiye de Rönesans'ını (!) yapmak zorudaydı. Bu amaçla da, Arap ve İran etkisindeki İslâm kültürünün tümüyle bir kenara itilerek inkâr edilmesi gerekiyordu.

O yıllardaki yöneticilerimizin inancına göre, çağdaş batı medeniyeti, bugüne ulaşmak için çeşitli aşamalardan geçmişti. Halbuki biz Türklerin, tüm bu evrelerden geçecek vakti yoktu. Avrupa ülkelerindeki gelişmenin getirdiği faydalı sonuçları bir kerede (!) ve ivedilikle asimile ederek

kaybettiğimiz zamanı yakalamamız lazımdı.

Bulunan çözümlerinden biri, devlet radyoları aracılığıyla klasik batı müziğinin tanıtımını yaparak, halkın kulağının alıştırılmasıydı. Bu amaçla devlet radyolarının devamlı klasik batı müziği yayınlaması gerekiyordu. O zamanın koşullarında radyo, bugünkü televizyonun yerini alan, müthiş bir iletişim aracıydı. Radyolardan devamlı Bach, Mozart veya Vivaldi' nin eserleri çalındığı takdirde, en ücra köşedeki Anadolu köyünden bile batı müziği bestekârlarının çıkabileceğine inanılıyordu. Yine aynı sebeple, eldeki tüm müzik ve edebiyat mirasının da unutturulması gerekliydi.

Böylece, 1937-38 yıllarında, bu projenin gerçekleşebilmesi için, tüm geleneksel müzik türleri yasaklandı. Ney üflemek ya da eski eserleri icra etmek, günün siyasi görüşüyle bağdaşmayan bir çeşit gericilik (!) olarak algılanmaya başladı ve ailemin de ait olduğu çevrenin icra ettiği *Klasik Osmanlı Müziği*, önceleri özel ev toplantılarında, sonraları ise gazinolarda çalınır oldu.

Devletin bütün çabasına rağmen, batı müziğinin Türkiye insanının ruhuna şapka (!) gibi giydirilmesi projesi başarısız olunca, daha sonraki devirlerde ikinci bir çözüm bulundu.

Aslında müzikle pek alâkası, hatta bu konuda hiçbir bilgisi de olmayan Ziya Gökalp'in "Doğu müziğinin hem sağlıksız hem de ulusal olmadığını gördük. Öyleyse, ulusal müziğimiz, yurdumuzdaki halk müziğiyle batı müziğinin kaynaşmasından doğacaktır..."[4] vecizesine uyuldu ve Anadolu bozkırlarında yapılan halk müziğine daha fazla ilgi gösterilmesi gerektiği öne sürüldü. Bu müziğin, en azından, Asyalı milli geçmişimizle (!) bağlantısı vardı. Arap, İran hatta Bizans etkisinde kalmış olan çokuluslu veya gayrı milli klasik Osmanlı müziğinin yanında, halk müziğinin

---

4 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İnkilap ve Aka Yayınevi 1978, s. 127.

ulusal kökenle bağlantısı daha sıkıydı. Geleneksel kültürün bir parçası haline gelmiş olan bu müzik çağdaş bestecilerin tek ilham kaynağı olmalıydı. Béla Bartok ya da bazı Rus besteciler gibi halk müziğinden esinlenmiş temaların, senfonik orkestralar tarafından yorumlanabilmesi için, batı müziğine adapte edilmeleri gerekiyordu.

Bu müzik kaynağını öne çıkarmak ve yaşayan melodileri derlemek için Anadolu'ya araştırmacılar ve müzikologlar yollandı. Derlenen türküler Avrupa'nın çeşitli kentlerinde özel burslarla müzik eğitimi görmüş Türk bestecilerine sunuldu ve Çağdaş Türk müziği (!) ilk meyvelerini vermeye başladı.

1950'li yıllardan sonra klasik Osmanlı müziğinin de, tıpkı halk müziği gibi, çağdaş bestecilere malzeme olabileceği, Osmanlı'nın bir mirasçısı olarak, onun da milli bir değer taşıyabileceği gittikçe kabul görmeye başladı. Bu görüş sayesinde de "Klasik Türk Müziği" adıyla radyo yayınları arasına girebildi.

Dr. Suphi Ezgi, Hüseyin Saâdettin Arel ve Rauf Yekta Bey gibi gayretli birkaç müzik bilgini, o güne kadar sözlü olarak kuşaktan kuşağa geçen Osmanlı müziğini notaya dökmeye başladılar. Önce batı müziğinde kullanılan nota sistemini makamlardaki özel aralıklara göre adapte ettiler, sonra da, o devirde yaşayan, çoğu yaşlanmış üstadlardan melodileri çalmalarını veya okumalarım isteyip, bu sistemle notaya döktüler. Bu teori ve yazı sistemi, müzik pratiğini tam yansıtmasa da, bir sürü eseri unutulmaktan kurtardı.

Bugüne kadar devam edebilen Osmanlı mirası müziğimiz, böylece sadece klasik batı müziğine malzeme olacağı vaadiyle, kendine öz estetiğinden vazgeçmek pahasına, tarihî bir vesika gibi varlığını koruyabildi. Bazı muhafazakâr çevreler için artık amaç, bu müziğin yaşaması değil, onu devlete, ne olursa olsun kabul ettirebilmekti. Arel, Mesud

İstanbul Radyosu stüdyosunda. Soldan sağa:
Aka Gündüz Kutbay, Ulvi Erguner, Hasan Dede.

Cemil, Nevzat Atlığ gibi isimler müzisyenliklerinden çok, bu konudaki başarılarıyla kahramanlaştılar.

Zamanla, radyoevlerinde müziğin akademik, soğuk, neredeyse ruhsuz bir versiyonu oluştu. Aynı melodilerin, özel meclislerde okunduğu haliyle buradaki tınısı arasındaki fark çok barizdi. Orada bulunan sıcaklık ve doğallık radyoda yayınlanan programlarda hissedilemiyordu.

İstanbul Radyosu'nun ilk neyzeni dedem Süleyman Erguner'di. Sonra onu babam izledi. Maalesef, yayınların çoğu canlı olduğu için, o günlerden elimize çok az kayıt kalmasına rağmen, radyoevi ve özel meclislerde yapılan kayıtlar dinlendiğinde aradaki estetik farkı rahatlıkla görülebilir.

Bilhassa açıklanamayan, aynı eserlerin, aynı müzisyenlerce, devlet kurumlarında başka, özel dinletilerde başka yorumlanmasıydı. Bu ikilemin, devletin Türk müziğini yaratan o devrin üstadlarının, Osmanlı müziğinin de batı

müziği kadar asil ve medeni (!) olduğunu ispatlama çabalarından kaynaklandığına inanıyorum. Bu nedenle de, müziğin estetiğinde ne kadar doğululuk varsa, yok etmek gerekiyordu. Ezberden, notaya yazılı müziğe geçilmesi, kişisel yorumların terk edilerek, şeflerin getirdiği toplu yoruma uyulması, büyük zaman dilimleri boyunca oluşan usûllerin terk edilip, ilk devir kilise korolarındaki ritimsiz icranın getirilmesi, doğu müziğinin temelindeki doğaçlamanın yok edilerek, müzisyenlerin silik birer icracıya indirgenmesi, bu konuda alınan tedbirlerden yalnızca birkaçıydı.

Aynı amaçla, Mesud Cemil Bey tarafından, Türk sanat müziğinin kendine has tarzını yansıtmayan ve Avrupai yorumun ilk örneği olan Klasik Koro kuruldu.

Aynı makamda belli bir ritmik sıra içerisinde, birbirine bağlı olarak yorumlanan değişik formlardaki eserlerin belli bir sıra içinde icra edildiği eski fasılların yerine, koroların okuduğu, değişik makamlarda eserlerden oluşan yepyeni bir estetik getirildi.

20. yüzyıl başlarına kadar gelen fasıl geleneğinde, gerek sazlar, gerekse sesler, değişik kaynaklardan meşk ettikleri eserleri kendi tavırlarında yorumladıklarından, *heterofonik* yani çoğulcu bir müzik yorumu ortaya çıkmaktaydı. Oysa korolar önce eserleri standardize ettiler, sonra da yorumu tekdüzeleştirdiler. Böylece ortaya tek sesli, *homofonik* yani yeknesak bir müzik çıktı. Bu amaçla kurulan repertuar kurulları, sadeleştirerek, neredeyse bir melodik iskelete dönüştürdükleri eserlerin notalarını kağıda dökerek, radyolarda başka türlü icrasını yasakladılar.

Bu ikilem, devletin kabul ettiği müzik çevrelerine, kendi tatsız icralarını paylaşmayan üstadlara "piyasa çalgıcısı!" diye hakaret edebilme yetkisini dahi veriyordu.

Örneğin, tarihçi Yılmaz Öztuna'nın hazırladığı ve Milli

Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan *Türk Müziği Ansiklopedisi*, yeni estetiğin ve sanatçılarının topluma kabul ettirilmesi çabasıyla, bir yandan eski ekolün yaşayan sanatçılarına hakaret yağdırırken, diğer yandan da devlet adına kendi icad ettikleri Türk klasik müziğinin yeni şef ve bestecilerine methiyeler düzer.

Aralarında, müzik tarihinin en büyük ud ve kemençe ustaları Yorgo ve Aleko Bacanos'un da olduğu birçok sanatçı ve bestekâra "Şarkılarının sanat değeri yoktur"[5] veya "Piyasa sanatçısı"[6] türü hakaretler yağdıran bu bakanlık yayını, adı ilk ve son defa bu kitapta duyulan Cahit Atasoy[7] gibi bestekârlara (!) sayfalarca övgüler dizer.

Müziğin icra edilişindeki bu hislerinden arınmış ve soğuk tarz, o devrin, özellikle radyoevi üstadlarının, müziği gelecek kuşaklara sevdirme arzusu yerine, kendilerinden istenildiği gibi, tarihe bir belge bırakabilme çabasından kaynaklanır.

Ait oldukları çevre sayesinde bu müziği daha önceden bilenler ve meraklılar, dinledikleri yorum yanlış da olsa, eserleri tanıdıklarından yine de haz alabiliyorlardı ama yeni kuşaklara bu haliyle bu müziği sevdirmek neredeyse imkânsızdı. Eski Osmanlı müziği, Klasik Türk müziği adıyla müzelik olmaya mahkûm edilmişti ve yaşaması ne sanat, ne de devlet otoritelerini hiç ilgilendirmiyordu.

Ustaların özel toplantılarda, gazino ve çay bahçelerindeki yorumlarından meydana gelen yaşayan müzik, yavaş yavaş yerini radyo müziğine bıraktı. Televizyonların gelişmesiyle de, sanatçıların sadece sanatı değil, Avrupai (!) görüntüsü de dikkate alınarak oluşturulan devlet koroları gittikçe

---

5 M. E. Bakanlığı, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi Cilt I, s. 94.

6 M. E. Bakanlığı, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi Cilt I, s. 94.

7 M. E. Bakanlığı, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi Cilt I, s. 79, 80, 81.

halktan ve temsil ettikleri tarihî müzikten uzaklaştılar. Özel müzik meclisleri son bulduğu gibi, gazinolar da yeni nesil sanatçılarla gittikçe yozlaştılar.

1970'li yıllardan sonra, köyden kentlere göç sonucu oluşan yeni toplum ise bütün bu polemiklerden habersizdi. Radyo ve televizyonlarda dinletilen halk müziği köylerindekine benzemediği gibi, Türk sanat müziği diye sunulan müziğin sözünü ve müziğini de anlayamıyorlardı.

Doğal olarak, yeni toplum kendi ihtiyacı olan müziği oluşturdu. Arabesk adı altında ortaya çıkan bu vahşi (!) doğululuktan, cumhuriyet aristokrasisi başlarda epey rahatsız olduysa da, zamanla onlar da, farkına bile varmadan, arabeskleştiler.

Sonuçta ne klasik batı, ne Osmanlı, ne halk müziği Türk toplumuna mal oldu, ne de Türkiye Cumhuriyeti sanatçıları çağdaş Türk müziğini yaratabildiler. Devletin tüm olanaklarıyla dinletmeye, çaldırmaya, sevdirmeye zorladığı müziklerden hiçbirini benimsemeyen halk, kendi yarattığı arabeskle cumhuriyet aristokrasisine galip geldi.

* * *

Değişik zamanlarda İstanbul Radyosu'nda canlı yayına katılan babama eşlik etme fırsatım oldu. Ses teknisyeninin yanına oturur, büyük bir hayranlıkla babamı ve bugün isimleri neredeyse birer efsane olmuş büyük müzisyenleri izlerdim. Babam sayesinde, bugün ne yazık ki unutulmaya mahkûm olmuş müziğimizin büyük üstadlarının birçoğunu tanımak, hatta onların yanında çalmak onurunu yaşadım. İçinde yetiştiğim müzik çevresinden hep teşvik gördüm. En genç yaşımda dahi insanlar bana gayret vermek için, benim hayal edebileceğimden bile fazla ilgi gösterdiler.

Hamdi isminde eczacı olan yaşlı bir bey hatırlıyorum.

Kendisi Kenan Rufai'nin dervişlerindendi. Beni "Neyzenim" diye çağırmayı âdet edinmişti. Annemlerin de rızasıyla beni hafta ya da on beş günde bir evine götürürdü. Ben de, önce hanımının itinayla hazırladığı akşam yemeğini yer, sonra da onun için ney üflerdim. Ben on yaşındaydım o ise en az altmış, ama gözlerini kapar ve sanki büyük bir üstadı dinliyormuş gibi pür dikkat beni dinlerdi. Daha çocuk yaşımda gösterilmeye başlayan bu ilgi, babamın yolunda yürümekle önemli bir şey yapacağımın bilincine varmamı sağladı.

İlkokul yıllarında, tesadüfen sıra arkadaşım da piyano çalıyordu. Bir gün müdire hanım sınıfa gelip ikimizi çocuklara yönelik "Radyo çocuk saati" programına katılmamız için seçti. Babam gibi radyoya çıkacağım için o kadar sevinçliydim ki, okuldan sonra eve yürümedim, âdeta uçtum. Program için babamla üç eser geçtik: Süleyman dedemin Uşşak şarkısı Yusuf Paşa'nın segâh peşrevinden bir bölüm ve Yine bir Gülnihâl. Sonraki haftalarda da her fırsatta bu eserleri çalıştım. Hatta, bazı geceler rüyama dahi giriyorlardı. Sonunda büyük gün geldi. Annem en şık elbiselerimi giydirdi ve babam elimden tutup Radyoevi'ne kadar bana eşlik etti. İkimizin de diğer elinde birer ney vardı.

Önce bir prova yaptık ve program saatini beklemeye başladık. Yayına geçilmesine az bir şey kalmıştı ki, (şu an yalnız takım elbisesini ve koca göbeğini hatırladığım) bir adam gayet sinirli ve kaba şekilde programı hazırlayan yapımcılara bağırmaya başladı. Önce olanlara mana veremesem de, aslında orada istenmeyen (!) bir misafir olduğumu anlamam fazla vakit almadı, çünkü adam çocuklara yönelik programlarda Osmanlı müziğinin yeri olmadığını ve bu tür yayınlarda genç kuşakların bu eskiye (!) ait müziği dinlemelerinin önlenmesi, asla bu yönde teşvik edilmemeleri gerektiğini söylüyordu. Kısacası, resmen ben ve

neyim kapıya konduk. Piyano çalan arkadaşım ise gururla konserini verdi.

Şüphesiz çok büyük bir şok yaşadım ama küçük yaşıma rağmen, bu olay iki ayrı dünyada yaşadığımın da farkına varmamı sağladı. Toplumun günlük hayatında *ney*'in yeri yokken, ait olduğum o mikro toplulukta *ney* üfleyerek iltifata gark ediliyordum.

Diğer yandan yine aynı olay sayesinde, içinde bulunduğum küçük dünyanın tüm toplumu yansıtmadığını gördüğümden, o dünyaya girebilmek için alışık olduğum geleneksel kültürün öğrettiklerinden başka değerler de gerektiğinin farkına vardım. Yaşıtlarımla paylaşabilecek ortak noktalar bulmalıydım. Çözüm olarak babama bana bir akordeon alması için ısrar etmeye başladım. Sonunda, çok fazla imkânı olmamasına rağmen pes etti ve Agop Pakyüz isimli bir Ermeni hocadan ders almaya başladım.

Aklımca, akordeon sayesinde tasavvufi çevrelerin dışında kalan ve bir şekilde parçası olmak zorunda olduğum topluma uyum sağlıyor, hiç kopmadığım neyimi üfleyerek de aile geleneğini sürdüyordum.

Konya'daki Mevlevi ayinleri

Yapılan devrimlerin uygulamasına, 1950'li yıllara kadar taviz verilmeden devam edildi. Cumhuriyet Halk Partisi zamanında yapılan ve iyi niyetli oldukları şüphe götürmese de, faşist yaptırımlar, bunları değiştireceğini öne süren Demokrat Parti'nin işine yaradı ve büyük bir halk desteği, kendisini 1960 yılına kadar sürecek olan iktidara taşıdı. Bunun en çarpıcı örneği Türkçe ezandı. Tüm İslâm ülkelerinde, halkın deyimiyle peygamber dilinde, yani Arapça okunan ezan, İslâm dinini Türkçeleştirmek (!) amacıyla 1938'den itibaren tam on iki yıl boyunca Türkçe okunmuştu. Demokrat Parti'nin verdiği ilk sözlerden biri ezanın tekrar Arapça okutulacağıydı. Verilen buna benzer ve Türk halkının gerçeğine daha uygun sözler partiyi iktidara taşıdığı gibi, sonunu da hazırladı. 1960 ihtilali ile de Demokrat Parti devri kapandı.

Bu on yıllık kısa gevşeme (!) dönemi Konya'daki Mevlevi ayinlerinin de başlamasına vesile oldu. Ayinlerin nasıl başladığı da ilginçtir: Bu dönemde Türkiye Marshall planı dahilinde Amerika'dan askerî ve ekonomik yardım alıyordu.

(Bizim kuşak Amerika'dan gelip okullara dağıtılan süt tozu ve balık yağıyla büyüdü.) 1954-55 yıllarında diplomat ve askerlerden oluşan bir heyet, yardımların sonucunu yerinde görmek için Türkiye'ye gelmiş. O güne dek ziyareti dahi yasak olan Konya'daki Mevlânâ türbesini gezdikleri sırada, heyetteki Amerikalı subaylardan birinin eşi, gelmişken dervişleri de görmek istemiş. Heyete rehberlik yapan görevliler arasında önce bir panik yaşanmış sonra da etekleri tutuşmuş bir halde, bu kısa zamanda heyete tanıtılacak bir derviş grubu bulma telaşına düşülmüş ve o zamanlar Ankara'da görev yapan neyzenler, üsteğmen babam, askeri eczacı yüzbaşı Hâlil Can, harita subayı Selami Bertuğ ve kudümzen Saâdettin Heper bir araya getirilerek, misafirlere Mevlevi müziğinden oluşan bir konser sunulmuş.

Olağanüstü bir durumdan doğan bu fırsat Konya belediye başkanının hoşuna gitmiş ve ertesi yıl Mevlânâ'nın ölüm tarihine denk gelen 17 Aralıkta[8] onu anmak için bir Mevlânâ gecesi düzenlemiş ve yine aynı müzisyenlerin katılımıyla Mevlevi ayini müziği çalınmış.

Demokrat Partili Belediye Başkanı, bu anma törenleri nedeniyle devletin valisiyle gerginlik yaşamasına rağmen, ertesi sene kentin basketbol salonunda tam bir Mevlevi ayini yapılmasına karar vermiş ve böylece Konya'da Mevlevi geleneğine bağlı hiç kimse olmadığından İstanbul'daki tasavvuf çevrelerinin katılımıyla, günümüzün Konya Festivali, *Mevlânâ İhtifali* adıyla ilk yıllarını yaşamaya başlamış.

Konya'da bir Mevlevi ayini tertib edileceği haberi, İstanbul'daki bütün tasavvuf çevrelerini heyecana boğmuş, ancak ilk anda iki önemli soru gündeme gelmiş: "Ayinlere kimler ve hangi kıyafetle katılacak?"

---

8 Ondan sonra da bu tarih, İslâmi takvimde tarihlerin kayması göz önüne alınmaksızın, sabit olarak kaldı ve bugüne kadar kutlamalara devam edildi.

Abdül Halim Çelebi Konya Tekkesi'nde mürîdleriyle birlikte.

Sonunda, Kenan Rufai[9]'nin İstanbul'daki cemaati olağanüstü bir çabayla, kısa zaman içinde, Mevlevi kıyafetlerini dikmiş. En nihayet ayin günü gelmiş ve Konya valisinin İstanbul'dan gelen heyetin başkanlarını toplayarak: "Bu bir gösteridir,[10] eğer birinizin Allah dediğini görür veya hissedersem derhal iptal ederim" demesi bile moralleri bozmamış. Valinin ihtarına uyularak gösteri ve ayin arasında bir denge tutturulmuş ve her şeye rağmen, geçmiş zamandaki gibi saklanma mecburiyeti olmadan, hem kıyafeti hem de müziğiyle Mevlevi ayinini yaşayabilmek herkesi çok hislendirmiş.

Devletin kanunları ile halkın çoğalarak artan ilgisi arasındaki tezat, doğal olarak, ilk yıllarda bazı gerginliklere yol

---

9 Kenan Rufai o devirde vefat etmiş olduğundan en yakın mürîdelerinden Samiha Ayverdi cemaatin öncülüğünü yapıyordu.

10 Bu gösteriler, bugün de geçerli olan iki önemli kanunu deliyordu, Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun (1925) ile Şapka ve Kıyafet Kanunu (1925).

açmış. 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında ise, yeni iktidarın delinen kanunları sertlikle uygulamaya başlaması, duyulan endişeleri ve güvensizliği tekrar geri getirmiş.

Her şeye rağmen, 3 Aralık 1960 sabahı İstanbul'dan hareket eden tren, üç vagon dolusu Mevleviyi Konya'ya götürmüş. Ancak o yıl yaşanan bir olay Mevlevî ayinlerinin yönünü tamamen değiştirmiş.

Olayı, kahramanları ve babamın ağzından birçok kez dinlediğimden kendimi yaşananlara tanık hissediyorum.

O yıllar ayinlere üç şeyh (*Postnişin*) başkanlık ediyordu. Benim de kendisinden *Mesnevi* dersi aldığım, son Mesnevihan Mithat Bahari Bey ile İstanbul'daki en büyük Mevlevihane olan Yenikapı Mevlevihanesi'nin son şeyhinin iki oğlu, Gavsi ve Resuhi Baykara.

Anlatıldığına göre, ayin yapılan basketbol salonu, 17 Aralık gecesi Ankara'dan gelen Cemal Gürsel, generaller, ihtilalci subaylar ve basın mensuplarının katılımıyla kışlaya dönüşmüş.

Konya'da toplu gösteri (1960). Soldan sağa: Edip Söğüş, Doğan Ergin, Ulvi Erguner, Aka Gündüz Kutbay, Fahreddin Çimenli, Nezih Uzel.

Soldan sağa: Halil Can, Ulvi Erguner, Niyazi Sayın.
1958 yılı Konya Mevlânâ'yı Anma Töreni'nde.

Önce müzisyenler sonra semazenler teker teker semahaneye çıkıp, huşu içinde şeyhlerin gelişini beklemek üzere yerlerini almışlar, az sonra birbirinden heybetli üç şeyh, dervişleri selamladıktan sonra, ağır adımlarla generallerin önüne serilmiş olan postekiye doğru ilerlemeye başlamış. Ancak orada bulunan basın mensupları semahanenin ortasına dalıp, şeyhlerin burnuna kadar girerek çekim yapmaya başlamışlar.

Spor salonu bile olsa, ayin başladığı andan itibaren o mekân bir tekkenin semahanesi addedildiği için sadece dervişlerin girmesi ve bu kurala saygı duyulması gerekirken, ayaklarında çamurlu ayakkabılarıyla bir sürü basın mensubunun semahaneye doluşması ayin ve gösteri arasındaki ince dengeyi de bir anda bozuvermiş.

Üç Mevlevi şeyhinden biri olan Resuhi Baykara yapılan saygısızlığa dayanamamış ve tüm gazeteci takımını büyük bir öfke içinde kolundan tuttuğu gibi semahanenin dışına

Konya Mevlânâ'yı Anma Törenleri'nin ilk yılları (1956). Hiyerarşi sırasıyla soldan sağa, Neyzenbaşı Halil Can, Ulvi Erguner, Niyazi Sayın, Selami Bertuğ, Aka Gündüz, Doğan Ergin, ön planda gözlüklü, Kâni Karaca.

atmış. Bütün bunlar, protokolde oturan Cemal Gürsel'in ve devrin astığı astık kestiği kestik ihtilalci subaylarının önünde cereyan ettiği için de büyük bir skandal yaşanmış.

Buna ek olarak, İstanbul'dan gelen dervişlerin söz verdikleri gibi gösteri değil, sahiden ayin yaptıkları ortaya çıkmış. Şeyhler o gece otellerine bile uğratılmadan İstanbul'a kaçırılmışlar, askerî inzibat subaylarının soruşturmaları, kovuşturmaları ve koşuşturmaları ise sabaha dek sürmüş.

Ben bu tarihi, Mevlevi seması ve tasavvufla ilgili diğer konuların gittikçe içinin boşaltılarak yozlaştırıldığı dönemin başlangıcı olarak kabul ediyorum, çünkü bundan böyle Konya'da sema yapılabilmesi, ayin fikrinin tamamen silinip yalnız *gösteri* şekline dönüşmesine bağlıydı. İstanbul'dan gelen dervişlerdense bunu beklemek imkânsızdı. Diğer yandan da, Konya'da veya Türkiye'nin herhangi bir başka kentinde, ne Mevlevi ne de Mevleviliğin izi kalmıştı. En nihayet, İstanbul'dan gelen dervişlerin hiyerarşisinde en

sonda yer alan, Ahmet Bican Kasaboğlu'nun bulduğu çözümle (!) son nesli yaşayan Mevlevilik sona erdi. Bu çözüme göre, Mevlevi ayininin müziğini ve semasını yapmak için muhakkak Mevlevi olmak gerekmiyordu.

Şeyhlik ve liderlik hevesine kapılan Kasaboğlu, İstanbul'daki saygın büyüklerinden böyle bir izin alamayacağını bildiğinden, kendi kendine Konya'daki gençlere sema dersi vermeyi teklif etti.

Gazetelere verilen ilanlar sonucunda, ertesi seneki törenlere katılmak üzere yetiştirilecek lise öğrencisi gençler işe (!) alındı. Başvuranlarda ana kriter olarak boy-bos, yüz güzelliği ve hareket kabiliyeti aranıyordu. Seçilen gençlerin çoğu şehrin futbol yahut basketbol takımında oynuyordu. Birkaç ayda dönmeyi (!) öğrendiler ve hırkalarını giyip, kafalarına sikkelerini geçirerek derviş görünümüne büründüler.

Mevlevi geleneğinin tam tersine, gösterişine, kılık-kıyafetine aşırı titizlik gösteren bir kimse olan Kasaboğlu, yepyeni kıyafetler yaptırtmakla kalmamış, eteklerin daha iyi açılması için altlarına kurşun da diktirmiş, ayrıca, Mevlevi rolünü tam oynamak için uzun bir de sakal bırakarak, kendi kendisini *dede* ilan edivermişti...

Artık Konya'nın İstanbul'dan gelecek dervişlere ihtiyacı yoktu ama müzisyenler yani mutrib için aynı şey söz konusu değildi. İstanbul'un dışında başka bir seçenek yoktu. Sonuçta Konyalı idareciler müzisyenleri davet edip, dervişlere size artık ihtiyacımız kalmadı deyiverdiler.

Aralık ayı yaklaştıkça İstanbul'daki huzursuzluk da arttı. Önemli kararların çoğu bizim evde alındığı için çok iyi hatırlıyorum. Ne yapılması gerektiği uzun uzun düşünüldü. Sema törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan müzisyenler bu göstermelik ayin parodisine dahil olacak mıydı?

O tarihte Mevlevi ayini müziğini bilerek, gerektiği gibi rafine bir şekilde icra edebilecek ve geleneğe bağlı müzisyen-

Mevlevi Cemaati, ilk toplu gösteriler vesilesiyle Mevlânâ'nın mozolesi önünde (1958). Soldan sağa: Kâni Karaca, Cahit Gözkan, Hulûsi Gökmenli, Hayri Tümer, Resuhi Baykara, Hulki Amil, Çelebi, Cemaleddin Server Revnâkoğlu, Saadeddin Heper, Bahir Şereftuğ, Süha Tuna. Aşağıda: Niyazi Sayın, Nidâ Eskin, Ulvi Erguner, Selâmi Bertuğ, Ahmed Bican Kasaboğlu, Bâki Baykara, Hurşid Ungay, Osman Dede ve Cemal Selek.

lerin hepsi İstanbul'da yaşıyordu. Bu nedenle onların Konya'ya gitmemesi, sema törenlerinin sona ermesi demekti.

Yapılan uzun tartışmalar sonunda, Konya'da yapılacak sema törenlerinin devamına ve İstanbullu Mevlevi müzisyenlerin gösterilere katılmasına karar verildi.

Sonradan senatör olan, genç avukat Fevzi Halıcı'nın kurup yönettiği Konya Turizm Derneği sema gösterilerinin organizasyonunu düzenliyor, İstanbul ve Konya arasındaki ilişkiyi yürütüyordu.

İstanbullu derviş müzisyenler, Konyalı genç semazenlerin gösterisine katılıyor, ama ne Konyalılar Mevlevi müziğinden bir şey anlıyor, ne de müzisyenler bu gençlerin niye ve nasıl döndüğüne akıl erdirebiliyordu.

Galata Mevlevihanesi'nden Saadeddin Heper, Şakir Efendi, Neyzenbaşı Halil Can, babam gibi saygın Mevlevi mü-

zisyenlerin varlığı Konya'ya biraz ağırlık getiriyor, olabilecek hafiflikleri önlüyordu.

Konya Turizm Derneği başkanı Fevzi Halıcı ve diğer idarecilerin hayali ise, semada olduğu gibi, müzikte de İstanbul yükünden kurtulabilmek ve Mevlevi kültürünü, folklorik ve turistik bir meta olarak Konya kentine mal etmekti. Sonunda 1967 yılında Ankaralı genç neyzen Arif Biçer, Ahmet Bican'nın semada yaptığını müzikte gerçekleştirmek üzere işe el attı ve Biçer'in Ankara'daki memuriyeti Konya'ya nakledildi. Çoğu kentte olduğu gibi, Konya belediyesinin de maaşlı bandosu vardı. Konyalı yetkililer de sema törenlerinde bu müzisyenleri kullanmaya karar vermişlerdi. Borucular ney çalar, davulcular da pekâlâ kudüm vurabilirlerdi.

Dolayısıyla Halıcı, babama ve diğer mutrib üyelerine bir mektup yollayarak, sema törenleri için Konya'nın artık kendilerine ihtiyacı olmadığını ve bundan böyle bu işi Konyalı müzisyenlerin yapacağını belirtti.

Ayin yapılan spor salonunun önünde apoletli, kordonlu fiyakalı kıyafetleriyle konser veren Konya belediye bandosu, salon dolduktan sonra bir koşu Mevlevi hırkalarını giyip ayine hazırlanıyordu. Arif Biçer, neyzenbaşı olmak hevesiyle, bandoculara ayin müziği öğretmek için herhalde çok uğraştı ama bu işin, kuru kuruya adam döndürmek kadar, kolay olmadığı ortaya çıkınca, ertesi yıl Konyalılar İstanbullu Mevlevi müziği ustalarına tekrar Konya'ya gelmeleri için yalvarmaya başladılar.

Böylece bir yandan İstanbul'daki gerçek Mevlevi topluluğu darıltılarak yine eski gizli saklı konumuna itilirken, diğer yandan Konya'daki ayinler de gittikçe bir festival havasına büründü ve Halil Can Hoca, babam ve arkasından Saadeddin Heper'in vefatından sonra, Konya'daki gösteriler, önce meşhur şarkıcı Ahmet Özhan ve grubu, ardından da Kültür Bakanlığı'nm Devlet Folklorik Danslar Müdürlü-

ğü'ne bağlı olarak kurduğu maaşlı sema heyetiyle günümüze kadar geldi.

Bugün tasavvufa ve Mevlevi ayinine meraklı bir dolu insan şüphesiz ki Konya'yı bu mistik hareketin yaşayan merkezi olarak görüyor. Bunun nedeni işte bu gösterilerdir. Halbuki bu gösteriler, binlerce yıllık birikime sahip, İslâm tasavvufunun Konya folkloruna indirgenmesinden başka bir şey değil. Mistisizm açısından dönen dervişlerin, maalesef kılıçkalkan ekibinden artık hiçbir farkı yok...

* * *

Tasavvuf geleneğinin kuruluşundan, çöküşüne kadar Osmanlı İmparatorluğu içinde önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Mevlevi dervişleri arasında şairler, müzisyenler hatta sultanlar vardı ve hepsi Osmanlı'nın başkenti İstanbul'daki tekkelerden birine bağlıydı. Buhranlı dönemler de dahil, şöyle veya böyle tekkelerin varlığı son dönemlere kadar hep devam etti.

Selçukluların başkenti olan Konya, Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde İslâm medeniyetinin önemli bir merkezi iken, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme döneminde konumunu kaybederek yerini İstanbul'a bırakmıştı.

Osmanlı döneminde Atina, Selanik, Kahire, İskenderiye, Şam, Halep, Kudüs, Bağdat, Üsküp, Saraybosna gibi büyük kentler başta olmak üzere imparatorluğun birçok vilayetinde sayıları yüz onu bulan Mevlevihaneler açılmıştı. Bunların beşi İstanbul'daydı. Mevlevi geleneği bütün görkemiyle İmparatorluk merkezi İstanbul'da gelişmiş, özellikle 17. yüzyıldan itibaren, müzik ve edebiyat başta olmak üzere, bütün güzel sanatların merkezi olmuştu.

Tarikatın pîri olan Mevlânâ'nın türbesi etrafında oluşan ilk

dergâha *âsitane* denilir, burası diğer tarikatlarda olduğu gibi, merkez olarak kabul edilirdi. Diğer Mevlevihanelerdeki dervişler ve şeyhler, Konya âsitanesinde yaşayan Mevlânâ soyundan bir *çelebi*'nin otoritesine bağlanmıştı. *Dede* adı verilen geleneğin önde gelen insanları Çelebi'nin etrafında bir kurul oluşturmuşlar, Mevlânâ'nın türbesinin etrafındaki dergâhtan tarikata bağlı diğer tekkelerin idaresini üstleniyorlardı.

1925'de tekkeler kapatıldığında, Muhammed Bâkir Çelebi, Çelebilik makamını Halep'teki Mevlevihane'ye taşıdı. Böylece Mevlevi geleneğinin Konya kentiyle, son yıllarda zaten sembolikleşen bağı tamamıyla koptu.

1944 yılına kadar Suriye'deki Fransız hükümeti Mevleviliği ve Çelebilik makamını resmen tasdik eden son resmî otorite oldu. Suriye'nin bağımsızlığından sonra bu makam tamamıyla kaldırıldığından, Bâkir Çelebi'nin oğlu Celâleddin'in de Çelebiliği onaylanmadı.

Bütün bu nedenlerle, 16. yüzyıldan itibaren Mevlânâ'nın ve Şems'in türbesi dışında, Mevlevi kültürü ile ilgili hiçbir izi barındırmayan Konya, Mevlevilik tarikatının tarihî merkezi sayılsa da, tasavvuf kültürünün yaşayan merkezi olarak kabul edilemez.

Önceleri Türkiye'nin çeşitli kentlerinden gelen ziyaretçilerle gelişen sema törenleri, yetmişli yıllardan sonra yurt dışında yapılan ayinlerin de etkisiyle, Avrupa ve Amerika'daki mistik çevrelerin de ilgisini çekmeye başladı.

New York, California, Paris, Londra sufileri kendi ruhani liderlerinin peşine takılıp Konya'yı bir anda mistik bir pazara dönüştürdüler. Konya'nın misafirperverliği, dinî geleneklere bağlılığı, dünya mistiklerinin beklentilerine belki de tam uyuyordu.

1973'ten sonra, genelde belirli bir entellektüel kesimin oluşturduğu ilk Avrupalı dalgasının aksine, mistisizm arayışı içinde olan Californialı *Baba Cool*'lar yani mistik hippiler

gelmeye başladı ve bu akım Konya gençliği üzerinde bomba etkisi yaptı. O güne kadar sıkı kurallara tabi olan kız-erkek ilişkileri de doğal olarak bundan nasibini aldı. Konya sokaklarını bir hayal gibi dolduran uzun saçlı, rengârenk etekli Californialı sarışın kızların, derviş sevgili bulmak hülyasıyla genç semazenlerin arasına karışması, kentin ahlâk dengesini birden altüst ediverdi.

Bunun sonucunda da, genelinde çok tutucu ve dindar olan Konya halkının yapılanlara karşı hışmı giderek artmaya başladı. Hatta bu tepkiler, sema yapılan basketbol salonuna bomba koyma tehdidine kadar vardı.

* * *

Günümüz Mevlevilerini anlatan bu satırlarda, Mevlânâ'nın soyundan gelen Celâleddin Çelebi'yi tekrar anmadan geçmem olanaksız.

Kendisi, ısrarlara rağmen, tüm tasavvufi faaliyetlerden ve özellikle Konya'da yapılan ayinlerden uzak kalmayı tercih etmişti ve Türkiye'nin güneyinde ticaret yapıyordu. Mevlânâ'nın soyundan gelmesinin dışında Mevlevilikle ne uzaktan ne yakından hiçbir ilgisi kalmamıştı.

1980'li yıllardan sonra işlerini oğlu Faruk'a devredince, İstanbul'a yerleşti ve bağlı olduğu soyu birdenbire hatırlayarak Mevlevilik'le ilgili tüm faaliyetleri yönetmeye azmetti. Bir başka deyişle Çelebiliğini ilan ediverdi. Artık bu konuyla ilgili bütün her şeyin onun onayından geçmesi gerekiyordu.

İlk olarak, Konya Festivali'nde sema törenlerinden önce bitmek bilmeyen konuşmalar yapanların listesine, bir de Çelebi eklendi. Halep'te büyüdüğü için mükemmel Fransızca konuşurdu.

Dünyada ne kadar sufizmle ve Mevlevilik'le ilgilenen varsa hepsini kendi etrafında toplamaya çalışan Mevlânâ'nın

bu son torununun tasavvufla ilgili tüm söylemleri, kaynağını Avrupalı oryantalistlerin, üstelik her zaman da net olmayan yorumlarından alıyor ve gelenekten gelmeyen bu yorumlar genelde Avrupalı oryantalistlerin yaptıkları şiir tercümelerinde, mecazları mistik birer sembol olarak algılamalarından kaynaklanıyordu.

Örnek vermek gerekirse, Mevlevi ayininin, güneşin (şeyh) etrafında dönen gezegenlerin hareketini temsil ettiği, İslâm'dan çok Orta Asya Şaman geleneğiyle bağlantılı olduğu veya Mevlânâ'nın güneş sistemini daha o yıllardan bildiği için böyle bir koreografi oluşturduğu ve dervişlerin dönerken bir ellerini göğe doğru açarak topladıkları Allah'ın rahmetini yere dönük diğer elleriyle yeryüzüne saçtıkları vb. şeklindeki yorumları modern (!) Mevlevilik'e kazandıranların başında Celâleddin Çelebi geliyordu.

Yine aynı şekilde, bir şiir tercümesinden[11] yola çıkılarak, Mevlânâ'nın Avrupalılardan önce dünyanın yuvarlak olduğunu bildiği fikri ortaya atıldı. Bir başka örnekte de *Mesnevi*'den yapılan bazı ahntılar[12] sayesinde Mevlânâ'nın Freud'dan çok önce psikanalizi bulduğu ve hastaları onların öz kimliklerine dönerek tedavi ettiği büyük bir heyecan içinde anlatıldı.

Bu tür sayısız örneklere göre Mevlânâ sufiliğinden önce maddenin sırlarını bilen bir kâhin, Şems-i Tebrizi'ye olan tutkusuyla da bir humanistti.

Birçok peygamberin oğlunun babasına inanmadığı gibi, tarikatlarda da *yol* evlâdı ve *bel* evlâdı arasında ayırım yapılmıştır. Ancak Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Arif Çelebilerde yol ve bel evlâtları birleşerek, gelenek halinde otuz iki nesil devam etmiştir.

---

11 *Rubâi'yât*, Fransızca'ya çeviren: Eva Meyorovitch, Albin Michel s. 171-187.

12 *Mesnevi*, 1. Cilt, Padişah ile cariyenin aşk hikâyesi.

Tarikatlarda *mürşidlik*, Mevlânâ gibi insanların kalpleri uyandırması, *hilafet* bir mürşidden izin almak, *şeyhlik* ise bir dergâhın maddi ve manevi idaresini üstlenmek anlamına geldiğinden, Çelebilerin de bir dedenin terbiyesinden geçip hilafet almaları gerekiyordu.

Celâleddin Çelebi böyle bir eğitim görmemişti ama, kendisinde olmayan hilafeti, mürşidliği ve şeyhliği etrafına bol bol dağıttı. Bir sürü Türk ve yabancı da ondan aldıkları hilafete dayanarak Mevlevi şeyhi olduklarını ilan ettiler. Böylece, Konya folkloru Mevleviler, Devlet Mevlevi Heyeti derken, Çelebi efendiden hilafetli bir sürü şeyh (!) de Amerika'dan Türkiye'ye kadar her yerde derviş avına çıkarak, tam bir *newage mistisizmi* başlattılar.

Eskiden dergâhlarda bin bir gün çile doldurduktan sonra verilen dedelik ünvanını, kendi kendilerine layık gören bu mürşidlerin birçoğunun, ne *Mesnevi*'den, ne Mevlânâ'nın kendisinden ve şiirlerinden, ne İslâm'dan ne de tarikattan haberdar olmadıklarını bizzat bildiğimden, etraflarına doluşan samimi hislerle dolu kalabalık için her zaman üzüntü duydum.

Yıllar geçtikçe, gelenekleri yaşayan eski kuşağın da yavaş yavaş kaybolmasıyla, sonunda insanlarla beraber değer ölçüleri de silindi ve yeni kuşaklar edeb ve erkânı birinci elden öğrenemediği için de Mevlevi ayinleri, Mevlevi deyimiyle, *kıçı pösteki görmemiş* ham ervah sürüsünün eline kaldı.

Ne yazık ki, Mevlânâ'nın Mesnevi'de, "Kuşları avlamak için onlar gibi öten avcı!" benzetmesi gibi, evliyanın, tarikat ehlinin güzel sözleriyle insanları tuzaklarına düşüren bu insan ve ruh avcılarından "Allah manevi gıda arayanları korusun!" diye dua etmekten başka bir şey şimdilik elden gelmiyor.

Türkiye dışındaki ilk Mevlevi ayini turneleri

Paris

1968 yılında, Unesco'nun girişimiyle Paris'ten yapılan ilk davet üzerine, dervişler arasında Avrupa'ya yapılan turnelerin uygunluğu konusunda tartışmalar başladı. Son söz hiyerarşinin en üstüne ait olsa da, önceden herkese fikir danışılıyordu. Görüşler değişikti. Neyzenbaşı Hâlil Can Avrupa'daki turnelerin önemine inanıyor ama ayinin Konya'da yeni yetişen semazenlerle değil, İstanbul'daki dervişlerin katılımıyla yapılmasını istiyordu. Diğerleri ise aksine, Avrupalının kafasındaki sema fikrine daha uygun düşeceği için, düzgün fizikli, düzgün dönen genç semazenlerin gitmesinin daha iyi olacağını söylüyordu.

Diğer bir risk de hükümetin turnelere iyi gözle bakmama ihtimaliydi. Mevlevi topluluğunun yabancı ülkelerde Türkiye'ye "gerici bir imaj" (!) vereceği düşünülebilir, bu da Mevlevilere karşı önlemler alınmasına yol açabilirdi.

Sonunda babamın başkanlığındaki heyet, her şeye rağmen semazenbaşı Ahmet Kasaboğlu ve Şeyh Selman Tüzün

1970 Paris yolculuğu. Yugoslavya'da mola.
Soldan sağa ayaktakiler: Cinuçen Tanrıkorur, Ulvi Ergüner, Saadeddin Heper, Aka Gündüz, Selman Tüzün, Ahmed Bican Kasaboğlu.
Soldan sağa oturanlar: Kudsi Erguner, Ziya Akyiğit, Doğan Ergin.

eşliğinde, Avrupa'ya doğru otobüsle yola çıktı. Paris'in elit çevrelerinde büyük ilgi uyandıran yolculuk, Türkiye dışında yapılan Mevlevi ayinlerinin de ilki oldu.

1970 yılında, yine Paris'te ama bu sefer şehir tiyatrosunda gerçekleştirilen ikinci Mevlevi ayinine ben de katılma mutluluğuna erdim.

Konya Belediye başkan yardımcısı Mustafa Koçan'm oğlu, birkaç senedir üst üste Konya'ya gelen ve Frank Lloyd Write[13] ile Gurdjieff[14] hayranı olan mimar Hervé Baley ile tanışmış. Daha sonra öğrenim için Paris'e gelip Baley'lerin evinde kalmış ve kendi inisiyatifiyle Paris şehir tiyatrolarıyla görüşüp, yedi adet Mevlevi ayini için, pek de profesyonel sayılmayacak bir kontrat imzalamış.

---

13 Modern mimarinin kurucularından ünlü Amerikan mimarı.

14 *Gürciyef* (Georges Ivanovitch) 1877-1949: Gürcü asıllı Fransız filozof.

1970 Paris yolculuğu için Eminönü'de Konya'dan gelecek otobüsü beklerken uğurlamaya gelenlerle birlikte, soldan sağa: yazarın küçük kardeşi Süleyman Erguner, Bahattin Tüzün, yazarın ağabeyi Hulki Erguner, Ulvi Erguner, Dr. Selahattin İçli ve oğlu, Kudsi Erguner, Doğan Ergin ve Cüneyt Koşal.

Benim de genç bir delikanlı olarak katıldığım bu turne için Konya'dan kiralanan eskice bir otobüs, İstanbul'a uğrayıp müzisyenleri de aldıktan sonra Avrupa'ya doğru yola çıktı.

Yolculuk başlı başına bir maceraydı. Tıklım tıklım dolu otobüsle İstanbul'dan Paris'e ancak bir haftada vardık ve tüm yolculuk boyunca, neredeyse sadece bagaja doldurulmuş olan barbunya ve dolma konservelerini yedik. (Gerisini sizin hayal gücünüze bırakıyorum...)

Önce Bulgaristan'ı geçtik. O zamanlar bir demir perde ülkesiydi ve bize hayaletler ülkesi gibi gelmişti. Çok kötü olan yollarda ve köylerde kimse görünmüyordu. Yine de Yugoslavya'nın güneyine kadar geçtiğimiz köylerin Türk köylerinden pek farkı yoktu ve Osmanlı izleri her yerde görülüyordu. Gümrük memurundan polise bir sürü insan Türkçe konuştuğu için ülkeyi terk etmişiz duygusuna pek kapılmamıştık.

Avrupa'da olduğumuzu hissetmeye Belgrad'dan itibaren başladık ve bir gece ansızın kendimizi Almanya'da bulduk. Bilhassa yaşlılar için yolculuk çok yorucu olmaya başladığından, Türklerin yoğun olduğu bölgede bir sıcak çorba içmeye karar verdik. Tanımadığımız koca şehrin sokaklarında, aramamıza rağmen, tek Türk restoranı bulamadık. Uzun süre dolaştıktan sonra, karşıdan her halinden Türk olduğu belli birisinin geldiğini gördük. Evet, sonunda bir vatandaşımıza rastlamıştık ama sonra buna çok pişman olacağımızı henüz bilmiyorduk. Ondan bize çorba içebileceğimiz bir yer göstermesini rica ettik. Bizi yolunu şaşırmış bir otobüs dolusu alelade turist olarak gördüğünü sonradan anladığımız adam, bu kadar şaşkın ördeği (!) bir arada yakalama ve herhalde hayatının vurgununu gerçekleştirme hayaliyle, önümüze düşerek bizi lokanta yerine pavyon gibi bir yere soktu. İçerisi bir sürü sarhoş ve tabir-i caizse hafif meşreb kadın doluydu. Etrafı gören yaşlı Saadeddin Heper hocanın otobüse geri koşuşunu unutmama imkân yok. Bizim şaşkınlığımız sevgili (!) rehberimizi de şaşırtmıştı. Sonunda zor bela şehirden çıkmamıza yardım etmesi için ikna edebildik. İçinde iki arkadaşının daha olduğu son model bir Mercedes'le otobüsün önüne düşüp, bizi otoyola kadar götürdüler ve girişe yaklaştığımızda arabadan inerek üçü birden havaya kurşun sıkmaya başladılar. Kendi usullerinde (!) bize güle güle diyorlardı. Avrupa ile ilk temasımız hayal bile edemeyeceğimiz şartlarda başlamıştı... özel kitap grubu

Bir haftanın sonunda Paris'e vardığımızda, Panthéon'un arkasında küçük bir otele yerleştik. Quartier Latin'in tam ortasındaydık ve gösteri yapacağımız tiyatroya da yakındık. Lakin maddi koşullar berbattan da öteydi. Bir haftalık yeme içme parası ve ayinlere katılma ücreti olarak adam başı yüz frank dağıtılmıştı. Bu para özellikle Konyalı genç

semazenlerin dişinin kavuğunu doldurmaya bile yetmezdi. Nitekim aralarında akşamları açlıktan düşüp bayılanlar oldu. Allahtan bazılarımız tedarikli gelmişti. İçinde bulunduğumuz koşullardan etkilenen Hervé Baley ve ortağı Daniel Ginat, topluluğun kırk üyesine evlerini ve ajanslarını açtılar. Onlara bugün bile minnet duyarım! Yine de o zaman yüzlerce kişilik sofralara alışkın olan bizlere, bu jest çok doğal gelmişti. Bize gösterilen misafirperverliğin Avrupa için ne kadar özel olduğunun farkına ancak zamanla varabildim.

Paris'in bizi ne kadar büyülediğini anlatmaya gerek yok. Daha da ilginci Parislilerin az çok İstanbullular gibi yaşamalarıydı. İnsani ilişkiler bizdeki kadar sıcaktı. Karakter yapıları ve kültürleri bize çok farklı gelmemişti veya biz farklılıklardan çok ortak noktaları görüyorduk. Zaten Türkiye 18. yüzyıldan beri Fransız kültüründen derinden etkilenmemiş miydi?

Kadınların güzelliği ve zarafeti kadar, insan ilişkilerindeki zarafet de bizi çarpmıştı. Darmadağın bir şehir planı içinde, geçmiş imparatorluğun yalnızca kalıntılarını tanıyan bir millet olarak evlerin güzelliği ve bakımlı hali bizi büyülemiş; mimari yapı ve tarihî binalar bize geçmişle bugünü aynı anda yaşatmıştı.

Aynı zamanda tüketim toplumu da tüm göz kamaştırıcılığıyla önümüze serilmişti. Çekiciliğine kapılmamak elde değildi. Maddi durumu yerinde olanlar, boş zamanlarını beraberinde getirdikleri paralarla Türkiye'dekilere hediye almak için mağaza dolaşmakla geçiriyor, diğerleri de onların peşine takılıyordu. Mağazalarda gördüğümüz ve Türkiye'de bulunmayan malların çokluğu ve çeşitliliği başımızı döndürüyordu. Yıkılan bir barajdan akan sular gibi, hareketlerimizi ve hırslarımızı kontrol edemez olmuştuk.

Ben daha o zamanlar bu akıştan kendimi korumam gerektiğini hissetmiştim, zira alınanlar gerçekten de çok lazım olan şeyler değildi. Bugüne kadar sadece temel ihtiyaçları karşılayarak mütevazı bir şekilde yaşamıştık. Şimdiyse önümüze, önemli bir fikir gibi gelse de, aslında günlük hayatta hiçbir faydası olmayan alet edavatlar diziliyordu. O günlerde Avrupalılar gibi, Türkler için de mutlu olmanın temel şartlarından birinin tüm bu fuzuli şeyleri elde etmekten geçeceğini hayal bile edemezdim. İnce ticaret zekâsı, aksesuar olanı vazgeçilmeze dönüştürmeyi başardı.

Akşam otele dönüldüğünde, alışveriş yapabilenler göğsünü kabartarak aldıklarını diğerlerine gösteriyordu. Alışveriş hastalığı öyle bir hal almıştı ki, dönüşte hiç kimsenin cebinde beş kuruş parası kalmamıştı.

Galatasaray Lisesi mezunu, gazeteci Nezih Uzel ile yine Fransızca bilen Çinuçen Tanrıkorur ve benim İtalyancam

1970'teki Paris ziyareti sırasında. Soldan sağa: Cüneyd Koşal, Ulvi Erguner, Tran Van Khe, Cinuçen Tanrıkorur, Bernard Mauguin, Favzi Saib.

dışında, çoğumuz için yurtdışı gezilerinde dil büyük bir sorundu. İyi bir udi ve müzisyen olmasına karşın, baba tarafından akraba da olduğumuz Tanrıkorur'un, Mevlânâ'yla ve genelde tasavvufla pek ilgisi yoktu. Nezih Uzel ise, tekkede yetişmesine rağmen, Şeyh Necmeddin gibi, topluluk içinde bu konuları konuşmaktan hoşlanmazdı. Bu nedenle Fransızlarla aramızdaki iletişim müzik ve sema ile sınırlı kalıyordu.

Derviş kıyafeti giydiğimiz sema törenlerinin dışındaki zamanlarda da hareketlerimize dikkat etmemiz gerekiyordu. Mevlânâ'nın dediği gibi "Ya olduğumuz gibi görünmemiz ya da göründüğümüz gibi olmamız" lazımdı. Lakin Halil Can Hoca'nın, ilk Avrupa davetine İstanbullu eski Mevlevi dervişleriyle gidilmesi konusundaki ısrarı haklı çıktı. Mevlevilik bir İslâm tarikatı olduğu için bir müslümanın yapmaması veya yapması gereken her şey tarikatın doğal temeli olmasına rağmen, her gün aramızdakilerin, yapılmaması geren şeyleri yapmaları, örneğin Ahmed Bican Kasaboğlu'nun ve şeyh Selman Tüzün'ün Hervé Baley'in evinde yapılan toplantılarda şarap ve viski içmeleri, hele bir gece içkiyi fazla kaçıran Kasaboğlu'nun müziğin etkisiyle coşup, sema etmeye kalkarak masaların üstüne devrilmesi veya genç semazenlerin bu tip toplantılarda özellikle genç ve güzel Fransız hanımlarıyla haddinden fazla laubalileşmeleri Saadeddin Heper ve babam gibi heyetin eski mensupları için büyük üzüntü kaynağı idi.

Her şeye rağmen, şehir tiyatrosunda yaptığımız ayinler çok başarılı geçmişti. Her gösteriden sonra yüzlerce kişi salonda kalıyor, bizi ve Mevlevi geleneğini yakından tanımak için çeşitli sorular yöneltiyorlardı. Her şey yolunda gidiyordu. Elçilik çevresinden ise, sanırım o zamanlar devletin Türkiye'de gizlemeye çalıştığı şeyi biz burada insanların gözüne soktuğumuz için, pek fazla alâka yoktu. Tek il-

giyi, bizi basit bir folklor ekibi yerine koyan, Champs-Elysées'deki turizm bürosundan gördük. Eksik olmasınlar şerefimize bir resepsiyon verdiler ama bize söylenen saatte gittiğimizde, büfedekilerin çoktan bitmiş olduğunu gördük. Aslında, bizim yol yordam bilmediğimizden korktuklarından geliş saatimizi bilerek geciktirmişlerdi. Herhalde bizleri şaşkın bir köylü ordusu sanıp (kaldı ki onların bile öyle davranacaklarını sanmıyorum) büfedeki her şeye on parmak dalacağımızı falan düşünmüşlerdi. Bize yakıştırılan bu medeniyetsizlik elbetteki diplomat ve seçkin davetli topluluğu ile bağdaşamayacağından, yetkili (!) kişiler, en azından zararı azaltmak için, yemek bitince gelmemizi uygun görmüşlerdi...

Sonuç olarak, zor bir yolculuğa ve güç maddi koşullara rağmen, Paris seyahatinden herkes çok memnun kalmıştı. Gidişimizden daha da zor geçen dönüş yolculuğunda seyahatin bilançosunu yapacak bolca zamanımız oldu. Bizi buralara çeken gücün ne maddiyat ne de bir çeşit misyonerlik olmadığı konusunda hepimiz hemfikirdik. Bizi çeken, bağlı olduğumuz Mevlevilik için artık ülkemizde bile göremediğimiz saygıyı, anlayışı, ciddiye alınmayı burada bulmamızdı. Zor koşullarda üç bin kilometreyi boşuna katetmemiş, sonunda var olduğumuzu hissettiğimiz bir havayı solumuştuk.

Çok seneler sonra farkına vardım ki, Fransızlar o zaman bizim hâlâ eski geleneklere göre yaşayan bir tekkeden çıkıp geldiğimizi düşünmüşlerdi. Maalesef bunun gerçekle ilgisi yoktu. İnsanlar kimi değerleri belki hâlâ yaşatıyordu ama o değerlerin yaşatıldığı mekânların yerinde yeller esiyordu.

Ertesi sene ilk defa Londra'ya gittik. Bu sefer yolculuk uçakla oldu. Bugün füze ile aya gitmek ne ise, birçoğumuz için o zamanki uçak yolculuğu da oydu. Uçağa binen kişi her türlü riski göze almış bir kahraman olarak görülüyordu. O yılların mütevazı Yeşilköy Havaalanı'ndan, tam kadro bizi uğurlamaya gelmiş ailelerimiz tarafından yolcu edildik. Veda faslı hayli hareketli ve bol mendilli geçti. Babamın başkanlığındaki bu heyetin mutribi arasında, dedemin eski talebeleri olan neyzen Selami Bertuğ ve neyzen Niyazi Sayın da vardı. Mevlevi cemaatinden sayılmasalar bile, Türkiye'deki hak edilmiş şöhretlerine binaen, babam bazı müzisyenleri de topluluğa dahil etmeyi uygun görmüştü. Lakin, Selami Bertuğ daha modern bir Türkiye imajı vermek için, en azından müzisyenlerin smokin giymesi gerektiğini savundu, önerisi babam tarafından kabul edilmeyince de Türk otoritelerine ayin yapıldığını ihbar etmekle tehdit etti.

Ünlü neyzen Niyazi Sayın ise bize daha güzel bir sürpriz hazırlamıştı. Londra'daki ilk semada, yapacağı taksimden herkes Acemaşiran makamını beklerken, birden bire neyden keman konçertosu için yazılmış bir klasik batı müziği melodisi yükseliverdi. Neyse ki, salondaki seyirciler, aslında tanınan bir melodi olmasına rağmen, ya kötü çalındığından ya da ney sesinin farklılığından, bizim hayretimize ortak olmamışlardı.

Londra'daki karşılama bir sene önce Paris'te gördüğümüzden çok farklıydı. Parisliler semanın daha çok kültürel ve estetik yanıyla ilgilenmişken, Londrahları Mevleviliğin dinî ve manevi yönü daha çok çekiyor gibiydi. Şehirde zaten bir sürü dinî ve mistik topluluk vardı. Bunların çoğu, gelişimizi yıllardır gurularını tarafından aşılanan doğu kültürüyle yakınlaşmak için, bir fırsat olarak gördüler. Sema-

zenlerden İngilizce bilen Nail Kesova bazı konuşulanları tercüme etse de, neredeyse kimsenin yabancı dil bilmemesi, bizleri Avrupalıların gözünde sanki bir kat daha mistikleştiriyordu.

Ayrıca Londra'da yaşayan Gurdjieffçiler ve ona bağlı gruplar da çok sıcak karşılamada bulundular. Bu gruplardan birinin Londra'nın girişinde "Colet House" isminde kendilerine ait bir binaları vardı ve Dr. Rose adında biri tarafından yönetiliyordu.

Yağmurlu bir gece, davet edildiğimiz Colet House'da yapılacak semaya katılmak üzere otelimizden ayrıldık. Uzun bir metro yolculuğundan sonra verilen adrese vardığımızda, Londra'nın göbeğinde yarın asır önce Türkiye'de var olan örneklerine benzeyen bir Mevlevi tekkesiyle karşılaştık. Kapıda, başlarında sikke, sırtlarında hırkalarıyla Mevlevi kıyafetine bürünmüş İngilizler bizleri bekliyordu.

Kendi ülkemizde bile ancak seyirci karşısında yapabildiğimiz ve gösteri olması kaydıyla yaşayabildiğimiz Mevlevilik, bir anda tüm teşkilatı ve görüntüsüyle Londra'da karşımıza çıkmıştı. İngilizlerin heyecanı bizimkinden de fazlaydı. Onlar da, o güne kadar banda kaydedilmiş ayin müziği eşliğinde sema ederken, ilk defa canlı müzik dinleyecekler ve hakiki dervişlerle beraber olacaklardı.

Çay-kahve ikramından sonra tennure, yani beyaz entarileri ve siyah hırkalarıyla yüzlerce insan büyük bir salona doluşarak dizüstü oturdular. Birisi, Prof. Nicholson tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiş olan *Mesnevi*'yi yüksek sesle okumaya başladı. *Mesnevi*'nin bitiminde oldukça uzun bir sessizlikten sonra, ilk defa kadın erkek karışık olarak yapıldığını gördüğüm Mevlevi seması başladı.

Gecenin bitiminde, hayret, heyecan, biraz da böyle güzel bir cemiyeti kendi memleketimizde yaşayamamanın verdiği buruklukla otelimize döndük.

Bu topluluğun hikâyesine gelince; Gurdjieff'in ölümünden sonra ona bağlı olan insanların bir kısmı, Mevlevi geleneğinde onun öğretisinin devamını görüp, Gurdjieff tarafından uygulanan mistik dans ile sema ayini arasında yakınlık kurduklarından, Mevlevi olmaya karar vermiş. Dr. Rose'un liderliğindeki bu grup, sema etmesini öğrenmek üzere İstanbul'a Resuhi Baykara'nın yanına gelmiş. Böylece, *Şeriat* (Kuran ve peygamber öğretilerine uymak), *Tarikat* (yol), *Hakikat* (gerçek) ve *Marifet* (bilgi) olarak dört temele oturtulan tarikatlar, ilk defa "Müslüman olmadan Mevlevi olunabilir mi?" sorusu ile karşı karşıya gelmiş. En nihayet, ilk temel olan şeriata uymasalar da, Resuhi Bey onlara sema ve Mevlevi geleneklerini öğretmeyi kabul etmiş.

Aslında bu soru Türkiye ve tüm dünyada tasavvufla ilgilenen çevreler için hep gündemde kaldı. *Şeriat* deniz, *tarikat* ise bir gemi olduğuna göre, deniz olmadan gemi ve kaptanlık nasıl olurdu?

Bazı çevreler, her şeye rağmen bir kapı açmak için; "Efendim Tarikat olsun sonra Şeriat'ı nasılsa bulurlar..." çözümünü getirdiler. Böylece Şeriat-Tarikat sırası bozularak dört temel yeniden sıraya kondu: *Tarikat-Marifet-Hakikat-Şeriat.* Sonunda da, İslâm dininden bağımsız bir hikmet ve felsefe ekolü olduğu iddiasıyla, tarikatların ve tasavvufun içi tamamıyla boşaltıldı.

Gurdjieffçilerin ana grubuyla da ilişkilerimiz çok yoğun geçti. Onların asıl yerinde değil de, Dick Temple adında bir aristokrat tarafından yönetilen sanat galerisinin alt katında ağırlandık. Hemen her akşam, sema töreninden sonra Gurdjieffçilerle Temple Art Galerie'de buluşuldu ve huşu içinde dinleyen insanlara orada tekrar müzik yapıldı. Derin sessizliklerle, müziğin birbirine karıştığı bu buluşmalar Londra'da kaldığımız sürece devam etti.

Kendi ülkesinde yasaklanırken İngiltere'nin ortasında

Mevlevi ayini yapmak ve Avrupalıların saygısını görmek (en azından bizim bulunduğumuz çevrede) bize gariplikle-rin en büyüğü gibi gelmişti. Garipti çünkü, fark etmiştik ki ülkemizdeki otoritelerin kendine örnek alıp ne pahasına olursa olsun bizi benzetmeye çalıştığı toplumdaki insanla-rın bir kısmı, bize benzemeye uğraşıyordu.

Ertesi sene, ışın tedavisi görmesi için babamla Londra'ya tekrar geldiğimde önceki yıl tanıştığım sufi topluluklarının istisnasız hepsinden yardım ve yakınlık gördüm ve arayışla-rında ne kadar samimi olduklarını anladım. Tasavvufa ilgi-leri sadece haftada bir kere derviş kıyafeti giymekle bitmi-yor, günlük yaşamlarında ve düşünce tarzlarında da devam ediyordu.

Babamın Londra'da tedavisi

Londra'da yapılan ayinler süresinde tanıştığımız çevre, babamın gittikçe ilerleyen kanser hastalığını tedavi edebilecek uzman doktor ve hastane bulabilmek için de seferber oldu. Bu destekler sayesinde, ertesi sene Londra'ya dönerek burada babamın tedavisine başlanmasına karar verildi. Aile dostumuz ve babamın doktoru Prof. Hâlit Ziya Konuralp nötron ışınlarıyla tedavinin mümkün olabileceği Lonra'daki Hammersmith hastanesinde bir profösörü görmemizi salık verdi. Babamın mütevazi imkânlarının bu işe yetmeyeceğini görüp ümidimizi kaybetmek üzereyken, hükümeti konudan haberdar eden Konuralp ve dönemin Senato başkanı Tekin Arıburun'un bizzat girişimleri sayesinde, Bakanlar Kurulu'ndan çıkan kararla babamın hastane masraflarının karşılanacağı haberi geldi. Babama refakat etmek için benim de gitmem şart olduğundan, hem yol ve oradaki giderlerim, hem de olası bir vefat halinde, cenazenin Türkiye'ye getirilebilmesi için gerekecek masrafları karşılamak üzere annemin birkaç parça mücevheri de satıldı.

Tüm bu hazırlıklardan sonra, sanki bizi Londra'nın bulutlu ve yağmurlu havasına önceden hazırlamak isteyen, gri ve kasvetli bir kış günü, kalabalık bir akraba, eş, dost topluluğu eşliğinde havaalanına geldik. Söylemesek bile ikimiz de içimizden, bütün iyileşme temennilerinin ve verilen cesaretlerin arkasında bir vedanın gizli olduğunu biliyorduk.

Daha önce bir kez binmeme rağmen, uçak bana hiç bu seferki kadar soğuk ve madenî görünmemişti. Uçak yükseldikçe bulutların üstüne çıkmıştık belki ama, benim içimdeki karabulutları aşmanın olanağı yoktu. Geride tüm ailemi ve arkadaşlarımı bırakmış, yükümlü olduğum sorumlulukların ağırlığını daha şimdiden genç omuzlarımda hissetmeye başlamıştım.

Allah'tan Londra'ya vardığımızda bizi hoş bir sürpriz bekliyordu. Londra'daki Gurdjieff grubundan Dr. Courtenay'in dost ve güleryüzlü eşi Anette Courtenay bizi karşılamaya gelmişti. Gelişimizi mektupla haber vermiştik ama bizi karşılamaya gelebilecekleri aklımızın ucundan bile geçmemişti. Bununla da kalmayıp babam hastaneye yatana kadar yanlarında kalmamız için evlerinde bize oda hazırlamışlardı.

Böyle bir jest karşısında hissettiklerimizi kelimelere dökmek imkânsız. İnsani duyguların yalnız bir kültürün ya da dinin tekelinde değil, insanın olduğu her yerde var olabileceğinin canlı örneğini yaşıyorduk.

Birkaç gün sonra, yine daha önce tanıştığımız Hintli müzisyen Mahmut Mirza ve *The world of Islâm* festivalinin müdürü Paul Keeler eşliğinde, babamı hastaneye yatırdık. Ben de, Dr. Courtenay'in tanıştırdığı Robert Browne'ın yanında kalmaya başladım. Kendisi ressamdı, aynı zamanda da eski tabloları restore ediyordu. Benim ziyaretimden birkaç sene önce, cebinde az bir para ve bildiği üç-beş kelimeyle Türkiye'de uzun süre dolaşmıştı. O zamanlar turizm bugünkü

kadar gelişmediğinden, geleneksel Türk misafirperverliği sayesinde evlerde ağırlanmış, cebindeki o iki-üç kuruşu bile harcayamadan dönmüştü. Beni evinde misafir etmekle, tüm bir milletten gördüğü misafirperverliğe az da olsa karşılık vereceğini düşünüyordu.

Londra'nın tam orta yeri sayılabilecek Oxford Circus yakınlarında, aynı zamanda atölye olarak da kullandığı bir evde oturuyordu. Yalnız yaşaması ve evinin de oldukça geniş olması dolayısıyla Dr. Courtenay, benim için yanında kalınacak en uygun kişinin o olacağını düşünmüştü. Bu zoraki konaklama, önce çok fazla şey paylaşmasak da, büyük bir dostluğun başlangıcı oldu. Ben ne kadar alkole tahammülsüz ve düzen düşkünüysem, o da o kadar içkici ve bohemdi. Courtenaylar gibi Gurdjieffçi bir gruba dahil olduğundan, sabahladığımız uzun gecelerde bana Gurdjieff ve öğretisinden bahsederdi.

Sabahları erkenden metroya binip daha doktorların vizitesi başlamadan babamın yanına gidiyordum. Robert'le her akşam yaptığımız uzun sohbetler ve derdini anlatma zorunluluğu yüzünden İngilizcem fark edilir şekilde ilerlemişti. Artık babamla doktorlar arasında tercümanlık yapabilir hale gelmiştim. Genelde ziyaretçilere verilen iznin sonuna kadar kalıyordum. Bazen de, özel odada olduğumuzdan, hemşireler müdahale edene kadar kalırdım. Bu sakin zamanlardan faydalanmak isteyen babam bana müzik üzerine notlar tuttururdu.

Londra'daki hastanelerin İstanbul hastanelerinde alıştığımız ortamla alâkası yoktu. Hastalar arasında ilişki sınırlıydı ve saklamak istiyormuş gibi kimse hastalığından bahsetmek istemezdi. Yine hastadan çok ziyaretçinin olduğu İstanbul hastanelerinin aksine, sanki burada kimsenin ziyaretçisi yoktu. Babamı hariç tutuyorum çünkü odası, özellikle hafta sonları, İngiliz sufileriyle dolup taşıyordu.

Bu ziyaretlerin birinde, Mevlevilerin Londra'daki merkezi Colette House'dan gelen bir grup, kendilerine Mevlevi ayin müziği öğretmem için babamdan izin istediler. Böylece her salı, mütevazı bilgimle, hepsi benden yaşça büyük otuz kadar insana Colette House'da Mevlevi ayini öğretmeye veya eski deyimle meşk etmeye başladım. Birkaç hafta içinde neredeyse tamamı ezberimde olan beyati makamındaki Mevlevi ayinini talebelerime öğretebildim. Her hafta yaptıkları semâ, artık kaset değil, benim yetiştirdiğim mutribin eşliğinde yapılıyordu.

Daha önce tanıştığımız dostlar ve bu dersler sayesinde hiç yalnızlık hissetmedim. Robert ile sık sık Miss Rina isminde bir hanımı ziyarete giderdik. Bu kadın uzun beyaz saçları, delici mavi bakışları ve etrafını çeviren kedileriyle sallanır koltuğunda oturur, Hitchcock filimlerinden fırlamış hissini uyandırırdı. Hemen bütün gece uyanık kaldığından, geç vakit gelen ziyaretçilere kapısı her zaman açık olurdu. Ben de elimde neyimle uğrar, ona ney üflerdim. Gözlerini kapatarak huşu içinde dinler, hatta bazen elindeki viski bardağım bile unuturdu.

Miss Rina Londra'nın büyük otellerinden birinde aşçıbaşıydı. Babam için özel hazırladığı çeşit çeşit yemekleri evlatlık kızı Yvon hastaneye getirir, biz de bu ziyaretleri sabırsızlıkla beklerdik. Özellikle de ben, on yedi-on sekiz yaşındaki her genç gibi, doymaz iştahıma rağmen açlığımı yatıştırmak için çoğu zaman günlerimi haşlanmış yumurta ile geçirdiğimden, babama yollanan hasta yemeğine ortak olmadan edemezdim.

Tamamı neredeyse altı ayı bulan bu Londra macerası sırasında babamın sağlığının bozulduğu öyle anlar oldu ki, en temel ihtiyaçları için dahi ona yardım etmem gerekti. Yine böyle bir günün akşamında bana dönerek "Biliyor musun ne düşünüyorum?" dedi ve aşağıdaki hikâyeyi anlattı.

Köyün birinde genç bir adam, artık iyice yaşlanmış babası, karısı ve küçük oğlu ile birlikte yaşıyormuş. Kayınpederinin yaşlılığından usanan gelin, durmadan kocasına babasından kurtulması gerektiğini söylüyormuş. Evde huzur bırakmasa da genç adam karısının baskılarına hep direnmiş, ta ki genç kadın onu babasıyla kendisi arasında seçim yapmaya zorlayana dek. Mecbur kalan adam ertesi sabah torunuyla birlikte gezinti yapmak bahanesiyle, babasını at arabasına bindirip yola düzülmüş. Uzun ve hazin bir yolculuğun sonunda bir dağın tepesine varmışlar. Genç adam babasını, olabildiğince rahat bir şekilde, bir ağacın dibine yerleştirmiş ve hemen döneceğini söylerek oğluyla birlikte oradan ayrılmış. Dönüş yolunda, akşam karanlığı çökmeye başlayınca, dedesini merak eden küçük çocuk, babasına dedesini ne zaman alacaklarını sormuş. Ezilip büzülen baba, bundan sonra dedesinin hep orada kalacağını ve bir daha eve dönmeyeceğini söylemiş. Anlamaya çalışan çocuk "Nasıl olur?" diye sorunca babası "Gördüğün gibi oğlum, babalar çok yaşlanınca oğulları onları dağa götürüp terk eder" yanıtını vermiş. Bunun üzerine küçük çocuk hıçkırarak ağlamaya başlamış. Duygulanan baba arabayı durdurup "Dedeni bu kadar çok mu seviyordun ki böyle ağlıyorsun?" diye sorunca, çocuk "Hayır onun için değil, sen yaşlandığında seni dağa terk etmek zorunda kalacağım an için ağlıyorum" demiş. Oğlunun cevabıyla yaptığı hatayı anlayan baba hemen geriye dönmüş ve babasını bıraktığı gibi, gayet sakin bir halde bulmuş. Gözleri yaş içinde babasından özür dilerken aslında onun kendisinin geri döneceğinden hiç şüphe etmediğini fark etmiş ve dayanamayarak kendisini merak edip etmediğini sormuş. Gülümseyerek oğluna bakan baba "Niye edeyim? Ben babamı dağ başında terk etmedim ki sen beni terk edesin" demiş.

Babamın anlattığı bu hikâye, diğerleriyle birlikte, hafızamda yer etti. Bugün ben de, öyküdeki gibi, iyiliğin de, kötülüğün de kuşaklar tarafından devam ettirildiğine inanıyorum.

Hastaneye vardığım bir sabah, doktorlar beni çağırarak nötron ışınları ile yaptıkları tedavinin sona erdiğini, babamın sağ yanağında gittikçe büyüyen tümörün, tam olmasa da, gelişmesini önlediklerini söylediler. Ayrıca, kısa bir müddet sonra ciğerlerinde yayılma olabileceğini, bir bronşit şeklinde gelişecek olan bu yayılmadan sonra ise yapılacak bir şey kalmayacağını açık bir şekilde eklediler. Anlatılanları ne babama ne de anneme nakletmemeye karar vererek üzüntüyle doktorların yanından ayrıldım.

Bir müddet sonra da Türkiye'ye dönmeye karar verdik ve bizi uğurlayanlardan daha kalabalık bir grup tarafından karşılandık. Türkiye'den ilk defa bu kadar uzun süre ayrı kalmıştım. İstanbul'da bizi bekleyen annem, kardeşlerim ve dostlarımıza kavuşmak babamın hastalığı ile ilgili umutsuzlukları tamamen unutturuvermişti. Üstelik Allah'a şükür, babamın naaşını İstanbul'a getirmek gibi ağır bir yükümlülüğü yaşamamıştım.

Ancak Londra' da yapılan ışın tedavisinden sonra durum daha da vahimleşti. Işınların tesiriyle deri tamamıyla yanmaya başlamıştı. Her sabah yanık kısım makasla kesilmezse ortaya dayanılmaz bir koku çıkıyordu. Üstüne üstlük, İngiliz doktorların büyümesini önledikleri tümör artık nefes borusunu etkilemeye başladığından acil olarak ameliyat edilmesi gerekiyordu.

Aslında babamı hastalığından daha çok üzen şey, ona refakat etmek için liseyi son sınıfından terk etmemdi. Lise diplomam dahi olmayacağını düşünerek kendini devamlı suçlu hissediyordu. Sırf onu memnun etmek için okul dışından liseyi bitirmek üzere sınavlara girdim.

İstanbul Radyosu, soldan sağa:
Kudsi Erguner ve babası Ulvi Erguner. Yıl 1969.

Biz Londra'dan mayıs başında dönmüştük, sınavlar ise haziran ayında olacaktı. Bir-iki arkadaşımı arayıp onlarla çalışmak istediğimi söyleyince, hemen kucaklarını açtılar. Onlar bütün bir yıl okula devam etmişler, not tutmuşlardı, benim ise kitabım bile yoktu. Ailesi yazlığa gitmiş olan bir arkadaşın evini bir ay boyunca karargâh yaparak, gündüz bir sınava giriyor hemen ardından bir gün sonrakine hazırlanmak üzere tekrar eve kapanıyorduk.

İmtihan sonuçlarını öğrenme günü geldiğinde karşılaştığım sonuç, benim ve arkadaşlarım için kesin bir şoktu. Bıyığım olduğu için milli güvenlikten, uyuşuk olduğum için beden eğitiminden ve ukalalık ettiğim için de müzikten ikmale kalmış; diğer tüm derslerden, hem de iyi derecelerle geçmiştim. İkinci şok ise birkaç gün sonra ortaya çıktı; Üniversite smavlarında da iyi bir puan tutturarak İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne girme hakkını kazanmıştım.

Bu başarının, hastalığına rağmen Radyoevi'nde çalışmaya devam eden babamın tattığı son mutluluklardan biri oldu. Ben ise bütün bunların ötesinde esas mutluluğu, aynı sene Nevzat Atlığ'ın babama, "Babanla ve seninle çalıştım, şimdi de torunu koroma istiyorum" diye ısrar etmesiyle İstanbul Radyoevi'nde açılan kadroya neyzen olarak alınınca tattım.

Amerika'daki Mevlevi ayinleri

1972 senesinde ABD'ye ilk yolculuğumuzu yaptık. Sanat çevresi içinde dünya çapında tanınmış bir emprezaryo olan Madam Carlways, yaptığı Konya ve İstanbul gezisinde Mevlevi ayininden çok etkilenmiş ve Amerika'ya döner dönmez bizim için muhteşem bir turne düzenlemişti. Hastalığı ilerlemiş olmasına rağmen herkes ısrarla babamdan heyete başkanlık etmesini istedi. Bu onun için aynı zamanda Amerikalı uzmanlara da görünebilmek ve belki de onu kemiren hastalığına bir çare bulmak demekti.

Yolculuk New York, Chicago, Los Angeles, San Francisco, Seattle, Boston, Vancouver, Montreal gibi ABD ve Kanada'mn büyük şehirlerindeki önemli tiyatro ve konser salonlarında yapılan ayinlerle devam etti. Londra'da uzun müddet kalışım İngilizcemi epey ilerletmeme yaradığından, bu yolculukta heyetin tercümanlığı ve sözcülüğü bana düşüyordu. İngiltere'de karşılaştığımız gruplar gibi, Amerika'daki ayinlerde de salonlar binlerce *mistik* Amerikalıyla doluyordu.

Bunların arasında, "Sufi International" adında bir mistik hareketin başında bulunan Pir Vilayet Han'la karşılaştığı-

mız New York anıları belleğimde tazeliğini hâlâ koruyor. Bir araya geldiğimizde bize gitarlar eşliğinde ve anlaşılmayan Arapça kelimelerle okudukları müziklerle yaptıkları sufi danslarını izlettiler. Kendilerine özgü hareketleri olan bu dans biraz sema, biraz Bektaşi-Alevi semahı, biraz da diğer tarikatların zikir ayinlerindeki hareketleri andırıyordu. Özetle Hindistan'dan Türkiye'ye, oradan kovboy filmlerindeki kızılderili ayinine ne varsa harmanlanmış, ortaya garip bir şey çıkmıştı.

Bütün bu Amerikalı mistikler bize neredeyse evliya muamelesi yapıyorlar, büyük saygı gösteriyorlardı. Hepimize hak ettiğimizden çok daha fazla değer verdikleri kesindi.

Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da, başta New York olmak üzere, muhtelif yerlerde Gurdjieffçi gruplarla ya da onların alt kolu olan topluluklarla karşılaştık. Genelde ayinden sonra bu değişik gruplara ait kişiler tarafından evlere veya onların toplandıkları yerlere davet ediliyorduk. Amerika'daki bu davetlerde, Londra'dakilerin tersine, onlar kendi müziklerini ve ayinlerini yapıyor, bizler de hayretle seyredip dinliyorduk.

Amerika'da her şey gibi bu toplulukların boyutu da inanılmaz derecede büyüyordu. Avrupa'da karşılaştığımız binlerce kişinin yerini on binleri belki de yüz binleri bir araya getiren gruplar almıştı.

Mürîdlerinin San Francisco içinde gerçek bir köy oluşturarak komün halinde yaşadığı, birkaç binden fazla müridi olan ve heybetli sakalıyla *Derviş Sam* isminde bir zatın yönettiği bir grubu özellikle hatırlıyorum.

En hareketli durağımız Los Angeles oldu. Oradaki Ermeniler tarafından Türkiye karşıtı gösteriler yapılacağına dair uyarı almıştık. Gerçekten de ayin gecesi, salonun kapısının önünü tutan bir grup, bağırarak ve pankart açarak girişimizi engellemeye çalıştı. Ortalık çok gergindi. Her şeye rağ-

men salona girmiş ve sahnede yerimizi almıştık ki, neredeyse bütün seyirciler bir ağızdan bağırmaya başladılar. Her an muhtemel bir Ermeni saldırısı beklediğimizden, bağrışmaları önce onların attığı sloganlar zannettik, sonra biraz dikkat edince bağıranların, alışık olmadığımız bir aksanla, "İnşaallah mâbude lâ" yani "Allah'ın izniyle ondan başka tapınılacak yoktur" dediklerini gördük ve işin rengi anlaşıldı. Sufi International hareketinin mürîdleri toplu halde salonu doldurmuş, kendilerine has yöntemle bize hoşgeldiniz diyorlardı.

Lakin ayin başladıktan az sonra aniden sahneye dalan Amerikan polisleri dönmekte olan semazenleri topaç durur gibi durdurup, müziği susturdular. Bir bomba ihbarı yapılmıştı ve salonun boşaltılması gerekiyordu. Polis eşliğinde "Derwishes are murderers" (katil dervişler) diye bağıran ve ellerinde, eteklerinden, ağzından, elinden kan damlayan Mevlevileri temsil eden pankartlar taşıyan Ermeni göstericilerin arasından geçerek otele geri döndük. Her odanın önüne bir polis memuru yerleştirildi ve bu durum Los Angeles'ta kaldığımız müddetçe devam etti.

New York'a döndüğümüzde, babamla birlikte muayene olmak üzere Prof. Hâlit Ziya'nın hazırladığı dosyayla, bize tavsiye edilen Amerikalı doktoru bulduk. Yapılan kontrollerin sonunda babama yapılmak istenen ameliyat o kadar dehşet vericiydi ki, babamın muayenehaneden çıkar çıkmaz artık ameliyatlardan bıktığını ve evinde ölmeyi tercih ettiğini söylemesi, içim kan ağlasa da, benim dahi yüreğime su serpti.

Paris'te mola

Bir gün beni bürosuna çağıran babam Fransa'dan kendisini ziyarete gelen Hintli Deben Bhattacharya ile tanıştırdı. Kalküta asıllı bir müzikolog olan bu bey, sonradan öğrendiğime göre uzun yıllar Londra BBC'de çalışmış, başta Hindistan olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde kaydettiği müzikleri yayımladığı plaklarla tanınmış bir araştırmacıydı.

Türkiye'ye "Rikskonserter" adlı İsveç enstitüsü adına verilecek geleneksel Türk müziği konserlerini organize etmek amacıyla gelmişti. Babamı da aynı nedenle ziyaret ediyordu. Bütün günüm ikisinin arasında tercümanlık yaparak geçti. Ziyaretinden çok memnun kalan Bhattacharya bana "Babandan o kadar etkilendim ki niye geldiğimi unuttum" demişti.

O gün yapılan konuşmalarda, Deben İsveç'e gidecek gruba benim de neyzen olarak katılmamı önerdi. Babam da, hastalığı günlük yaşamında benim devamlı yanında olmamı gerektirmesine rağmen gitmem konusunda ısrar etti.

Bu turne aynı zamanda Avrupa'daki kişisel maceramın da başlangıcı oldu. İsveç'in çeşitli şehirlerinde kırka yakın

konser öngörülmüştü. Bu kez konu Mevlevilik değil, sadece müzikti. Ankara Radyoevi'nden tanburi Ahmet Hatiboğlu, neyzen Arif Biçer, kudümzen Ergun Balcı ve İstanbul Radyosu'ndan bağlama sanatçısı Nejat Giray ile kabak kemaneci Yalçın Özsoy'dan oluşan ekip, hem klasik müzikten hem de halk müziğinden örnekler verecekti.

Bu turne hem ilk defa gezdiğim bir kuzey ülkesini tanımak, hem de yaptığımız müzik açısından çok zevkli bir deneyim oldu. Dönüş için Stockholm'den İstanbul'a direkt uçak seferi olmadığından Paris ya da Roma'dan aktarma yapmak zorunda olduğumuz söylendi. İtalyan lisesinde okumuş olmam dolayısıyla Roma'yı seçmem gerekirken, daha önce tanışıp dost olduğumuz arkadaşları görmek arzusuyla Paris'te aktarma yapmayı tercih ettim.

28 Mayıs 1973 tarihinde, birkaç gün süreceğini düşündüğüm bu mola otuz seneye yakındır devam ediyor...

Havaalanında beni, uzun zamandır eğitimime Paris'te devam etmemi öneren Pierre-Marie Goulet karşıladı. Avrupa'daki tanıdıklarım arasında, yaşı benim yaşıma yakın tek insan olması dolayısıyla onunla diğerleriyle olduğumdan daha yakındım. Büyük bir cömertlik örneği göstererek, Paris'in Porte d'Orléans semtinde İngiliz eşiyle birlikte yaşadığı evinde beni misafir etti. Ev, ikisi de Franck Lloyd Wright ekolünden olan, mimar Hervé Baley ve Patrice Goulet tarafından tamamen ahşapla dekore edilmişti. Daire, başka bir yapının arkasına sıkışmasına rağmen, ortaya çok ilginç bir stil çıkarmayı başarmışlardı. Evin tek kusuru, tamamıyla camla kaplı ön cephesinin diğer binanın duvarına bakmasıydı. Betonla çevrilmiş binaların arasında çiçek gibi duran evi, aslında Pierre-Marie'nin kendi karakterini yansıtıyordu. Onu tanıdıkça Türkiye'ye yaptığı yolculukların onu ne kadar mutlu ettiğini anlayabiliyordum. Benim evdeki varlığım da, belki onun teneffüs

ettiği İstanbul havasının ve zengin hatıralarının canlı kalmasına yardımcı oluyordu.

Pierre-Marie'nin bana gösterdiği yakınlığın neredeyse bir kardeşinkinden öte olduğunu kısa zamanda anladım. Diğer yandan ben de, yaşadığım Londra tecrübesinden sonra, insanları en az rahatsız edecek şekilde evlerinde yaşamayı öğrenmiştim. Pierre ve eşi misafir ağırlamayı sevdikleri için masalarından mimarlar, yazarlar, müzisyenler, ressamlar eksik olmuyordu. Masa etrafında yapılan sohbetler, Fransızca'yı daha tam anlamıyla öğrenememiş olduğum için, bana hiç bitmeyecekmiş gibi gelirdi. En çok duyduğum cümle ise "Hiçbir şey anlamamışsın" idi. İçlerinden birinin bir film ya da kitap hakkında fikrini söylemesiyle, zıt görüşün ortaya çıkması ve tartışmanın başlaması bir oluyordu. Bu sonu gelmeyen ince tartışmalar bana çok anlamsız geliyordu çünkü aldığım tasavvuf terbiyesinde, bana insanın eserinden önce geldiği öğretilmişti. Yani doğru görünen bir eser eğri ellerden çıkmışsa hiçbir değeri yoktu. (Doğru insan yanlış bir iş yapmışsa hikmet aranmalı, eğri insan doğru iş yapmışsa şüphe duyulmalıydı.) Bu tartışmalarda da çoğu kez eserin arkasındaki insan unutuluyordu. Masanın bir diğer favori konusu da tasavvuf olduğundan, kırık-dökük Fransızcama rağmen ben de konuşmalara katılmaya çalışıyordum.

Sonunda, ısrarla Pierre-Marie ve Hervé Baley Raspail Bulvarı'ndaki mimarlık okuluna kaydımı yaptırdılar. Rüzgâra kapılmış yaprak gibi ben de kaderime razı oldum. Daha doğrusu olmaya çalıştım çünkü çoğu zaman bu teslimiyetin yerini kaygı alıyordu. Başlarda Fransızcam dersleri izlemeye yeterli değildi. Ayrıca değil özel okulu ödeyecek, Fransa'da kalmamı sağlayacak kadar bile gelirim yoktu. Cebimde sadece İsveç turnesinden kalan birkaç kuruş vardı ama her ihtimale karşı, bir senelik açık uçak biletim hep yanımdaydı.

Her şeye rağmen şansımı denemeye karar verdim. Önce Fransızca öğrenmek için Alliance Française'e yazıldım. Yüksek ücreti yüzünden yalnız bir ay devam edince başka bir çare buldum; edindiğim Fransızca-Türkçe sözlükten her gün elli kelime seçip oturduğum evin yakınındaki Montsouri parkında turlayarak ezberlemeye başladım. Her gün parkta kendi kendine konuşarak dolaşan genç bir adamı gören insanlar, kesin beni deli sanmışlardır. Ancak o günlerde Fransızca öğrenmek için bulabildiğim tek yol da buydu.

Sonbaharın gelmesiyle ben de mimarlık eğitimine başladım. Doğal olarak, diğer öğrenciler bu kadar az Fransızca bilen birisinin üniversiteye nasıl yazılabildiğini anlamıyorlardı. Ben ise bütün güçlüklere rağmen derslere asılmaya gayret ediyordum. Okulun açıldığı ilk günü dün gibi hatırlıyorum. Elinde bira şişesiyle sınıfa giren, hocalara kafa tutan, dersi yarısında terk eden, Türkiye'deyken hayalini bile kuramayacağım tipte öğrencilerin rahatlığı beni şoke etmişti. Bazıları bunun '68 olaylarının sonucu olduğunu söylüyordu. Konuşmaların ana konusunu çoğunlukla mimarlık oluşturuyordu. Hepsinin bu mesleği uzun zamandır hayal edip planlayarak buraya geldiklerini görüyordum. Fransız öğrencilerde gördüğüm bu motivasyon, ne yazık ki üniversite sistemimiz yüzünden bilgisayar tarafından bir mesleğe paraşütle indirilen, dolayısıyla okuduğu konuya genelde yabancı veya uzak olan bizim öğrencilerimizde gördüğümden çok farklıydı.

Paris'te öğrencilik hayatı çok zevkliydi. Londra'nın aksine, burada kendimi evimde hissetmem fazla zaman almadı. Uzun yürüyüşlere çıkıyor, şehrin tarihî binalarını ve kafelerini keşfediyordum. Mimarlık dünyasına girişim başta biraz tesadüfi olsa da, konu gün geçtikçe ilgimi çekiyordu. Maalesef yavaş yavaş mali sıkıntılar da kendini hissettirmeye başlamıştı. Rızkın her zaman Allah'tan geldiğine ve bunun

için bazen en akla gelmeyecek fırsatları yaratacağına inansam da, ne yazık ki zaman zaman insanın şüpheciliği emin olduklarının üstüne çıkıyor. Ben de parlak olmayan durumumu göz önüne alarak, yıl sonunda herkesle vedalaşarak Türkiye'ye dönmeye karar verdim.

İstanbul'a dönüşümde kayıtlı olduğum İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin imtihanlarına hazırlanmaya başladım. Tıpkı liseyi bitirdiğim gibi, bulduğum birkaç arkadaşla birlikte notlar ve kitaplarla boğuşarak ikinci sınıfa geçtim.

Yaz tatili boyunca, önceden doktorların da söylediği gibi, babamın sağlığı giderek bozulmaya başladı. Artık öksürdüğü zaman ciğerinden ufak parçalar çıkıyordu. Çok halsizleşmişti. Hastalık yüzünün yarısını alıp götürdüğü için ancak ufak kağıt parçalarına yazdığı notlarla derdini anlatabiliyordu. Benim Türkiye'ye geliş sebebimi hastalığının ağırlaşmasına yoruyor, geleceğimin Paris'te olduğuna inandığından, her fırsatta dönmem için beni ikna etmeye çalışıyor ve mali sıkıntıda olduğumu hissettiğinden, mallarının bir kısmını satarak bana yardımda bulunmayı öneriyordu. Bense, bu zor günlerde onları sıkıntıya sokmamak için, "Her şey yolunda ve hiçbir şeye ihtiyacım yok" diyerek yalan söylüyordum. Bu bir çeşit kendi kendimi tuzağa düşürmek oldu çünkü kasım ayında okula dönüş tarihi geldiğinde, cebimde iki frankla, hiç bozuntuya vermeden ve maalesef babama son kez veda ederek, Paris'e dönmek mecburiyetinde kaldım.

Paris'in Orly havaalanından şehre inecek param olmadığından, telefonla gelişimi başta Pierre-Marie olmak üzere dostlarıma haber vermem gerekiyordu. Cebimdeki para sadece iki telefona yetecek kadardı. Nitekim, son bozukluklarımı attığımda ulaştığım Patrice Goulet imdadıma yetişti.

Ben Türkiye'deyken evini satan Pierre-Marie, Pithivier yakınlarında, Paris'e seksen kilometre uzaklıkta bir köye taşınarak pancar tarlalarıyla çevrili bir çiftlik satın almıştı.

Çocuklarının beni "Kuku amca" diye çağırdığı Parisli aile-mi bulmaktan öyle mutluydum ki, Pierre-Marie çiftlikte onlarla birlikte kalabileceğimi söyleyince, zaten o an için başka alternatifim de olmadığından, sevinçle kabul ettim. Çiftlik iki ana binadan oluşuyordu. Bir tanesinin inşaatı ve iç düzenlemesi bitmiş, içine ailesiyle Pierre-Marie yerleş-mişti. Diğeri ise hâlâ inşaat halindeydi. Bana orada yer gös-terdiler. Biraz temizlik ve farelerle yer kavgası yaptıktan sonra çok iptidai şartlardaki odama yerleştim. İçinde, duş ve tuvaleti geçtim, musluk suyu bile yoktu. Tek lüksüm arada bir patlayıp beni is içinde bırakan mazot sobasıydı. Paris her gün inilemeyecek mesafede olduğundan bir çeşit inziva hayatı yaşıyordum. Allah'tan gelirken yanımda getir-diğim bir sürü kitabım vardı. İşin ilginci, hiç gelecek kaygı-sı duymuyor, yan binada ailesiyle Pierre-Marie de olsa, ya-şadığım bu zorunlu yalnızlıktan büyük bir haz alıyordum. Hayatım okumak ve okudukça gelişen meraklarımı tatmin etmekten ibaretti. Kimsenin kimseyle konuşmadığı bu kü-çük köyde kendimi bazen Özbekler Tekkesi'nin Tufan Efen-disi gibi hissediyordum. İstanbul'la irtibatı, telefon etmek hem çok uzun sürdüğünden, hem de zor olduğundan, mektupla sağlıyordum. Haftada bir annemden babamın sağlığıyla ilgili haberler veren, moral yükseltici mektuplar geliyordu. Oysa işin iç yüzü hiç de öyle değilmiş...

Ben ayrıldıktan bir hafta sonra babam vefat etmiş. Beni üz-memek ve yeni geldiğimden geri dönmemi önlemek için, an-nem babamın ölümünü saklamayı tercih etmiş. Mektuplar-dan beklediğim bu acı haberi, İstanbul'dayken gazetede oku-yan arkadaşım Kenan Gürsoy bana baş sağlığı dileyince, tesa-düfen öğrendim. Uzun süren hastalık dönemi beni bu sona hazırlamış bile olsa, babamın ölümü beni derinden yaraladı. Çiftlikteki inziva hayatım devam ediyordu. Pierre-Marie ba-na eski bir 2CV (Döşovo) ödünç vermişti ama içine benzin

koyacak parayı her zaman bulamıyordum. Paris'e indiğim zamanlarda ise kalacak yerim yoktu. Bütün bu zor koşullara rağmen, yine de mimarlık okuluna devam ediyordum.

Geceleri okulun atölyelerinde, muhakkak bir grup talebe proje yetiştirme bahanesiyle kalırdı. Ben de çoğu kez onlara katılır resim masalarının üzerinde sabahı bulur, bazı geceler de arkadaşların evinde kalırdım. Hiç kalacak bir yer bulamayıp bütün gece sırtımda neylerim ve çantamla sabaha kadar dolaştığım, hatta bazen pek sevdiğim Montsouri parkında bir banka uzandığım da oluyordu. Üniversite kantinlerinde bir yolunu bulup bedavaya karnımı da doyuruyordum, parasız yaşamanın yolunu öğrenmiştim. Maddi yönden hayatımın en zor dönemini geçiriyordum.

Zorluklarla boğuştuğum günlerin birinde, durumumdan tamamen habersiz olan annemden bir mektup aldım. Benden Türkiye'ye gelirken kendisine bir düdüklü tencere (!) getirmemi istiyordu. Araştırınca fiyatının yüz on frank olduğunu öğrendim. Paris'e ilk gelişimde açtırdığım öğrenci hesabım altı yüz frank bakiye ile acınacak durumdaydı. Buradan İstanbul'a gidiş öğrenci biletine denk gelen dört yüz elli franga dokunmamam gerekiyordu. Bilet parası çıkınca elime yüz elli frank da kalsa o tencereyi almam lazımdı. Maddi hiçbir güvencem kalmamasına rağmen tencereyi alıp gidene kadar saklaması için Pierre-Marie'nin ağabeyi Patrice'in evine bıraktım.

Bundan kısa bir süre sonra başıma inanılmaz bir olay geldi. Paris'e inmiş Patrice'in evinde kalırken, sonradan Gurdjieff hareketinin başında olduğunu öğrendiğim, Madam de Salzman adında bir hanım beni aradı. Telefonda bana yüzyıl başında Galata Mevlevîhânesi'nin yakınında yaşadığını ve o tarihlerde henüz faaliyet halinde olduğundan burada birçok Mevlevi ayini izlediğini anlattı. Benim ney üflediğimi duymuş, evinde düzenlediği gecede arkadaşlarına dinletmemi

rica ediyordu. Neye ilgi duyan birisini bulmanın sevinciyle memnuniyetle kabul ettim.

Davet Paris'in Porte de Maillot semtindeki Gurdjieff merkezindeydi. İçeride kalabalık bir davetli topluluğu vardı. Önce ben uzun bir taksim yaptım, peşinden Türk yemeği ikram edildi. Gecenin bitiminde Madam de Salzman önce teşekkür etti, sonra da "Bununla annenize bir hediye alırsınız!" diyerek elime bir zarf tutuşturdu. Ayrıldıktan sonra zarfı açtığımda, içinde beş yüz frank olduğunu gördüm. Benim için bu mucizeden başka bir şey değildi...

İki gün sonra, o gece davette karşılaştığım ve Türk müziği üzerine araştırma yapan müzikolog Bernard Mauguin aradı ve yaptığı radyo programlarında kendisine eşlik etmemi istedi. Artık profesyonel müzik hayatım başlıyordu. Bugün müzikten kazandığım her şeyin başlangıcının o düdüklü tencere olduğunu söyleyebilirim...

Bernard'la France Musique radyosu için bir seri program yaptık. Daha sonra Fransız radyosunun bir yayını olan "Ocora"dan bir ney sololoları plağı yapmak için teklif aldım.

Bu öneri geldiği sırada, Paris'te bir psikoloji merkezinde tasavvuf üzerine konferans vermeye davet edilen Saâdettin Heper hocamızla, Nezih Uzel de Paris'te idiler. Müzikolog dostumuz Deben Bhattacharya'nın evinde kalabalık bir toplantı esnasında ilk plağımızı doldurduk. Ben ney üfledim, Nezih bendir çalıp ilahiler okudu, Bhattacharya da kaydetti. Bu kayıtlar daha sonra Ocora tarafından "Musique Sufi" adı altında basıldı. Bundan kısa bir süre sonra, Gurdjieff merkezinde verdiğim konseri kaydeden müzikolog Bernard Mauguin, bu kayıtları "Meditation on the Ney" adı altında UNESCO'nun "Musical Sources" dizisi kapsamında yayınladı.

Kısa süre arayla çıkan bu iki albüm bana problem de yaratmadı değil; o tarihlerde hâlâ öğrenci olduğumdan pasaportumun uzatılması için yılda bir kere konsolosluğa uğra-

Soldan sağa: Kudsi Erguner, Bernard Mauguin, Pierre Toureille.

mam gerekiyordu. Bunun için de kültür ataşesi ve talebe müfettişi sıfatını taşıyan bir memurdan talebe olduğuma dair bir yazı almam gerekiyordu. Kendisini görmeye gittiğim gün, ilk plağımı yapmış olmanın heyecanıyla, bir tane hediye etmek istedim. Plağın kapağını gören ataşe sinirden kıpkırmızı oldu. Onun gözünde, Paris'te öğrenim gören bir Türk genci böylesine ilkel (!) ve geri (!) bir müzikle ilgilenemezdi. Bunu neredeyse bir skandal olarak nitelendirdi ve dolabını açarak elime bir plak uzattı. Bu Türk hükümetinin tüm masraflarını üstlenerek, Berlin Senfoni Orkestrası'na meşhur beş Türk bestecisinin eserlerini yorumlattığı bir plaktı. Türk gencinin ilgilenmesi, öğrenmesi gereken müzik yalnızca bu olmalıydı. İltifat beklerken bir sürü azar işitip, bol bol nasihat dinledikten sonra konsolosluktan ayrılırken, ataşeye mi, yoksa lüzümsuz yere aradığım iltifattan dolayı kendime mi küfretmem gerektiğini bir türlü kestire-

mediğimden, kime olduğunu bilmeden aklıma gelen ne kadar güzel (!) söz varsa sıraladım.

Metroda elimdeki plağa bakarken, besteci Adnan Saygun'un Itri'den esinlendiğini anlatan yazısı bana kara mizah gibi geldi. Hem Itri çalana gerici diye kız, hem de çalınmasını dahi istemediğin bir kaynaktan esinlendiğini iddia et... Anladım ki Türkiye'nin resmî kültür anlayışı benim müziğin kendisiyle değil, esinlenmesiyle ilgilenmemi istiyordu.

UNESCO kolleksiyonunun "Anthology of the orient" serisinde, babamın katılımıyla "Turkey I" ve "Turkey II" başlığıyla iki cilt olarak yayınlanan plakların akıbeti de farklı olmadı. "Unesco Conseille international de Musique" (Uluslararası müzik konseyi) müdürü Mr. Jacques Bornoff'tan duyduğuma göre, Unesco'nun Türkiye komitesinin başında olan Nevit Kodallı kendisini ziyarete gelmiş ve bu iki ciltlik plakta yer alan müziklerin eskide kaldığını, gerici olduğu-

Nezih Uzel ve Kudsi Erguner, Almeida Tiyatrosu (Londra)

1975 yılı. Lausanne kentinde "Théâtre Onze"da verilen konserden, soldan sağa: Kudsi Erguner ve Nezih Uzel.

nu ve Türkiye'yi temsil edemeyeceğini söyleyerek, albümlerin yayınlanmasını protesto etmiş ve toplatılmasını istemiş. Daha sonra "Meditation on the Ney" adı altında çıkan benim plağımın da yazgısı aynı olmuş ve Mr. Bornoff'un telefonları durmamış...

Bugünkülerin aksine, o devirlerde çoğu diplomatımız için Ankara'nın himayesi dışında oluşan her türlü kültür faaliyetini durdurabilmek neredeyse bir vatan borcuydu. Türk müziği adı altında bir konser veya bir plak yapılacaksa, üstelik Avrupa'da Türkiye'yi tanıtacaksa, bunun içeri-

ğinden sanatçısına her şeye ancak devlet karar verebilirdi. Bakanlık komisyonlarının, aylarca toplanarak yapacağı koskoca çalışmalar, benim gibi çoluk çocuğun işi olmamalıydı. Allah'tan yaptığım müziğe, yıllar sonra da olsa, "Osmanlı müziği" adını vermeyi akıl ederek, Türk müziğini Kültür ve Turizm Bakanlıklarına terk ettim.

Bu iki albüm sayesinde yavaş yavaş tanınmaya ve ufak konserler vermeye başladım. Ney solosu konserlerinin yanı sıra, Nezih Uzel'le birlikte konserden çok, atölye diye adlandırabileceğim, tasavvuf veya Osmanlı müziğiyle ilgilenen insanlarla bizi buluşturan çalışmalar yaptık. Önce ufak bir konser veriyor, arkadan dinleyicilerin sorularını yanıtlıyorduk. Bir yandan Avrupa geleneğindeki sahne-seyirci ikilemini yıkıyor, diğer yandan ise çocukluğumuzda tanık olduğumuz *sohbet* geleneğini yeniden canlandırıyorduk. Bu gelenek, batıda düşünülenin aksine, insanın entellektüel birikimine değil, sohbeti yapanın o anda aldığı ilhama bağlıydı. Sohbetler çoğu kez insanları tefekküre yani düşünceye teşvik eden, sübjektif ve çift anlamlı küçük cümleler şekline dönüşüyor, insanların kendi iç dünyalarını ifade edebilmelerini amaçlıyordu. Konusunu seçmekte özgür olduğumuz bu eski gelenekle tekrar buluşmak benim için çok keyif vericiydi. Bu atölye-konserler o kadar tutuldu ki, Fransa dışında İtalya, İsviçre, Hollanda, İngiltere gibi çeşitli Avrupa ülkelerinden de davet alıp gittik.

Karşılaştığım enteresan insanların yanında, işin maddi yönü de, o zamanki sıkıntılarım göz önüne alındığında, küçümsenemeyecek seviyedeydi. Yine de bu ufak konserlerin getirisi, mütevazı da olsa, bir oda tutmama yetmiyordu.

Diğer yandan Madam de Salzman ile aramızda büyük bir sempati oluşmuştu. Paris'in şık semtlerinden birindeki evine, sık sık sohbet etmek için davet ediliyordum. Bana

Gurdjieff ile İstanbul'a yaptıkları seyahati ve tekkelerde gördüğü Mevlevi ayinlerini anlatırdı. Anıları benim kendi büyüklerimden duyduklarıma o kadar yakındı ki, onu heyecan ve hayranlıkla dinlerdim. Paris'in ortasında İstanbul'un bu çok iyi bildiğim yüzünden bahsetmekten güzel ne olabilirdi ki?

Aramızdaki büyük yaş farkına rağmen kendimi ona çok yakın hissediyordum. Şahsında saygınlığı, otoriteyi ve müthiş bir espri yeteneğini barındırabilen, kıvrak zekâlı ender kişilerden biriydi. Bir gün bana nerede oturduğumu sorduğunda, sabit bir yerim olmadığından sağda solda arkadaşlarımın yanında kaldığımı öğrenince, bir Amerikan vakfını yöneten dostu Elisabeth Bombright'ın bana burs verebileceğini söyledi. Hakikaten de, vakıf makam müziği üzerine yapacağım bir araştırma karşılığında bana ufak bir burs bağladı. Bursun miktarı çok olmasa bile minik bir stüdyo kiralayabilmem için ev sahibini ikna etmeye yetti. Nihayet küçük de olsa, kendime ait bir yerim vardı. Rue Saint-Andre-des-Arts sokağında bir apartmanın dokuzuncu katında bir hizmetçi odası tutmuştum. Elektrik dışarıdan kaçak geliyordu; tuvalet için üç kat aşağıya iniyor, duş almak içinse yine arkadaşlarımı rahatsız ediyordum ama, en azından, açıkta değildim ve başımı sokacak bir yuvam (!) vardı...

Taşındıktan kısa bir süre sonra, kapımda bir Türk arkadaşımın kendisini acilen aramamı rica eden notunu buldum. Türk hükümetinin bursuyla Paris'e felsefe doktorası yapmaya gelen bu şahısla ortak dostlar aracılığıyla tanışmıştım. Paris'in banliyölerinden Pantin'de karısı ve iki çocuğuyla oturdukları eve girdiğimde, eşini iki göz iki çeşme buldum. Depresyon geçiren arkadaşımın intihara teşebbüs etmesi üzerine, ev sahibi ilk yardım ekibini çağırmış, onlar da hanımının bütün itirazlarına rağmen, kendisini hastaneye yatırmaya çalışıyorlardı. (Bu arkadaş şimdi Türkiye'de

saygın bir profesör oldu) Her kafadan bir sesin çıktığı bu kargaşa ortamında, doktorları, vatanına dönmesinin arkadaşıma hastaneden daha iyi geleceğine ikna ettim. Doğru çözümü bulmuştuk, ama maalesef ailenin parası yoktu. Sonunda Amerikan vakfından aldığım bursun tamamıyla ailenin uçak biletlerini alıp onları Türkiye'ye yolladım. Ben ise gene beş parasız kalmıştım...

Yine de yaptığım iyiliğin karşılığı başka türlü karşıma çıktı. Ailenin Türkiye'ye gitmesinden birkaç gün sonra, Paris'te bulunan Madam Carlways, Nezih'le beni Peter Ustinov'un eski eşinin evinde ufak bir konser vermemiz için davet etti. O gece, sonradan çok yakın dostlarım olacak Cherif Khaznadar ve eşi Françoise Gründ'le tanıştım. Karı koca Rennes Festivali'ni yönetiyorlardı. Beni önce bu festivale davet ettiler, sonra da zincirleme olarak gelişen değişik projelerde zevkle birlikte çalıştık.

Peter Brook ve çevresi

1975 yılında Türkiye'de tatildeyken, Madam de Salzman'dan İstanbul'a gelen bir arkadaşına yardımcı olmamı rica eden bir telgraf aldım. Gelen kişi o zamana kadar hiç adını duymadığım ünlü tiyatro ve film yönetmeni Peter Brook idi. Kendisini otelinden aradım ve o gece Özbekler Tekkesi'ne gideceğim için Karaköy vapur iskelesinde randevu verdim. Birbirimizi hiç tanımadığımızdan, onu kolayca seçebilmem için kırmızı bir kazak giyeceğini söylemişti. Hakikaten de buluşma yerine geldiğimde, yanında asistanı ile birlikte, kırmızı kazaklı bir beyin beni beklediğini gördüm.

Birlikte karşıya geçip önce Özbekler Tekkesi'nde yemek yedik, sonra da İstanbul'un eski sokak ve mahallelerinde dolaşmaya çıktık. Gecenin sonunda da, ertesi gün otellerin-de buluşmak üzere ayrıldık.

Ertesi sabah ilk şaşkınlığımı, otele girdiğimde onun çıkışını bekleyen gazeteci ve yazar kalabalığını görünce yaşadım. İnsanları yararak güçlükle kendisine ulaştım ve otelin arka kapısından kaçarak, Madam de Salzman'ın arzu ettiği gibi, tekrar İstanbul'u dolaşmaya başladık.

Paris'e döndüğümde Madam de Salzman, Gurdjieff'in hayatını konu alan *Rencontre avec les Hommes Remarcables* (Önemli Adamlarla Buluşma) kitabının filme aktarılmasını istediğini ve bu çalışmaya benim de katılmamdan memnun olacağını söyledi.

Brook'un İstanbul'a geliş nedeni de aynı film projesi için yer tesbiti yapmaktı. Filmin hazırlıkları için müzisyen aranıyordu. Önce Londra'ya gidip başta İran müziği olmak üzere, birkaç geleneksel müzik konserini dinledik. Ben de Peter'a, eğer İstanbul'a geri dönersek, kendisine bazı müzisyen arkadaşlarımı tanıştırabileceğimi söyledim. Bu fikri beğenen Brook'la birlikte tekrar İstanbul'a döndük ve kendisine, başta dostum ve büyüğüm neyzen Aka Gündüz Kutbay olmak üzere, neyzen Doğan Ergin, kanuni Cüneyt Kosal, hafız Kani Karaca, tanburi Fahrettin Çimenli ve Nezih Uzel gibi birkaç arkadaşımı tanıştırdım.

Filmin açılış sahnesinde müzisyenlerin aralarında yarışarak ve tüm maharetlerini ortaya koyarak bir dağı titretecekleri, hem sihirli hem de sembolik bir sahneye müzik bulmamız gerekiyordu.

Sonunda herkes Paris'e davet edildi ve filme hazırlık olarak bir süre prova yapıldı. Yarışma sahnesi herkesin kafasını meşgul ediyordu. Sadece müzik gücüyle bir dağın titretilebileceğini (!) kimsenin aklı almıyordu. Herkesin yorumu kendine has olmakla beraber, hiçbirimizin, hayal gücü "Müziğimizle dağları bile titretmeye muktedir olduğumuz..." düşüncesine varamıyordu. Saf bir şekilde, "Gerçek mi, yoksa Gurdjieff'in kullandığı bir mecaz mı?" soruları arasında gidip geliyorduk. Aslında bizden istenen dağın titrediğini ima edecek bir müzik yaratmamızdı. Günlerimiz Madam de Salzman ve bazı dostları eşliğinde kayıt yaparak geçiyordu. Biz Türklerin yanı sıra İran'dan ünlü santur sanatçısı Kiani ve zarb ustası Cemşid Shemirani vardı.

Bu dönem Gurdjieff grubundaki insanları tanımak açısından çok verimli geçti. Başta Madam de Salzman tüm Gurdjieff grubu, hem sinematografik, hem de manevi yönüyle filmin başarılı olması için gayret gösteriyordu.

İlk başlarda Gurdjieff, elindeki bir harmonyum ile melodiler çalmış, talebeleri de bu müziğe "kutsal melodiler" adını vermişler. Besteci ve pianist Thomas de Hartman bu melodileri düzenleyerek piyanoya adapte etmiş. Bizim yaptığımız müziklerin de Gurdjief'in esinlendiği doğu kaynaklarını yansıtması gerekiyordu. Madame de Salzman içinse, söz konusu kaynaklar herhangi bir doğu ülkesinin müzik tarzı değil, sanatçının yaşadığı ruh hallerinin müziğe yansımasıydı.

Film için bizden aldığımız bütün müzikal ve kültürel referansları unutarak, yalnızca kendimize ait müziği yapmamız istendi. Kolay olmasa da, ben bu yaklaşımı, yani değişik bir gerçeğe varmak için insanın bildiklerini unutmasını ve öğrenmiş olduğu müzik dilinden arınmasını çok enteresan buluyordum. Yine de, o zamanlar bu fikri sahiplenip uygulamakta çok zorluk çektik. Sonunda filmin diğer sahnelerinin müziklerine katıldıktan sonra, ben, Aka Gündüz ve Fahrettin Çimenli, aktör ve müzisyen olarak, dağları titretmek üzere Afganistan'a davet edildik.

Afganistan'da çekimler başladığında hava, ilkbahar olmasına rağmen çok sıcaktı ama beni etkileyen sıcaklar değil, ilk defa kendi memleketimden daha doğuda bir ülkeye gelmiş olmamdı. Sanki bir zaman tünelinde yolculuk yapıyormuşcasına, birkaç yüz yıl önceki Türkiye'ye gelmiş gibiydim. İlk çekimler Kâbil yakınında bir dağın eteklerinde yapıldı. Binlerce figüran, Gurdjieff'in gençliğini ve babasını canlandıran oyuncular ve müzisyenler, herkes orada toplanmıştı. Yarışma sahnesi için yaşlılardan oluşan jüri önünde müzisyenlerin birer birer dağı titretmeye çalışmaları gerekiyordu. Yaşlı jüri üyelerini canlandırmak üzere inanıl-

maz yüz hatlarına sahip insanlar bulunmuştu. Yüzlerindeki ifadelerin sertliğine kayıtsız kalmak olanaksızdı. Hoş, yaşadıkları ülkenin şartları ve iklimi düşünüldüğünde, genç bile olsalar, yüz hatlarının başka türlü olması da zordu.

Aktörlükte ilk deneyimimizi yaşayan biz müzisyenler, içine girdikçe işin zorluğunun farkına varıyorduk. Brook ne kadar doğal olun, doğal yürüyün vs. dese de, yürüyüşümüz aylar süren gemi yolculuğundan sonra karaya çıkan gemicilerinkinden farklı olmuyordu. Uzun çabaların sonunda, nihayet bir ortak paydada buluşuldu.

Esas şaşırtıcı olan doksan yaşında olmasına rağmen kırk derece sıcaklıkta, elinde şemsiyesi ile bir genç kız edasıyla etrafta koşturan Madam de Salzman'ı izlemekti. En büyük hayalinin gerçekleştiğini gören bir çocuktan farkı yoktu.

Filmin geniş bütçesi, dağ başında bile olmazları olur kılıyordu. Örneğin yemekler soğuk hava kamyonlarıyla İngiltere'den yollanmış malzemelerden yapılıyordu. Hijyenik sebeplerden dolayı, biz de aktörlerle aynı menüyü paylaşmak zorundaydık. Biz haşlanmış patates eşliğinde Baltık denizinin donmuş balıklarını yerken, yanımızdaki Afganlı figüranlar, mis gibi kokular eşliğinde, canım kebapları yapıp bizim ağzımızın suyunu akıtarak, afiyetle mideye indiriyorlardı.

Verilen molalarda aralarına karıştığım Afganlıların aşırı dindarlığı beni çok şaşırtmıştı. İçlerinde Özbek asıllı olduğu için Türkçe de konuşan ve sonradan dost olduğum Aldaş'a, bu kadar dindar ve İslâm'a bağlı olmalarınm beni şaşırttığını belirtince, başımı kaldırıp etrafıma bakmamı söyledi. Çevrede, en ufak yeşilliğin olmadığı kıraç dağlardan başka bir şey görünmüyordu. Eliyle içinde bulunduğumuz tabiatı işaret eden Aldaş "İşte!" dedi, "Bu hiçlikten yalnızca Allah'a iman çıkabilir..."

Afganistan'da yolculuk

Film çekimleri bitince diğer müzisyen arkadaşlarım Türkiye'ye döndü. Bense kuzeye, Hazreti Mevlânâ'nın doğduğu kent olan Belh'e gitmek üzere Afganistan'da kalmaya karar verdim.

Yola çıkmadan bir gün önce, Kâbil'i birlikte gezmek üzere Aldaş'a sabah erken bir saatte otelimde buluşmayı önermiştim. Öğleye kadar kimse gelmeyince, yalnız gezinmeye karar verdim. Dışarı çıktığımda, Özbek asıllı dostumu otelin karşısındaki parkın önünde beni beklerken buldum.

Sonradan işin rengi belli oldu; zavallı saatinde geldiği halde, yerel kıyafet giyenlerin lüks ve Avrupai (!) yerlerde dolaşmaları yasak olduğundan, kaldığım uluslararası otelin kravatlı bekçisi onu içeri sokmak şöyle dursun, kapıya bile yaklaştırmamıştı. Bir zamanlar bizim de yaşadığımız, kendi kendini inkâr etmenin, kendi insanından utanmanın acı ve utanç verici bir örneğiyle daha karşılaşmıştım.

İnsanları masum, saf ve iyi niyetli olduğu gibi, tabiatı da betondan, endüstri artıklarından henüz nasibini almadığı

için berrak kalan Afganistan'da, güzel bir yolculuktan sonra, konaklamak üzere Mezar-ı Şerif kentine vardım.

Üstümde spor pantolon, ceket, kafamda bir süre önce aldığım Afgan kalpağı ve elimde küçük bir çantayla camiyi ve türbeyi ziyaret etmek istediğimde, büyük bir ihtimalle gayrimüslim bir Avrupalı olduğunu düşündüklerinden, önce izin vermek istemediler. En nihayet caminin bekçisinin çağırdığı Özbek gençlerin yardımıyla, Türk ve müslüman olduğumu anlatıp içeri girebildim. Çıktığımda ilk defa bir Türkiye Türkü (!) gören Özbek ve Türkmen asıllı aynı gençlerin heyecan içinde beni beklediklerini gördüm. Beni Devlet Han isminde bir Türkmenin oteline götürdüler. Daha yeni yerleşiyordum ki, hallerinden ve saflıklarından çok etkilendiğim yirmi kadar genç, otelin çayhanesine doldu ve bana Türkiye hakkında sorular sormaya başladı.

Uzun sohbetten sonra çok yorgun olduğumdan yatmak için izin istedim. Ertesi sabah erkenden gelip beni sabah namazına götürmeye söz vererek ayrıldılar. Ben de odama, daha doğrusu, duvarları tavana kadar çıkmayan kabinime vardım ve hemen sızdım. Sabah çok erken saatte kapının vurulmasıyla yerimden fırladım. Kapıda kimseyi göremeyince "Herhalde aşağıda bekliyorlar" diyerek abdest alarak aşağıya indim. Orada da kimseyi göremeyince "Herhalde camideler" diyerek camiye gittim. Caminin de boş olduğunu görünce "Bari gelmişken iki rekât namaz kılayım" dedim ve otele geri döndüm. Tekrardan yatıp tam uyumuştum ki yeniden kapıma vuruldu. Bu sefer beklediğim insanların gerçekten karşımda durduğunu gördüm. Sonradan anladık ki, odam ortak kullanılan tuvaletin tam yanında olduğundan, içerisinin boş olduğunu kontrol etmek isteyen biri tuvaletin kapısına vurmuş, ben de uyanıp namaz kılmaya gitmiştim.

İki hafta kadar kaldığım Mezar-ı Şerif'ten bir saatlik mesafede olan Belh şehrine de gidip geldim. Mevlânâ'yla babasının yaşadığı dönemde Belh doğunun önemli merkezlerinden biriydi. Oysa şehre yaklaştıkça o ihtişamdan geriye sadece kırık dökük bir camiyle, bir saray kalıntısı kaldığını görüyordum.

Kaçınılmaz olarak Mevlânâ'nın babası Sultan Ulema Bahaeddin Veled'in bu şehirden ayrılışını düşündüm. O zamanlar Horasan, tasavvufa ve temsilcilerine karşı çok saygılı olan Muhammed Harizm Şah tarafından yönetiliyormuş. Daha sonra Fahreddîn Razi, Padişahı etkisi altına alıp tasavvufa düşman etmiş. Bunda o kadar başarılı olmuş ki, meşhur mutasavvuf Feriduddîn Attar'ın hocası Mecdeddin Bağdadî gibi önemli bir zat bile, feci şekilde boğdurulup, cesedi nehre atılmış.

Tasavvufa karşı artan bu düşmanlık ve kin üzerine Mevlânâ'nın babası ülkeyi terk etmeye karar vermiş. Ahmet Aflaki dedenin naklettiğine göre, Bahaeddin Veled'i sevenlerin ayaklanacağından korkan padişah, ona gitmemesi için çok yalvarmış ama başarılı olamamış. Böylece, küçük Celâleddin ve ailesi Belh şehrini terk ederek Mekke'ye doğru yola çıkmış. Yine Aflaki dedeye göre bu ayrılık, başta Cengiz Han'ın ordularının arkalarında tek canlı bırakmadan ülkeyi kılıçtan geçirmeleri olmak üzere, bir sürü felaketin de habercisi olmuş.

Bu konuya tarihçilerin bakışı ise daha değişik; onların yorumuna göre Bahaeddin Veled, Cengiz Han'ın gelişini hissettiği için Belh'i terk etmiş.

Mevlânâ'nın yaşamını anlatan menakıp kitaplarında, bu konu Enfâl Suresi'nin 33. ayetiyle yorumlanır: "Sen onların içinde olduğun müddetçe onlara benden gazap gelmez." Yani "Belh halkı aralarında bulunan Sultan-ül ulama Bahaeddin Veled gibi bir evliyânın kıymetini bilmedikleri için,

Cengiz Han ve ordusunun gazabina uğramışlardır" diye rivayette bulunulur.

Belh'de iki gün kaldım ve bana eşlik eden Afganlı yol arkadaşlarımla birlikte civardaki türbeleri ziyaret ettik. Kentin etrafı bir sürü anıt mezarla doluydu. Bütün peygamberlerin ve ulu kişilerin adına bir türbe bulmak mümkündü. Süleyman Peygamber'in türbesine yaptığım unutulmaz ziyaret haricinde, maalesef diğer türbelerin kimlere ait olduklarını hatırlamıyorum. Süleyman Peygamber'in türbesi ise ufak bir gölün ortasında, kamyon lastiğinden bozma bir salla ulaşılabilen heybetli bir mezardı.

Kâbil'e geri dönmek üzere Mezar-ı Şerif'teki dostlarımla vedalaşarak otobüse bindiğimde, beni yolcu etmek üzere, on iki kişilik bir grubun da yanıma yerleştiğini görünce gözlerim doldu. Bana eşlik ettikleri gibi, bir de yanlarında getirdikleri yolluklarla, tüm yol boyunca beni tavuklar, yumurtalar, meyvelerle beslediler. Tek üzüntüm, fırsat bırakmadıkları için elimde kalan Afgan paralarını bir türlü harcayamamaktı.

Çekimlerden sonra Afganistan'da kalmayı düşündüğümden, alacağım ücretin Afgan parası olarak ödenmesini istemiş ve kendimi en az üç-dört sene rahat yaşayabileceğim, ülke için bir servet sayılacak miktarda parayla bulmuştum. Ömrümde ilk defa, ihtiyacımı karşılayacak parayı bulmak değil, üzerimdeki paradan kurtulmak (!) gibi bir derdim vardı.

Afgan parasını tekrar yabancı dövize çevirme imkânı olmadığından, yolculuk sonunda elimde kalan paraları Aldaş'a vermek istedim ama ne yaptıysam kabul ettiremedim. Halbuki, bazen bir otobüs parasını bile hesap ettiğini gördüğümden, ne kadar fakir ve yokluk içinde olduğunu biliyordum. Buna rağmen önerdiğim parayı kabul ettirmenin olanağı yoktu. Sonunda işçi olarak çalıştığı terzi dük-

kânın önünde bekledim ve Aldaş dükkândan ayrılır ayrılmaz, içi para dolu zarfı kendisine verilmek üzere patronuna teslim ettim.

Yıllar sonra araştırma için gittiğim Pakistan'ın Peşavar kentinde, Mezar-ı Şerifli Türkmen dostlarımın birkaçıyla tekrar buluştum. Sırtlarında Kalaşnikov, Rusları nasıl yendiklerini bana anlatırlarken, ne ben ne de onlar savaşın bugüne kadar uzayacağını, dostun düşmanın bu kadar birbirine karışacağını bilmiyorduk.

Muzaffer Efendi ve Amerika'da Tasavvuf

Bir tarikatın en önemli şahsiyeti *pîr*'idir. Kaynağını Farsça'dan alan bu kelime eski ve yaşlı manasına gelir. Kuzey Afrika'daki tarikatlarda pîr yerine *mukaddem* veya *mürşid* tabirleri tercih edilir. Mevlevilerin pîri de Mevlânâ Celâleddin Rûmi'dir. Genelde tarikatlar pîrlerinin ismiyle anılırlar ama her tarikatta daha sonra, sadece geleneği sürdürmemiş, cemaat üzerinde daha derin etkiler bırakmış şeyhler ve mürşidler çıkmıştır. Hatta bazıları o kadar etkili olmuştur ki, ondan sonra gelenler pîr yerine, bağlı oldukları tarikatı onun adıyla anmışlardır. Mesela Halveti Tarikatı, Celveti, Sümbüli, Cerrahi adı altında yüze yakın kola ayrılmıştır.

Bu isim değişiklikleri hiçbir zaman egosunu tatmin etmek isteyen şeyhin şahsi arzusundan kaynaklanmaz, o şeyhten ortaya çıkan yeni bir hâl ve meşrebe işaret eder. Bu müslümanlar için biraz da peygamberlerin gelişini andırır. Tek tanrıya inanan bizler için, onun yolladığı peygamberler Allah'ın birliğine tanıklık ederler. Her yeni peygamber, bir sonraki peygamberin gelişine kadar sürecek olan yeni bir

1979, Rennes. Soldan sağa: Şeyh Muzaffer Efendi,
Albay Selahaddin, Kudsi Erguner.

dinin kaynağıdır. Bu şekilde Yahudilik Hıristiyanlık, Hıristiyanlık da Hz. Muhammed'in gelişiyle İslâm adını almıştır. Lakin her yeni gelen peygamberle eski mesaj değerini yitirmez, yalnızca devam eden bir süreç içerisinde, etrafı biraz daha aydınlatacak yeni bir adım atılmış olur.

Tasavvuf tarihinde de seyir aşağı yukarı aynıdır. Tarikata yeni ismini veren pîr bağlı olduğu kendi pîrini asla inkâr etmez, ondan bazı yönlerde ayrılsa bile, aslına sadık kalır.

Tarikatlar içinde yalnızca Mevlevilik'te, kurulduğundan beri yeni bir kol gelişmemiştir. İçinden çok önemli şahsiyetler çıkmasına rağmen, niye isim değiştirmediklerini açıklamak zordur. Bunun nedenlerinden biri, Mevlânâ'nın bıraktığı yazılı eserlerin, şiirlerinin çokluğu ve onun neşe ve meşrebinin hiçbir değişime uğramadan günümüze kadar gelmiş olması olabilir.

Bu isim değişimlerinin diğer bir nedeni de coğrafi değişikliklerdir. Örneğin, Horasan'da doğan bir tarikatın İstanbul'a uzantısı onu oraya taşıyan pîrin ismini alır. Mesela Bağdat'ta Abdülkadir Geylani tarafından kurulan *Kâdiriyye*, İsmail Rûmî İstanbul'a taşıdığında, bu tarikat *Rûmîye* adını almıştır.

Cerrahilik ise Halveti'lerin büyük kollarından biridir. 17. yüzyıl sonunda yaşamış olan Nureddin Cerrahi'nin tekkesi, Edirnekapı tarafında Karagümrük semtindedir. Tekkelerin kapandığı 1925 yılında tekkenin son şeyhi Fahreddin Efendi'ymiş. Etrafında, başta halifesi Sefer Dal ve Kemal Baba olmak üzere, yalnız üç-beş sadık insanı kalmış. Tekkesine giremeyen birçok şeyh gibi, o da mürîdleriyle kahvede, kitapçıda ya da şahsa ait evlerde buluşmaya başlamış.

Fahreddin Efendi bir gün sahaflar çarşısında dolaşırken, hem kitapçılık hem de Kapalıçarşı Camii'nde fahri vaizlik yapan Muzaffer Özak ile karşılaşmış ve aralarında güzel bir dostluk oluşmuş. Bu suretle, eski kitaplar satılan dükkân toplantı mahaline dönüşmüş. Ellerinde çay bardakları, küçük hasır iskemlelere oturan birkaç mürîd, geçmiş devirlerin ibret dolu anılarını ve tasavvuf edebiyatından okunan eserleri dinlermiş.

Fahreddin Efendi'nin vefatıyla da yerine Muzaffer Özak geçmiş. Cüsseli ve biraz da kabadayı tabiatlı olan yeni şeyh, bir gün etrafını toplayıp kapıda asılı duran mühürlü kilidi bir tekmeyle kırdığı gibi kapalı duran Cerrahi Tekkesi'ne girmiş. Yanındakilerle birlikte etrafı temizlemiş, ocağı yakmış ve içeriye yerleşmiş, böylece Cerrahi Tekkesi yeniden doğmuş...

Bu yeniden açılış İstanbul'daki sufi cemaatinde de etki yaratmış ama diğer şeyhler, imamlıktan geldiği için, ona fazla değer vermiyor, tarikat şeyhi olması için yeterli zarafete sahip olmadığını düşünüyorlarmış.

Yeniden açılan Cerrahi Tekkesi'ne ben de birkaç kere gitmiştim. İçerideki ortam, babamla gitmeye alışık olduğum eski İstanbul tekkelerinden çok farklıydı. İster Eyüp'teki tekke, ister Özbekler veya Rufai Tekkeleri olsun gelenler toplumun belirli bir kesimine ait, eğitimli insanlardı. Hepsinin edebiyata ve klasik Türk müziğine merakı vardı. Yeni tekkenin ortamı ise Kapalıçarşı'daki halı tüccarlarının toplantı salonunu andırıyordu.

Ben şahsen, Muzaffer Efendi'nin etrafındaki ortamı çok sıcak ve zevkli buluyordum. Varlığıyla etrafa neşe saçıyordu. Ayrıca müthiş derecede hoşsohbet bir insandı ve meddahları kıskandıracak kadar iyi bir hikâye anlatma yeteneği vardı. Tasavvuf geleneğine ait en ufak bir detayı bile atlamadan uygulamayı seviyordu. Kıyafete önem vermeyen diğer şeyhlerin aksine, üstünden mertebesini işaret eden hırkasını ve kemerini eksik etmezdi. Böylece zaten heybetli olan fiziğiyle daha da heybetli oluyordu.

Tasavvuf folklorünü araştırma ve tanıtma amacı güden bir dernek bünyesinde resmileştirdiği tarikat için "Biz tekkecilik yapmıyoruz, sadece gösteriyoruz" (!) diyen şeyh, devlete karşı kendisini korumanın hukuki formülü de bulmuştu.

O zamanlar en önemli dinî günlerde bile, gelenlerin sayısı otuzu geçmezdi. Son devirlerin en önemli zakirlerinden olan, Albay Selahaddin bey, kitapçı Selahaddin Bilici, hafız Kemal Tezergil, Hafız Necati Soydanses ve özellikle Sebilci Hüseyin'in okudukları ilahilerin, kasidelerin coşkusuyla herkes kendinden geçerdi. İstanbul tekkelerinin müziği, seması, ayini, töreni kısacası bütün adabı ve erkânı burada tekrar yaşamaya başlamıştı.

Tekkenin toplantı günleri cuma geceleriydi, akşam namazı kılındıktan sonra Şeyh, başında Halveti tacıyla postekiye gelir, önce oturularak daha sonra ayağa kalkılarak ve halka halinde dönerek vecd ve coşkuyla tarikatın ayini yapılırdı.

Rennes Festivali 1979. Ortada fötr şapkalı
Şeyh Muzaffer Ozak ve sağında halifesi Sefer Dal.

İbadetler ve ayinin bitiminden sonra, çay ve sigara eşliğinde geç saatlare kadar, Muzaffer Efendi'nin müthiş kabiliyetiyle anlattığı kıssalar zevk ve neşe içinde dinlenirdi.

Bilhassa yazın Ramazan gecelerini Muzaffer Efendi'nin yanında geçirmek benim için çok büyük mutluluktu. İftardan sonra bütün eşrafıyla birlikte dışarı çıkar, Beyazıt'taki kahvelerin kaldırıma kurduğu masalardan birine kurulur, nargile, çay ve tatlı eşliğinde Muzaffer Efendi'nin sohbetlerini dinlerdik.

Yıllar sonra Fransa'ya yerleşip, müzisyen olarak tanınmaya başladığım zamanlarda Cherif Khaznadar benden Türkiye'den bir tasavvuf grubunun gelmesini organize etmemi istedi. O sene festivale Mısır, Suriye vb. gibi ülkelerden tarikatlar katılıyordu. Cherif'e Muzaffer Efendi'yi ve Cerrahiler'i tavsiye ettim.

Bu benim, bugün epey tecrübe sahibi olduğum organizasyon konusundaki ilk deneyimimdi. Dolayısıyla hayli uğraştığım gibi, epey de maddi zarara uğradım.

Rennes Festivali'nin bütçesi kısıtlı olduğundan, ben, Nezih Uzel ve şeyh de dahil olmak üzere tüm katılanlara bin beş yüz frank verilecekti.

İlk zorluk, aylar önceden organize edilen bir festival ile, günü gününe yaşayan İstanbullu dervişler arasındaki farklı zaman ilişkisini ayarlamak konusunda çıktı. Uçak biletleri, çalışma izinleri vs gibi formaliteleri yerine getirmek üzere, benden istenen katılım listesini beş altı ay öncesinden alabilmek için, birkaç kez İstanbul'a kadar gitsem de, hep "İnşallah"la döndüm. Tüm zorluklara rağmen, sonunda otuz kişilik heyet önce Paris'e ve sonra da Rennes kentine vardı.

Katılanlar kalabalık olduğu için, otel yerine üniversite kampüsündeki yurtlarda kalmaları öngörülmüştü. Mürîdler, Muzaffer Efendi'nin yurt odasında rahat edemeyeceğini öne sürerek itiraz ettiler. Festival idaresine yaptığım ısrar sonucu şeyhi kentin en lüks oteline yerleştirmeyi başardım.

Her sabah mürîdleri gelip şeyhin elini öpüyor, sonra da otelin salonunda, dolup boşalan çaylar eşliğinde sohbet başlıyordu. Onları Fransa'ya davet eden ben olduğuma göre, çayları da benim ödememden daha doğal bir şey olamazdı. Yalnız, bulunduğumuz beş yıdızlı otelde çay fiyatı Beyazıt'taki kahveyle aynı değildi. Daha önceden böyle bir gideri düşünüp bütçe ayırmam olanaksız olduğundan, benim aldığım ücretin iki misli, afiyet olsun, çaya ve kahveye gitti.

Bütün bunlardan habersiz olduklarından, benim ve Nezih Uzel'in bu yaptığımız organizasyonda para kazandığımızı zanneden Sefer Dal ve Muzaffer Efendi'nin son gün beni bir kenara çekerek, "Bu sefer böyle oldu ama bir daha-

ki sefere fifti-fifti yapalım" demesiyle, ne kadar tecrübesiz ve saf olduğumu bir kez daha anladım.

Bu Bretagne seyahatinde yaşanan ilginç bir olayı anlatmadan geçemeyeceğim. Cemaat oradayken, Pierre Zuber isminde yakın bir arkadaşım başrahibi tanıdığından, istersek bölgedeki meşhur Mont-Saint-Michel Manastırı'na bir ziyaret düzenleyebileceğini söyledi. Sevinçle kabul edilen bu tekliften sonra, bir otobüs kiralayıp rahipleri ziyarete gittik. Zaten kalabalık olan grup, tasavvufa meraklı Fransız dostların da bize katılmasıyla iyice kalabalıklaşmıştı. Manastırda bizi karşılayan başrahip bir hoşgeldin konuşması yapmak istediğini söyleyerek tercüme için benden yardım istedi. Konuşması aşağı yukarı şöyleydi: "Biliyor musunuz, benim İslâm diniyle ilk irtibatım bir tabak sayesinde oldu! Küçükken yatıya büyükanneme giderdim. Yatağımın başucunda üstünde acayip (!) yazılar olan desenli bir seramik tabak asılı durur ve geceleri yattığımda kafama düşecek diye ödüm kopardı. Yıllar sonra tabakta arapça Allah yazdığını öğrendim. Şanslıymışım ki hiç kafama düşmedi!.."

Papaz konuşmasını henüz bitirmişti ki, ben daha sözleri çevirmeye fırsat bulamadan, konuşmadan tek kelime bile anlamamış olan Muzaffer Efendi yerinden kalktı ve elinde tuttuğu paketi papaz efendiye hediye etmemi istedi. Bana "Paketin içinde üzerinde Allah yazılı seramik bir tabak var. Bunu papaz efendiye ver, yatağının başucuna assın. Böylece Allah onu her türlü kaza ve beladan korur..." dedi. Misafirlerden iki dili de anlayanların şaşkınlığı yüzlerinden okunabiliyordu. Muzaffer Efendi'nin sözlerini çevirdiğimde papaz da dili tutulmuş vaziyette kalakaldı.

New York'ta yaşayan Tosun Bayrak isminde Türk asıllı bir Amerikalı, Muzaffer Efendi'yi Amerika'ya davet etmek için özel olarak Rennes'e gelmişti. O zamanlar seyahat etmek bugünkü kadar kolay olmadığından, hazır Paris'e ka-

dar gelmişken Amerika'ya devam etme kararı verildi ve Muzaffer Efendi on beş kadar mürîdiyle birlikte Fransa'dan New York'a uçtu. Bu yolculukta ne olduğunu, orada nelerin geçtiğini bilmiyorum, ama ertesi sene tekrar davet edildiklerini duydum.

1980 yılında, Muzaffer Efendi'nin ısrarı üzerine, sonradan tarikata mürîd toplama amaçlı olduğunu anladığım, bu misyoner Amerika yolculuklarından birine ben de davet edildim.

Şahit olduğum olaylar gerçekten şaşırtıcıydı. Amerika'daki taze (!) mürîdlerinin arasında büyük bir servetin temsilcisi olan Schlumberger'lerin kızı Phelippa ve eşi Heiner de vardı. İkisi de isimlerini değiştirmiş, Feriha ve Haydar adlarını almışlardı. Bu çok zengin aile hem Muzaffer Efendi'nin emrine büyük bir servet vermiş, hem de onu gezdirmesi için altına Limuzin tahsis etmişti.

Bu arada kendisini Amerika'nın Şeyhi (!) ilan eden Tosun Bayrak, Muzaffer Efendi'nin Amerika'daki temsilcisi, dolayısıyla toplanacak olan cemaatin de reisi olmayı hayal ediyordu. Bu nedenle Amerikalılar ile Muzaffer Efendi arasındaki her şeyin önce ondan geçmesine ve kimsenin kendisini aşarak Muzaffer Efendi ile doğrudan temas kurmamasına çalışıyordu.

Cemaate büyük bir maddi bağışta bulunmaya hazırlanan Phelippa ve Heiner, başka bir Türk dervişin yardımıyla, Tosun'un bu tutumunu ve yapmak istedikleri bağışları engellediğini Muzaffer Efendi'ye anlatmışlar. Hemen kendisini çağırtan Muzaffer Efendi, benim de şahidi olduğum müthiş bir azar ve tehditle, Tosun'a bir daha kendisi ve Amerikalı mürîdlerinin arasına girmemesini, aksi taktirde verdiği hilafeti dahi geri alacağını söyledi.

Kopan bu büyük gürültüden sonra Phelippa ve Heiner, Muzaffer Efendi'ye kasalarının kapısını ardına kadar açtılar.

Kendisine New York yakınlarında muhteşem bir malikâne hediye edildi. Ertesi sene ise Schlumberger ailesi Manhattan'da kiraladığı büyük bir binayı, "Mescid Al Farah" adı verilen bir camiye dönüştürdü.

Yine aynı yıl Amerika'nın en önemli şehirlerini kapsayan ve asla kültürel amaçlı olmayan bir de turne düzenlenerek, kiralanan salonlara davet edilen çok sayıda insana Muzaffer Efendi'yi dinleme olanağı verildi. Yine aynı amaçla, potansiyel mürîd oldukları düşüncesiyle, hangi kaynaktan olursa olsun mistisizme meyilli gruplarla özel toplantılar düzenlendi.

Muzaffer Efendi'nin konuşmalarına biraz ilgi gösteren herkes, derviş olmak istiyor diye, apar topar şeyhin huzuruna çıkarılıyor, ortada acımasız bir komedi dönüyordu. Bir gün Muzaffer Efendi'nin karşısına, babasının çok zengin bir petrolcü olduğu söylenen genç bir adam çıkardılar. Yapılan sohbetten sonra genç delikanlı mürîd olmaya ikna edildiği gibi, kendisine bir de şeyh ünvanı verildi ve Halveti şeyhi kıyafeti giyerek "Nur" adını aldı.

Başına gelenleri tam olarak anladığını sanmadığım delikanlı, herkesi babasının San Francisco'daki evine davet etti. Pasifik Okyanusu'na bakan müthiş lüks bir evde, etrafımızda simokinli garsonların pervane olduğu bir kabul salonunda ağırlandık. Hatta o sıralar Amerika'da bir üniversitede geçici öğretim görevinde olan baba tarafından dostlarım neyzen Niyazi Sayın ve tanburi Necded Yaşar'ın da bu ev toplantısına özel olarak davet edilmeleri, bu zengin mürîde ne kadar önem verildiğini gösteriyordu. Fakat emekler (!) maalesef boşa gitti, çünkü mistik bir arayış içinde olan bu delikanlı daha sonra Dalay Lama ile karşılaştı ve milyonlarca dolar bağış yaptıktan sonra budist oldu. Cerrahiler de mürîdlerini budistlere kaptırdıklarıyla kaldılar.

Muzaffer Efendi, artık kalabalık ve zengin mürîdlerin-

den aldığı güçle, ev sahiplerinin dünya görüşü doğrultusunda siyasi mesajlar da vermeye başlamıştı. San Francisco'daki halka açık toplantısında, kardeşi (!) Reagan'a karşı yapılan saldırıyı şiddetle kınadı ve neredeyse üzüntüsünden ağladı. Yine bir radyo röportajında, Filistinli Arapların, dinsiz Sovyet Rusya'yla işbirliği yaparak, İslâm'ın ehl-i kitap kabul ettiği Yahudilere karşı savaşmalarını günah olarak nitelendirdi.

Her nutkundan sonra, ona karşı beslediğim hayranlık biraz daha azalıyordu. Hiçbir bilgisi ve ilgisi olmayan konularda ahkâm kesiyor ve basit bir köy imamı mantığıyla, bütün Amerika'yı müslüman ettiğini zannediyordu. Bu çirkin nutuklar, riya dolu mürîd toplama metodları, tahammül edilecek gibi değildi ve ben çok sevdiğim Muzaffer Efendi'ye saygımı tamamıyla yitirmek de istemiyordum. Tek çare bir bahane uydurup onları hemen San Francisco'da terk etmekti. Sonunda Paris'te acil bir işim çıktığını söyleyerek geri döndüm ve bu rezaletin geri kalan kısmına tanıklık etmekten kurtuldum.

Muzaffer Efendi'nin ölümüne kadar kırk-elli kişilik bir grup yılda birkaç kez Amerika'ya mürîd toplama turlarına gitti. Zengin mürîdlerin katkısıyla davetlilere artık bin-iki bin değil on binlerce dolarlık cep harçlığı verildiğinden, özellikle de katılan müzisyenlere büyük ücretler ödendiğinden, İstanbul Radyosu'yla gazinolarının çoğu müzisyeni birdenbire derviş yanlarını keşfediverdiler.

Cerrahi Tekkesi'nin cemaati gittikçe kalabalıklaşıyor, Amerikalı zengin mürîdler ya kendileri İstanbul'a geliyor, çok yakın kaynaklardan duyduğuma göre çantalar dolusu dolarları şeyhin ayak ucuna bırakıyor, ya da İstanbul'dakiler Amerika'ya gidiyordu. İstanbul'daki tekkede ise eskiden ibadetlerin yapıldığı mekân, bugün ancak gelenlerin ayakkabılarım koymalarına yetiyordu.

1980 darbesinden sonra, bütün bu faaliyetlerin siyasi otoritelerin gözünden kaçmasına herhalde imkân yoktu. Muhtemelen Amerikalı dostların (!) bastırmasıyla, tekkenin önemi daha da arttı ve şeyhin kendisine yadsınamayacak ayrıcalıklar tanındı. Artık Kenan Evren'den "Kardeşim Kenan!" veya "Kenan efendi evladımız!" diye bahsediyordu. Vefatından sonra kardeşi (!) Kenan, ayrıcalıklı olduğu kadar, inanılmaz bir müsaadeyle Muzaffer Özak'ın 17. yüzyıldan kalma Nurettin Cerrahi Türbesi'ne gömülmesine izin verdi. Üstelik bu müsaade 1925 yılında çıkan ve Osmanlı'dan kalma tarihî eserlere yeni definleri men eden yasaya da resmen ters düşüyordu.

Muzaffer Efendi'nin vefatından sonra önce Sefer Dal, onun da vefatından sonra bugün Tuğrul İnançer ve Ahmet Özhan tekkenin kalabalık cemaatini yönetiyorlar.

Amerika'da ise, Tosun Bayrak idaresindeki "The Djerrahi order of Amerika" ABD'nin ve güney Amerika'nın çeşitli kentleri ile Avrupa'da açtığı şubelerle uluslararası bir mistik teşkilat konumuna geldi. Bütün servetini bu yolda yitiren Phelipa ise kendini *Şeyha* ilan ederek bir grup insana meditasyon yaptırmaya devam ederken, kocası Heiner de New York'taki küçük bir mescitte şeyhlik yapmakta.

Siyasi ve ekonomik çıkarların gelenekleri ve insanları nasıl yozlaştırdığına şahit olmak benim için çok büyük bir ibret oldu. Yukarıdaki olayları dedikodu yapmak için değil, konuyla ilgili insanlara ibret olacağına inandığım için yazdım.

Geleneksel Türk müziği ve Avrupalı dinleyici

Bağnaz bayrak cumhuriyetçiliği, tutuculuk ve ırk milliyetçiliği gibi değerlerin, 1968 Paris Mayısı'nda sosyal ve evrensel değerleri savunan Fransız gençliği karşısında yenik düşmesi, tıpkı Fransız ihtilali gibi tüm Avrupa, hatta dünya çapında derin etkiler yarattı.

Artık, başta Fransa olmak üzere bir grup batılı aydın önceki yüzyıllarda dünyaya empoze edilen Avrupa merkezci düşünceden vazgeçmiş, kendi medeniyetlerinin dışında başka medeniyetlerin de olduğunu, hatta çoğu kez bu medeniyetlerin çeşitli konularda kendisininkinden üstün de olabileceğini kabul etmeye başlamıştı.

19. yüzyıl başlarına kadar süren sömürgecilik dönemi sonucu, bağımsızlığını yeni kazanmış bütün eski sömürgeler, batı medeniyetinin değerlerine inanmış yöneticilere teslim edilmişti. Kraldan fazla kralcı olan bu yeni yerli sömürgeciler, Avrupa'nın yaşadığı değişimden habersiz kendi toplumlarını çağdaş zannettikleri 19. yüzyıl Avrupası'na benzetme-

ye uğraşırken, Avrupa'da yaşanan felsefe ve sanat akımları gittikçe dünya kültürüne açılıyordu.

Sömürgecilik döneminde gelişmiş olan etnoloji ve ona bağlı olarak gelişen etnomüzikoloji bilimi, Afrika'dan Çin'e tonla araştırma ürünü biriktirmiş olduğundan, bu yeni sanat akımına önceleri *etnik* adı verildi. Daha sonraları, modern sanatlarla geleneksel sanatlar arasındaki iletişim giderek arttı.

Artık üniversite laboratuarlarında analiz edilen müzikleri konser salonlarına, müzikseverlerin önüne çıkarmak gerekiyordu. İşte ben de kendimi bu geçiş dönemine, yani etnologların konusu olan etnik sanatlardan geleneksel ve çağdaş sanatlara geçişe öncülük eden sanatçılarından biri olarak buluverdim.

Kültür ve sanat dünyasında kimi isimler, Avrupa dışı kültürlerin batıda tanıtılmasında önemli rol oynadılar. Bunların arasında Fransa'dan Cherif Khaznadar ve eşi Françoise Gründ, İsviçre'den Laurent Aubert, Almanya'dan Habib Touma, Londra'dan Pierre Audi, İspanya'dan Marie-Carmen Palma, Hollanda'dan Tineke de Jonge, İtalya' dan Franco Laera'yı ve daha birçok şahsiyeti sayabiliriz. Bu kişiler yönettikleri festival ve tiyatrolarda, seyirciyle miras aldığı kültürünü her zaman gösterme olanağı bulamayan sanatçılar arasında birer köprü vazifesi gördüler.

Ben de, çeşitli dünya müziği projelerine sanatçı olarak katılımımın ötesinde, bir danışman olarak da yalnız Türk değil, Pakistanlı, Hintli, İranlı, Kuzey Afrikalı, birçok müzisyen dostuma Avrupa'da konser verme olanağı yarattım.

Yetmişli yıllarda Avrupa'nın çeşitli kentlerinde yalnız veya Nezih Uzel'le gerçekleştirdiğim yüzlerce konser oldukça önemli bir izleyici kitlesi oluşturmuş, yapılan bunca geleneksel müzik konseri ve Mevlevi ayininden sonra seyirci ile aramda özel bir bağ kurulmaya başlamıştı.

Sanat çevreleri ve aydınların çoğu için artık Türk müziği yalnız Türk etnik grubunun veya Japon müziği sadece Japon etnik grubunun konusu değil, salt bir sanat konusuydu. Bu durum tüm sanat çevreleri ve etnologlar arasında, bugün dahi süren bir anlaşmazlığa yol açtı.

Etnomüzikologlar için ben, önceleri yalnızca onların tezlerinin doğruluğunu ispatlayan bir müzisyendim. Avrupa'daki hayatın içine girip dillerini konuşur hale geldikçe, ait olduğum geleneği, doğal olarak kendim anlatır oldum. Bu da açıkça olmasa da, bazılarının bana savaş ilan edip cephe almalarına neden oldu. Artı, mimarlık öğrenimimin yanı sıra Nanterre Üniversitesi'nde müzikoloji alanında da doktoramı vermiştim. Bu sayede müzikoloji çevreleriyle de ortak çalışmalarım oluyordu. Yine de bazı etnomüzikologlar, kendi müzik geleneğimi tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla büyük bir heyecanla yaptığım plak, konser vb. çahşmaları fazla bulduklarını, yani ileri gittiğimi (!) ima etmeye başladılar. Bir yandan onların sahasını işgal ediyor, diğer yandan da o güne kadar sadece onların tekelinde olan bir müziği, onların deyimiyle banalize (!) ediyordum.

Mevlevi ayinleri ve plaklarım çevirdikleri eserlerin bir nevi değerini ve satışını arttırdığı için, tasavvuf üzerine çalışan oryantalistler yani şarkiyatçılarla aram daha iyiydi. Avrupalı şarkiyatçılar kendi dillerinde yayınladıkları eserlerle veya konferanslarla, yalnız kendi toplumlarında değil, talebeleri aracılığıyla, araştırma sahaları olan ülkelerde de etkindiler.

İngiliz, Fransız, İskoç, Alman vs. İslâmbilimciler nasıl bütün İslâm âlemine İslâmiyet'i anlattılarsa, tasavvuf konusunun uzmanları da, sonunda hem bize hem dünyaya tasavvufu öğrettiler. Sonradan birçoğunu daha başka ortamlarda tanımak fırsatını bulduğum bu şarkiyatçıların, konularıyla ilgilerinin aslında kişisel değil, entellektüel ve profesyonel olduğunu gördüm.

Mesela, 1971 yılında Mevlevi heyeti Londra'ya gittiğinde karşımıza çıkan ve Oxford Üniversitesi'nde İslâmbilimci olan James Dicky, Türkiye'de ve Arap dünyasında herkesin etrafında pervane olduğu bir üniversite hocasıydı. Yıllar sonra Londra'da Oxford Caddesi'nde yürürken bir kitapçı dükkânının vitrini önünde biriken kalabalık merakımı celbetti. İçeri baktığımda, sayın İslâm âlimi Dicky'yi elinde bir vampir (!) romanıyla siyah bir tabuta uzanmış halde gördüm ve gözlerime inanamadım. Sonradan öğrendiğime göre, aynı zamanda vampirler konusunda da uzman olan Dicky, o gün son romanının reklamını yapıyormuş.

Başka bir örnekte de, Mevlânâ'nın eserlerini İngilizce'den Fransızca'ya aktardığı için Türkiye'de neredeyse İslâm evliyası mertebesine çıkartılan Eva Meyerovitch'in reenkarnasyona, yani yeniden doğuşa inandığını, bu yanıyla da daha ziyade Hindu dinine yakın olduğunu hayretle gördüm.

Turnelerden önce gazetelerde, çoğunlukla bu şahıslar tarafından kaleme alınmış makaleler yayınlanırdı. Yazılanlarla bazen hemfikir olmasak da, maalesef her zaman aksini ispat edecek ne imkânımız ne de vaktimiz olurdu.

Şarkiyatçılardan daha da beteri, psikologlar, gnostikler ve mistikçilerdi. Belki de Descartesçılık'a tepki olarak, onlar için her şeyin bir metafizik izahı vardı.

Fransa'nın güneyindeki Senanque Manastırı'nda, katılanların çoğunluğunu Jung[15] ekolüne bağlı bir derneğin üyelerinin oluşturduğu ve soruların genelde sufizm üzerine odaklandığı bir seminerde, katılımcılardan biri ayin müziğinin ritmi hakkında bir soru sordu. Ayinin bölümlerinden birinin elli sekiz zamanlı ritmik devir üzerine bestelendiğini henüz söylemiştim ki, derneğin başkanı olan

---

15 Jung (Carl Gustav): Analitik Psikoloji okulunu kurarak Freud'un tezlerinden ilk ayrılanlardan biri olan İsviçreli psikiyatr.

profesör ayağa fırlayıp elli sekiz sayısının hikmeti hakkında abrakadabravari bir açıklamada bulundu. Tezine göre beş artı sekiz on üç yapıyor, bir Allah'ın birliğini, üç de teslisi (üçlülük) temsil ediyordu. Bu sırada benim, yaptığım yanlışlığı anlayıp, ritmin elli sekiz değil elli altı zamanlı olduğunu söyleyerek araya girmem bile profesörün hızını kesmedi. Bu sefer de elli altı sayısının kerametlerini anlatmaya başladı. Beş artı altı on bir ediyordu bu da iki kere Tanrı'nın birliği demek oluyordu vs. vs... Tüm bu açıklamalar bize manasız, hatta saçma da gelse, onlar için çok şey ifade ettiği ortadaydı.

Genel olarak bu tip açıklamalardan hiç kurtulamayacağımı ve bunların tasavvuf hakkında bilgisini derinleştirmeye çalışan insanlarla aramda çeşitli yanlış anlamalara sebep olacağını sürekli olarak görüyordum. Yanlış anlaşılmaların kaynağını, diğer bütün dinî konularda da olduğu gibi, insanların anlamak istediklerinin, anlamaları gerekenle aynı olmaması noktası oluşturuyordu. Bütün dinler sonuçta bir bilinmeyene inanmayı öneriyordu, oysa batı insanı her şeyi akılla algılamaya alıştığından, bilinmeyeni de açıklamaya başlamıştı. İşin kötüsü, ilimden çok safsata olan bu yorumlar, dünyaya yayılarak İslâm dünyasından Budizm'e kadar tüm inançları, etkilediler. Bu sayede de dinler ve inançlar bir yaşam şekli olmaktan çıkıp temelsiz birer yorumlar bilgisine dönüşerek sterilize olmaya başladılar.

Gazeteci-yazar Michel Random, Mevleviler üzerine yazdığı kitabının yayımlanışı onuruna evinde verdiği davette, benden biraz ney üflememi rica etmişti. İçerisi çok kalabalıktı. Ney üflemem için oturmam gerektiğinden, neredeyse diz dize olduğum iki insan arasına sıkıştım. Ev sahibinin kedisi de gelip yanımıza kıvrıldı. Üflemeye başladıktan kısa bir süre sonra elime damlalar düşmeye başladı. Ne oluyor diye başımı kaldırınca yan komşumun gözünden yaş-

lar boşandığını gördüm. Konser ilerledikçe yaşların şiddeti de arttı. Ney üflememden bu kadar duygulanan birini bulmak beni daha da teşvik ettiğinden, haz ve coşkuyla nağmeleri uzattıkça uzattım. Taksimimi bitirdiğimde elimi ağlayan şahsın omuzuna koyup, onu bu hallere soktuğum için neredeyse özür dileyecektim ki, o kan çanağına dönmüş gözleriyle bana dönerek "Özür dilerim" dedi, "Kediye alerjim var da!..."

Bu anektod, komikliğinin yanında, iki ayrı dünya arasındaki yanlış anlaşılmaların en güzel örneği olarak zihnimde yer etti.

* * *

Avrupalı seyirci ve müzik dünyasıyla bağlantılarım arttıkça, sadece geleneksel dünyaya ait olmaktan çıkıyor, değişik kültürlerden gelmiş başka müzisyenlerle yapılan ortak projelere katılmak için de davetler alıyordum. Bu benim için çok yeni bir durumdu. Öncelikle sırtımda kültürel bir miras taşıyordum ve çaldığım saz, o mirasın ayrılmaz bir parçası olan neydi.

O güne dek neyle başka tür müzik yapılması hayal bile edilemezken, değişik müzik türlerini çalma konusundaki deneyimlerim, bana neyin ne kadar geniş bir kapasitesi olduğunu ispatlıyordu.

Önceleri, kendimi birdenbire kendine ait olmayan bir dilde şiir yazmak zorunda kalan bir şair gibi. Bu da doğal olarak bazı güçlüklerle karşılaşmama yol açıyordu. Neyi ve Türk Müziği'nin makamlarını tanımayan bestecilerin neye uymayan melodilerini çalmaya çalışıyordum. Böylece yıllar geçtikçe yeni müzik dilleri öğreniyor ve bu sayede müziğimi değişik kültürlerden insanlarla paylaşabilmenin mutluluğunu yaşıyordum. Daha sonraları bu tür deneyimler Kla-

sik Batı Müziği'nden Caz'a, Opera'dan Pop ve Çağdaş Müziğe kadar her türlü müzik dalında artarak devam etti.

Bütün bu deneyimlerin en güzeli, bana, Afrika, Hint ve tüm Asya müzikleri üzerine yerinde araştırmalar yapma ve o ülkelerin tanınmış sanatçılarıyla ortak çalışmalar yaratabilme olanağı vermesi açısından, Peter Brook'un "Mahabbarata" oyunu için yaptığım müziklerdir.

Artık gerektiğinde, ney elimde Japon flütü *Shakouhachi*, kuzey Hindistan flütü *Bansuri*, güney Hindistan flütü *Karnatik* veya herhangi başka bir flüt olabiliyor ve ben onların sadece ses tınısını taklit ederek değil, müzik kültürlerinin içine de girerek bu değişiklikleri yapabiliyordum.

Yıllar süren "Mahabharata" oyununun dünya turnesi, aylarca kaldığımız her ülkede bir sürü müzisyenle tanışmamıza ve ortak çalışmalar yapmamıza olanak sağladı. Yine aynı turne sırasında uğradığımız Glasgow'da, Peter Gabriel tarafından Londra'nm güneyindeki Box kentine davet edildim.

Peter'in çalıştığı yer, biri eski bir değirmenden bozma olmak üzere, bir sürü kayıt stüdyosuyla dolu harika bir yerdi. Her tarafı büyüleyici elektronik aletlerle dolu stüdyolarda, değirmenin suyu ayaklarımızın altından akıyordu. Geçici olarak gelenlerin kalabilmesi içinse ayrı bir bina yapılmıştı.

Peter Gabriel'in daha sonra "Real World" adını alan projesine katılan ilk müzisyen ben oldum. Sanırın World müzik akımı da bu projeyle başladı. Benim için en zevkli çalışmalardan biriydi. Peter doğaçlamaya çok önem veriyordu. Birlikte müzik yaptığımız uzun saatler sonucunda, aramızda gerçek bir dostluk oluştu. Kendi müziğinin yumuşaklığı ve hassasiyeti, başka müzisyenlerin yaptığı müziklere karşı duyduğu ve sadece aldığı efsanevi İngiliz terbiyesinden kaynaklanmadığını sandığım derin saygı ve ilgi beni her zaman etkiledi. Gerçekleştirdiğimiz ilk ortak çalışma olan

"Passion" filminin müziklerinden sonra davet ettiği başka projelere de zevkle katıldım.

Yaptığım müzik yolculuğunda, az da olsa, tatsız anılarım da var elbette. Örneğin müzisyenliğinden çok, organize ettiği görkemli lazer gösterileriyle ün kazanmış olan, meşhur Jean-Michel Jarre ile yaşadığım talihsiz macera bunlardan biri.

Fransız Devrimi'nin iki yüzüncü yılı için hazırladığı projede, kendisine dünya müzikleri konusunda danışmanlık yapan bir arkadaşım, benim haberim olmadan, Senanque Manastırı'nda yaptığım bir plak kaydından arta kalan bir bölümünü önermiş. Jarre da benim taksimlerim üzerine sintisayzır ile eklediği birkaç sesle "Révolution" isimli bestesini (!) yapmış. Aynı isimle çıkan albümden benim daha sonra haberim oldu ve CD'yi aldığımda, kapağında ismimin yanında ney yorumcusu yazdığını gördüm.

Çoğu Avrupalı gibi Jarre da Avrupalı olmayan her müziği geleneksel, dolayısıyla da kamu malı zannedecek kadar cahildi veya öylesi kolayına geliyordu. Halbuki yaptığım taksimler, belirli bir makam içinde bile olsa, yalnızca bana aitti. Sonunda, konuyu bilenlerin tavsiyesiyle dava açtım ve eserin bana ait olduğunu kolaylıkla ispatladığım için davayı kazandım. Dolayısıyla bütün hukuki haklarım da tanındı. Bu dava geleneksel müzikler ve pop starları arasındaki ilişki açısından örnek teşkil ettiği gibi, bana da stüdyolarda bıraktığım kayıtlar konusunda daha dikkatli olmam gerektiğini öğretti.

Çağdaş müzikle ilgili ilk deneyimimi IRCAM'da[16] yaşadım. Meşhur çağdaş müzik bestecisi Pierre Boulez'nin çalışma arkadaşlarından Thomas Köstler, "Dialog" adlı eserini

16 IRCAM: Institut de Recherce et Coordinatination Acustique-Musique: 1969 yılında Pierre Boulez tarafından kurulan müzik ve akustik araştırma merkezi.

yeni yazmıştı. Aralarında ünlü klarinet ustası Michel Portal'ın da olduğu birçok müzisyen, bu modern eseri yorumlamak için davet edilmişti. Her sanatçı çıkardığı en ufak sesle bile otomatik olarak harekete geçen ve içinde enstrümanın ait olduğu ülkeye özgü sesler barındıran bir ses düzenine bağlıydı. Böylece her neyi üflediğimde ortalık Arap ülkelerinden gelme ezan vb. gibi seslerle doluyordu. Michel Portal'ın bandından ise büyük metropollerden sokak gürültüleri duyuluyordu.

Bu esere uyum sağlamakta önceleri güçlük çekmem besteciyi çok şaşırttı ve bana neyin partisyonunu yine benim plaklarımdan esinlenerek yazdığını söyledi. İşte o zaman insanların beni, benim kendimi dinlediğimden daha başka türlü dinleyebildiklerini fark ettim. Onun duyduğu şekilde, benim neyden çıkarmam gereken nağmelerin itfaiye düdüğünden farkı yoktu.

Konserden seyircilerin ne anladıklarını bilmiyorum ama alkışlara bakılırsa, büyük beğeni kazandığımız kesindi. İşin en ilginç yanı ise verilen ücretin o güne kadar geleneksel müzik yorumcusu olarak aldıklarımdan en az on kat daha fazla olmasıydı. Bundan da şöyle bir sonuca varılıyordu: Demek ki geleneksel müzik, bana ve sazıma uygun olmasa bile, şu çalmaya çalıştığım müzik türünden on kat daha az değerli...

Değişik müzisyenlerle yaptığım ortak çalışmalar sadece Avrupa'da değil, kendi ülkemde de tanınmamı sağladı. O güne kadar Avrupa kültürüyle büyümüş yeni kuşaklar, karşılarında bir anda, elindeki neyle uluslararası arenada bir dolu ünlü müzisyen ve sahne adamıyla çalışmış birini buluyorlardı. Birçoğunun o güne kadar dinlemeyi belki de reddettiği bu saz, bazı batılı müzisyenlerin mutfağından geçtikten sonra sanki iştahlarını açar olmuştu.

İstanbul Festivali çerçevesinde 1990 yılında verdiğim ilk

konserde gerek basından gerek kalabalık izleyici kitlesinden gördüğüm ilgi, bugüne kadar hep artarak devam etti. Festivalde verdiğim ilk konserin başarısı benim için bile sürpriz oldu. Salonu hıncahınç dolduran seyirci, bir şekilde, akademik sunum tuzağına düşülmeden yapılan otantik geleneksel müziğin de dinleyicisinin olabileceğini ispatlıyordu. Böylece belli bir çevre için, kendimi Türkiye'deki geleneksel müziğin temsilcisi olarak buldum.

Daha sonraki yıllarda da arka arkaya festivale davet edilmem, bana çocukken içinde bulunduğum tasavvuf camiasının dışında başka insanları da tanıma fırsatı verdi. Geniş bir dinleyici kitlesiyle, beni çok duygulandıran bir iletişim içine girmiştim.

Gördüğüm bu ilgi, bana bir misyon yüklenme cesareti de verdi. Dünyada müzisyen olarak faaliyetlerime devam etmeliydim, fakat bir yandan da Türkiye'deki müzikseverlere, ülkenin kültür politikaları yüzünden o güne kadar duyamadıkları, bilemedikleri şeyleri de dinletmem gerekiyordu.

"Padişah Şairler", "İstanbul Rembetikosu", "Ferahfeza Mevlevi Ayini", "Hümayun Faslı", İstanbul'un Ermeni, Rum, Yahudi, Müslüman dinî müziklerini bir araya getirdiğim "Tarih Boyu Hoşgörü" gibi otantik müzik konserlerinin yanı sıra "Tasavvuftan Flamenkoya", "Schubert ve Şevki Bey", Hintli müzisyenlerle gerçekleştirdiğim "Tac Mahal", Nazım Hikmet'in şiirlerini bestelediğim "Şair Cenazesi" hep İstanbul Festivali'nin değerli yöneticilerinin ve dinleyicisinin teşvikleriyle gerçekleşti.

Bir yandan kendi bestelediğim yeni müzikler üretirken, diğer yandan da müziğimizin terk edilmiş unsurlarını tekrar canlandırmak istiyordum.

Aynı düşünceden hareketle, Türkiye'de geleneksel şarkı söyleme biçimini de tekrar gündeme getirdim. Mikrofonun yaygınlaşmasıyla, sanatkârlar daha yumuşak ve etkileyici

olan göğüs sesine dönmüş, gittikçe küçülen seslerini neredeyse yutmuşlardı. Bugün hafızların kullandıkları kafa sesi tekniği tamamıyla terk edilmişti. Yaptığım bir-iki araştırma sayesinde Üsküdar Camii'nin müezzini, merhum Yusuf Bilgin'i buldum. Çok fazla müzik bilgisi olmamasına rağmen, sesi inanılmayacak derecede güçlü, bir o kadar da etkileyiciydi. Onunla birlikte geleneksel okuyuş tarzı üzerine çalışmaya başladık. Arşivlerden çıkardığım kayıtları ona veriyor, o da büyük bir hızla ezberliyordu. Böylece kısa zamanda geniş bir repertuar oluşturduk.

Diğer yandan, yalnız kadın elemanlardan oluşan "Harem Müziği" adlı bir topluluk kurdum. Erkeklerin dünyasına paralel yaşayan kadınların dinleyebilecekleri müzikleri bulmaya çalışıp, hayali bir repertuar yarattım. Topluluk, Avrupa'da da Türkiye'de de ilgi gördü ama nedense izleyiciler bu topluluğu benim bir kreasyonum olarak değil, sanki hiç kesilmeden gelen bir geleneğin temsilcisiymiş gibi algıladı.

Bunu Türkiye'den göç eden Rumların müziği olan "Rembetiko" izledi. Rembetiko genelde Ege havalarından oluşsa da, birçok İstanbul türküsü de adapte edilerek Rumca sözlerle söyleniyordu. Yetmiş sekiz devirlik taş plaklarda bulduğum gazel ve İstanbul türkülerinin sözlerini, İstanbul asıllı bir Yunan arkadaşın yardımıyla Türkçe okunuşlarıyla yazdık. Grubun solistleri de bu metinlere bakarak şarkıları okudular.

Bütün bu kreasyonlar bir çeşit uygulamalı müzikoloji sayılabilir. Bunları yaparken amacım sadece kaybolmuş repertuarları ortaya çıkarmak değil, aynı zamanda onları yeniden güncelleştirmek de oldu.

Ben, en azından şahsım adına, eskiden geleneksel müziğin adını bile anmayan bir grup seyirciye bu müziği dinletebildiğim ve sevdirebildiğim için, gerçekleştirdiğim konserlerin, kısmen de olsa başarılı olduğunu düşünüyorum.

Birçok geleneksel müzik temsilcisi, sanatlarını destek gördükleri siyasi çevrelere mal ettiğinden, söz konusu müzik daha önceleri de dinlenmiş olsa bile, sanki yeniden keşfedilmiş gibi sunuluyordu. Kazanılan beğeni ise, genelde dinleyenlerin kişisel zevkinden çok, bağlı oldukları politik ya da sosyal konumdan kaynaklanıyordu.

Bense sanat hayatım boyunca, teşvik etme sebeplerinin yalnız sanatseverlik olabileceğine inanmadığımdan, hangi taraftan olursa olsun, politik grupların desteğini almaktan her zaman kaçındım.

World Müzik'e geçiş

Dünyadaki World müzik dalgası, bir sürü geleneksel müziği de onun yorum biçimine uymaya mecbur etti. Üstelik geleneksel müziklerin çoğu, zaten kendi ülkelerinde dahi tabii ortamlarını kaybetmiş, başka fonksiyonlar kazanmaya başlamışlardı.

Bunun en güzel örneklerinden biri, hem edebiyat, hem müzik yönünden kaynağını tasavvufun en güzel şiirlerinden alan *Qawwali* müziğiydi.

Ben bu müziğin varlığını, Mevlânâ hazretlerinin yaşamını anlatan *Menakıb-ül Ârifin*'i okurken öğrendim ve üzerine araştırmalar yaptım. *Qawwaller* tarafından okunan şiirlerin konusu Allah'a hamd ve münacaat, Peygamber'e naat, Hazreti Ali'ye methiyeler ve evliyalara ait menkıbelerdi. Ayrıca, Mevlânâ'nın da şiirleri dahil olmak üzere geniş bir gazel ve kaside repertuarları vardı.

Araştırmalarım için Hindistan'a ve Pakistan'a yaptığım seyahatlerde, üzülerek bu tür müziğin günümüzde evlilik törenleri, sünnet düğünleri, özel kutlamalar, büyük otellerde verilen partiler (!) gibi özgün olmayan ortamlarda da ic-

Nusret Fathi Ali Khan ve Qawwali Grubu, ön sol başta Nusret ve ortada kardeşi Faruk. 1985'de Lahor'da bir konser esnasında.

ra edildiğini ve okunan eserlerin genelde güncel bir iki şarkıdan ibaret olduğunu gördüm.

(Bu seyahatlerin en güzel yanlarından biri, bu müziğin en iyi temsilcilerinden olan Nusret Fathi Ali Han'ı keşfederek, Paris'te konser vermesi için davet etmem oldu. Kendisi daha sonraları defalarca Avrupa ve Amerika'da konserler verdi. Büyük bir hayran kitlesi edindi, ancak en büyük hayallerinden biri İstanbul'da konser vermekti. Benden bunu birkaç kez özellikle rica etti ama, maalesef ben onun hayalini gerçekleştiremeden vefat etti.)

Qawwali müziğinde, Hindistan ve Pakistan müziğinin klasik sazları, son yıllarda yerlerini, ses rengi Fransızların *bal musette*'ini andıran ve Portekizli Katolik misyonerlerin getirdiği *Harmonyum* adlı portatif orglara, hatta basit sintisayzırlara bırakmıştı.

Bu tür bozulmalardan dünyadaki hemen tüm geleneksel müzikler nasîblerini aldı, çünkü işlev değiştiren, ortamını kaybeden her müziğin doğal olarak içeriği de değişiyordu.

Başlarda kendine özgü enstrümanlarla icra edilen Otantik Geleneksel müziği bulmayı kendine ilke edinen Avrupa, World müzik akımının başlamasıyla tüm bu kriterleri unuttu. Aynı akımdan etkilenen Geleneksel müzik icracıları da tercihlerini virtüozlüğü öne çıkaran ve daha kolay (!) dinlenebilen eserlerden yana kullandılar. Böylece, zaten kendi ülkelerinde popüler kültüre indirgenmiş, ne enstrümanı ne repertuarı kalmış müzikler, ikinci bir etapta Anglosakson Pop müzik formatına uyarlandı, ortaya çıkan sonuca da "World" adı verildi.

Itri'nin "Nevakâr"ı World müzik ortamına hiçbir zaman uyarlanamazdı ama, zaten bence bir çeşit World müzik olan *Arabesk* veya Oyun Havaları bu estetiğe uyabilirdi. Hatta artık onlar da bu ortama göre çok rafine ve müzikal kaldığı için, birkaç darbuka sanatçımızın yaptıkları gösteri, günümüzün World müziğine yetiyor ve artıyor bile.

Yetmişli yıllarda öncülüğünü yaptığım *Geleneksel müzik* veya *Dünya müziği* akımlarının, bugün belki çökmüş de olsalar, birçok medeniyetin ve sanatın var olduğu gerçeğini, yalnız Avrupa değil, dünya insanına duyurmak gibi bir ideali vardı. Bu ideal, ölmüş müzikleri diriltmek gibi bir iddia taşımasa bile, en azından kendi ülkelerinde göz ardı edilmiş geleneksel müzikleri ve temsilcilerini tüm dünyadaki sanatseverlerle buluşturabilmek arzusunu taşıyordu.

Ben de bu idealin heyecanıyla, Türk kültürünün susuzluktan kurumuş çiçeklerine su ararken, bazı sanat çevreleri yapma çiçeklerimizi ihraç etmeye başladılar.

* * *

Müziğin insan yaşamında çeşitli fonksiyonları vardır, düğünde eğlendirir, cenazede teselli eder, ibadette yüceltir, aşkta derde derman arar, savaşta cesaret verir, asansörde ve uçakta stresi azaltır, alışverişte cömertleştirir, seçim kampanyasında oy toplatır...

Konumu ve fonksiyonu ne olursa olsun müzik bir sanattır, insan ruhuna hitab edebilmesi için dinlenmesi gerekir, çünkü müzik dinleyenin zarafetiyle yücelir. Halbuki günümüzde müzik, birçok ortamda sadece dekora indirgenmiş, bir eğlence aracı olmuştur.

Ben, müzik sanatıyla ilgili heyecanlarımı büyük kalabalıklarla paylaşabileceğime hiçbir vakit inanmadım ve her zaman sanatın, doğası gereği, elitist olduğunu iddia ettim.

Bugün özellikle İngiltere ve Amerika stüdyolarında büyük bütçelerle üretilen ve tüm medya olanaklarıyla bütün dünyada kısa zamanda milyarlarca insana ulaşan müzikler, hamburger kültürünün geçici ve yüzeysel zevklerinden başka bir şey değil.

Dün Klasik Batı müziğiyle evrensel olmaya çalışan birçok ülkenin insanları ise, kısa zamanda yanıp sönen bu uluslurarası yıldızları izlemekle, hatta milyonlarca dolar verip, onları ülkelerine davet edebilmekle evrensel olduklarına inanmaktalar.

Halbuki evrenselliğin ölçüsü güçlünün kültürü değil, sanatın ortaya koyduğu hakiki değerler olmalıdır. Bunun tersini iddia edenleri, kendilerine "Ekonomik ve kültürel hegemonyasını kuran, Avrupa değil de doğu ülkeleri olsa ne olurdu?" sorusunu sormaya ve tersine bir dünya hayal etmeye davet diyorum.

Mesela Bağdatlı bir müzikolog, Alman müziği üzerine araştırma yaptıktan sonra Bach'ın Alman folklorunun bir parçası olduğunu mu yazacaktı? Urfalı türkücülerimizin CD'leri, çıktığı gün Los Angeles'tan Tokyo'ya milyarlarca

kopya mı satacaktı? Londra Kraliyet Fasıl Heyeti, çağdaş müzik diye *Sultaniyegâh Faslı*'nı mı çalacaktı?

Tabii ki bugünün iletişim olanakları bir dünya kültürü yaratacaktır, ama kültürde globalleşme bir tek kültürün tüm dünyayı tekeline alması anlamına gelmemeli.

Avrupa kültürünün tutucu hayranları, Klasik Batı müziğinin dışındaki tüm müzikleri *geleneksel müzik* diye tek bir ad altında toplamakta veya folklor olarak nitelemekte sakınca görmüyor. İşin aslı hiç de öyle değil, örneğin, sade Hindistan'da bir değil birçok müzik var. Kuzey müziği, güney müziği, halk müziği, saray müziği, dinî müzikler vs... gibi ve hepsinin içeriği birbirinden ayrı.

Yukarıdaki dünya görüşü, batı kültürü almış her insanı, Trakya oyun havasıyla İsmail Dede'nin Ferahfezâ Kârını, Silifke semahıyla Itrî'nin Segâh Mevlevi ayinini, bağlamayla tanburu, neyle kavalı, Karadeniz kemençesiyle İstanbul kemençesini aynı sepete koyarak üzerinde "Türk folkloru" etiketini yapıştırmak gibi ciddi bir suçu işlemeye yöneltmekte.

Benim arzum *Dünya Klasik müziği* adıyla diğer medeniyetlerin klasik müziklerinin de, Batı Klasik Müziği'yle aynı saygı ve ilgi seviyesine ulaşabilmesidir. Türkiye, Hindistan, Çin vb. gibi ülkelerin bazı müziklerinin, en az batılıların klasik müziği kadar sanatsal değeri vardır ve en az onlar kadar evrenseldir.

Türkiye, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinden miras kalan çok rafine ve zengin bir müzik mirasına sahiptir.

Nasıl içindeki evrensel mesajlar dolayısıyla Shakespeare yalnız İngilizlerin yazarı değilse ya da Mevlânâ'nın eserleri sadece Türk veya İslâm kültürüyle sınırlanamazsa, bazı müzikler de bağlı oldukları ülkelerin politik sınırlarına hapsedilemezler.

Kurduğum Mevlevi topluluğu

Konya Festivali'ne en son 1977 yılında katıldım. Herkesin saygı duyduğu babam, Saâdettin Heper, Hâlil Can gibi şahsiyetlerin hemen tümü vefat etmiş, yedi yüz yıllık Mevlevi geleneği, basit bir şekilde Konya folkloruna indirgenmişti. Artık turizm, kültürün hizmetinde olmaktan çıkmış, tam tersine kültür turizmin aracı olmuştu. Ayinlerin Konya Turizm Derneği'nin tekelinden çıkarılması bu duruma karşı koymanın tek yoluydu.

Halen Paris'teki Maison des Cultures du Monde'un kurucusu ve müdürü olan Cherif Khaznadar ve Thomas Erdos'un işbirliğiyle büyük bir Mevlevi ayini turnesi organize etmeye ve bu vesileyle İstanbul'da bir Mevlevi topluluğu kurmaya karar verdim.

Paris'te yaşadığımdan, İstanbul'da benimle bu konuda işbirliği yapabilecek tek insan Nezih Uzel'di. Haftalarca uğraşmama rağmen önceleri kendisini ikna edemedim, ancak Konya Turizm derneğinin organize ettiği bir sema törenine son bir kez katıldıktan sonra bu projeme canla başla katılmaya karar verdi.

Zaten müziğin bütün ustaları İstanbul'da idi. Yapılacak iş, sema edecek dervişleri ve şeyhleri bir araya getirmekti. Yaşayan bir Mevlevi geleneği olmadığından, İstanbul'daki diğer tarikat şeyhlerinin ve tasavvuf gruplarının davet edilmeleri gerekiyordu. Nezih ise bu konuda hiçbir girişimde bulunmadığından, son anda Ahmet Bican Kasaboğlu ve semazenleriyle, geçici olarak çalışmayı çaresiz kabul ettim.

Erol Deran, Necdet Yaşar, Cüneyd Orhon, İhsan Özgen, Rıza Rit, Bekir Sıtkı Sezgin gibi Türkiye'nin usta müzisyenlerinin de bulunduğu kırk kişilik bir topluluk, elli iki gün sürecek ve Avrupa'nın hemen tüm kentlerindeki en önemli merkezlerde yapılacak kırk yedi sema gösterisine katılmak üzere Türkiye'den yola çıktı.

"İstanbul Mevlevileri" adı altında toplanan bu topluluğun yapacağı ilk çalışmada, bürokratik ve politik, her türlü engelle karşılaştık. Daha sonra Nezih Uzel'den duyduğuma göre, Avrupa'ya turne düzenleyeceğimizi öğrenen Konya Turizm Derneği başkanı sayın Fevzi Halıcı, 1980 darbesini yeni yapan Kenan Evren'e bizzat mektup yazarak bizleri şikâyet etmiş.

Fevzi Bey'in mektubuna eklediği Konya Selçuk Üniversitesi'nin "Mevlevî Ayinlerinin yalnızca Konya Turizm Derneğince düzenlenebileceği"ne dair akademik (!) rapora rağmen, grup çoktan turneye çıktığından, bizi durdurmaları mümkün olmamış.

Düzenlediğim bu Mevlevi ayini turneleriyle, yetmişli yıllarda tanık olduğum mistiklerin sınırlı dünyasından çıkıp, çok daha geniş bir kültür ve sanat çevresine giriyorduk. Artık yeni dinleyici kitlesi, ayinlerin sadece dinî ya da mistik yanıyla değil, dansından müziğine, estetiğiyle de ilgileniyordu.

Organize ettiğim bu turne etrafında bir araya getirdiği-

miz ünlü müzisyenler ile Mevlevilikle bağlantısı olan çevreler toplanarak bir kültür grubu oluşturmalı ve ayin müziklerini meşk etmek, talebe yetiştirmek, *Mesnevi*'nin okunmasını ve öğretilmesini temin etmek, kütüphanelerdeki el yazması eserleri günümüz Türkçesi'ne çevirtmek gibi değişik çalışmaları bu grup yürütmeliydi. Galata Mevlevihanesi gibi bir yerin, gezilen bir müze değil, yaşayan bir mekân olması gerekiyordu.

Kanımca Mevlevi tarikatını yeniden kurmak mümkün değildi, ama kurduğum topluluğun, yapacağı kültür çalışması en azından yozlaşmayı önleyecek, belki de daha ileride bu yolu tekrar açarak yeni insanların yetişmesine ortam hazırlayacaktı.

Cemaat havası vermeden Mevlevihane'yi yaşatabilmemiz için UNESCO kültür teşvik projeleri müdürü Mr. Langlois'nın az da olsa maddi katılımıyla, "Galata Mevlevihanesini Koruma ve Yaşatma Derneği" adı altında bir dernek kuruldu. Benim hayalim, sadece ara sıra Mevlevi kıyafetine bürünen insanlara gezi düzenlemek değil, muazzam bir kültür birikimini yaşayacak, yaşatacak insanların bir araya gelmelerine vesile yaratmaktı. Ne var ki, kurduğum düşlerin Türkiye'nin gerçekleriyle hiç bağdaşmadığını anlamam çok sürmedi.

İstanbul'daki bütün çalışmaların yönetimini Nezih Uzel'e terk ettiğimden, 1989 Aralık ayında ilk defa Galata Mevlevihanesi'nde yapılacak *Şeb-i Arus* ayinine katılmak üzere Türkiye'ye geldiğimde bütün hayallerim yıkıldı.

Ben, ayine katılmak isteyenlerin eskiden olduğu gibi bilet veya şirket müdürlerine fahiş fiyatlara satılan davetiyeler yoluna başvurmadan gelebilmelerini hayal ederken, tam tersi olmuş, üstelik satışlardan epey para toplanmıştı. İstanbul'un tasavvuf ehlini bir araya getirelim derken sosyetenin menopozlu hanımlarını Mevlevihane'ye toplamış-

tık. Boyunlarına taktıkları kat kat altın zincirlerin şakırtısından ve ağır parfüm kokusundan semahaneye girilemiyordu. Farkında olmadan yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştuk. İşin kötüsü bu sonuçtan, ben hariç herkes memnundu.

İstanbul'daki çalışmaları yönetmek için Nezih Uzel'le iş birliği yapmamın (dostum dahi olsa) büyük bir hata olduğunu anlasam da, artık çok geçti. Yarattığım fırsat, başkaları tarafından farklı amaçlar için kullanılmıştı. Zaten Nezih kurduğum derneğin başkanlığını da, nedense Ahmet Bican ve Nail Kösova'ya terk etmişti.

Mevlevi ayinlerini Konya Turizm Derneği'nin tekelinden kurtarmayı başardıysam da, istemeyerek de olsa, orada yaşanan yozlaşmanın daha büyüğünü İstanbul'da başlatmış oldum. Sattıkları tur programlarına "Dervişlerle buluşma" adıyla Mevlevi ayini ekleyen turizm şirketlerine, kısa süreli turlarda, Konya'ya kadar gitmek yerine İstanbul'da kalmak daha hesaplı ve kolay geliyordu.

Ben Avrupa'da en büyük festival ve konser salonlarının kapılarını açtırıp sanat çevrelerini Mevlevi geleneğiyle buluştururken, İstanbul ve Konya'da, ucuz tatil tarifeleriyle Türkiye'ye gelen süpermarket kasiyerlerinin üç kuruşuna tamah edilmesi, her şeyi berbat ediyordu.

Bütün bunlara rağmen başarılı geçen ilk turne sırasında yaşanan birkaç olayı, sırası gelmişken anlatmak istiyorum.

Neyzenbaşı Halil Can hocanın, daha tüm bu turnelerin başında "Mevlevi dervişi olmayan semazenlerle Avrupa'da sema yapılmaması" yolundaki uyarıları, haklılığını hep ispatladı; Mevlevilik ne topaç gibi dönmekten başka mahareti (!), ne de dervişliği olan Ahmet Bican'nın yetiştirdiği semazenlerden maalesef hiç kurtulamadı.

İspanya'nın Barcelona kentine geldiğimizde, topluluğu otelin büyük salonuna toplayıp yaptığım uzun konuşmada,

İspanya'nın çok tutucu bir rejime sahne olan Franco devrinden yeni çıktığını, dolayısıyla davranışlarımızda daha dikkatli olmamız gerektiğini anlatmaya çalıştım.

Kimse göründüğü gibi derviş olmadığından, hiç olmazsa "bir müslümanın yapmaması gerekeni yapmayalım" önerisinde bulundum. Sözümü bitirdiğimde, Ahmet Bican'ın en has semazeni bir yandan bıyığını burarak, "Sen ne diyorsun biz hepimiz sapına kadar Mevleviyiz" diye yanıt verince, susmaktan başka çarem kalmadı. Aynı gece sabaha karşı otel resepsiyoncusu neredeyse ağlayarak beni yardıma çağırdığında ise Mevleviliğin sapının (!) onlara göre ne olduğunu anladım. Yanlarına sokaktan buldukları fahişeleri alarak otele gelen zil zurna sarhoş semazenler, kadınları otele sokmak istemeyen zavallı resepsiyoncuyu bir güzel tartaklamışlardı...

Yukarıda verdiğim örnekten çok daha acıklı olaylar yaşandı, ama anlatmaktan dahi utandığım ve lüzum da görmediğim için yazmamayı tercih ediyorum.

Allah'tan müzisyen ve hafızların zevkleri biraz daha incelikliydi (!) Champs-Elysées'deki Rond-Point Tiyatrosu'nda yaptığımız Mevlevi ayininin sonunda, âdet olduğu üzre, Kuran okundu. Çıkışta bizi bekleyen eş dost kalabalığının arasında, Mevlânâ'nın eserlerinden Fransızca'ya yaptığı tercümelerle meşhur, Eva de Vitray-Meyerovitch yanıma geldi ve ayin sonunda okunan Kuran'ın hangi sure olduğunu sordu. Tam bu esnada biraz evvel Kuran-ı Kerim'i okumuş olan şahıs yanıma gelerek "Mulen Ruj'a kaç paraya girildiğini biliyor musun?" dedi. Sonradan, şaşkınlıkla sure numarası diye Eva'ya kafadan attığım Mulen Ruj'a giriş fiyatını, hafıza da sure numarasını verdiğimin farkına vardım, çünkü Kuran'da yüz elli sure yoktu...

Yine bir gün, Grand Orient koluna mensup mason tanıdıklar, bizi Mevlevi ayini yapmak üzere kendi mabedlerine

davet ettiler. Bilhassa Türkiye'de masonluk politikayla birlikte anıldığı için önce tereddüt ettikse de, "Kiliselerde ayin yaptığınıza göre bizim tapınağımıza gelmeyi de reddetmemeniz gerekir" diye itiraz ettiler. Sonuçta her türlü yorumu önlemek için, yapılacak ayinin herkese açık olması şartıyla, tekliflerini kabul ettik. Herşeyleri büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleşen masonların, en önemli mabedlerinden birinin kapısını halka açmaları, o güne kadar onlar için görülmemiş bir şeydi.

Ayin günü geldiğinde, hazırlanmamız için bize bir soyunma odası verdiler. Bir ara içeri girdiğimde, üzerini değiştirmekte olan semazenlerden birinin, loca üstadının sembolik çekiciyle ayakkabısının çıkan çivisini çaktığını görünce şok geçirdim. Davete vesile olan Fransız mason dostum da ne yapacağını şaşırmıştı. Sonunda olaylı çekiç geçici olarak ayakkabıcılığa soyunan semazene hediye edilerek iş tatlıya bağlandı.

Mevlevi ayininin sonunda iki tarafın da birbirine sorular yöneltebileceği bir oturum öngörülmüştü. Bu tip tartışmalara önceden de alışık olduğumuzdan Nezih ve ben gönül rahatlığıyla bize gösterilen kürsüye yerleştik. Derken masonlardan biri "Ayinin başında semazenbaşının yere parmağıyla niye üçgen çizdiğini?" sordu. Sorunun manasını anlamasam da ilgili kişiye tercüme edince, "Oturmadan önce yerde birkaç küçük kağıt parçası gördüğünü, düşmemeleri için evvela parmağını ıslatıp sonra teker teker topladığını" söyledi. Bu hareketi masonlar çok özel bir mistik sembol (!) olarak algılamışlardı. Benim yaptığım tercümeden sonra bile olayın böyle basit bir nedenden kaynaklanabileceğine inanmadılar. Hatta beni sırlarımızı vermemekte direnip, konuyu bu kadar zeki (!) yanıtlarla geçiştirdiğim için tebrik bile ettiler.

Avrupa'da yaptığımız turneler belirli bir başarıya ulaş-

mıştı, yalnız çok daha geniş ve yalnız mistisizme dayalı olmayan bir seyirci topluluğuna hitab etmemiz yeni soruları ve değer ölçülerini de beraberinde getiriyordu. Gösteri grubu muyduk? Otantik bir dinî ayin topluluğu mu? Avrupalı seyircinin kafasındaki bu soruya cevap bulmamız gerekiyordu.

Yaşayan bir İslâm tarikatıyız desek, hem Türkiye kanunlarına göre suç işliyor hem de yalan söylüyor durumuna düşüyorduk, sadece yasaklanmış bir geleneğin gösterisini yapıyoruz desek, zihinlerde oluşan bir sürü neden sorusuna cevap bulmak zorunda kalıyorduk.

Paris Odéon Tiyatrosu'nda yapılan Mevlevi ayininden sonra halkın huzurunda bana ve Uzel'e sorular yağdıran basın mensuplarına, Türkiye'de tekkelerin kapatıldığını, dolayısıyla Mevlevi Tekkesi olmadığını söyledik. Ertesi sabah bizi elçiliğe çağıran büyükelçi Adnan Bulak cevabımızdan dolayı Ankara'ya rapor edileceğimiz tehdidini savurunca, kendisine basın mensuplarına verilen cevabın bu konudaki kanun doğrultusunda olduğunu hatırlattık. Uzun bir sessizlikten sonra tekke ve tarikatları yasaklayan kanunun bizler için geçerli olmadığını söyledi. Ne yazık ki kendisinden bu sözlerini yazılı belge olarak hazırlatıp elimize vermesini talep etmedim.

Otantik bir tarikat olmak gibi bir iddiamız olamayacağına göre, sunulan gösterinin müzik ve semasının estetik açısından mükemmel olması gerekiyordu. Geleneksel anlamda ayin, bir dans olarak kabul edilmediğinden, sema edenlerin de belirli bir kıyafet giyme zorunluluğu yoktu. Önemli olan herkesin ayinin manasını yaşamasıydı. Diğer yanda müzik tekniği de o kadar mühim sayılmıyordu. İstanbul'da ya da Konya'nın ilk yıllarında sazların kötü akort edildiği, müzisyenlerin çalınan sesten tamamen ayrı perdeden söylediği bir sürü ayine katıldım ama esas olması gereken, yani duy-

gu yeterli olduğundan gerisinin hiç de önemli olmadığını ve ayinin gerçek anlamda yaşandığını gördüm.

Bizim açımızdansa, bin-iki bin kişilik salonlarda, seyirciye olmayan duygularımızı iletmemiz mümkün olmadığından, estetik yönden mükemmel bir ayin yapmamız gerekiyordu. Aksi taktirde, yabancı müzisyen ve sanatçıların ağırlıklı olduğu bir toplantıda falsolu sesiyle Kuran okumaya kalkan hafızı "Eğer ibadet için okuyorsan evinde okursun!" diyerek durduran Saadettin Heper gibi, bize de bir gün "Gidin ayininizi evinizde yapın" demeleri normaldi.

Belli bir inancı, manevi neşeyi, müzik zevkini, edebiyatı paylaşan bütünleşmiş bir cemaate aitken, Mevlânâ'nın tek şiirini bile okumamış semazenlerle, esas alanları eğlence müziği olan müzisyenlerin ara sıra yurtdışı seyahatlerinde bir araya geldiği bir gösteriye dönüşen Mevlevi ayininin, hiç olmazsa estetik yanının düzgün olmasına çaba harcıyorum.

Bir müzisyen olarak, kusursuz teknik yapıyla doğru duyguların bağdaştırılabileceğine, en azından birinin diğerine mani olmadığına inanıyorum. Aynı zamanda hem ruhani, hem estetik olan bu ayini yaşamanın ve yaşatmanın tek yolu da bu olmalıdır bence.

* * *

Avrupa'da yaptığımız Mevlevi ayinlerinin gördüğü ilgi, yalnız Türkiye'deki değil, başka ülkelerdeki Mevlevi topluluklarının da Avrupa'da ayin yapma arzularını kabarttı ve Balkanlar'dan Mısır'a zamanında Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olan birçok ülkede, eskiden tekkesi olan bazı kentlerden Mevleviliğini ilan eden gruplar ortaya çıktı.

Mesela Suriye'den, sonradan isminin başına Celâleddin'i de ekleyen, Fransız müzisyen Julien Weiss önderliğinde bir

grup, "Halep Mevlevileri" adıyla büyük ilgi gördü. Tam anlamıyla ayin diye adlandıramayacağımız, dinî veya geleneksel müzik eşliğinde yaptıkları bir gösteri sunan bu grup için, Avignon Festivali'nin eski müdürü Alain Cromberg "Çok hızlı (!) döndükleri için onları Türklere tercih ediyorum" demişti.

Avrupalı sanat çevrelerinin ilgisi sayesinde en büyük müzik ve dans festivallerine katılmamız, önemli gazete ve dergilerde çıkan yazılar ve yayımlanan kitaplar en azından kültürel bir ilginin uyanmasına neden olsa da, ne yazık ki Mevlevilik, çoğu insanın gözünde, dönmekle acıklı ney sesinden ibaret kaldı.

Modern Türkiye'deki dinsel boşluk ve batı ülkelerinden gelen new age mistisizm, şeyhlik ve dervişlik iddiasında türlü grupların da oluşmasına yol açtı. Genelde yedi yüz yıllık kültür hazinesinden habersiz, ne halleri ne de bilgileriyle Mevlânâ'dan nasibini almamış insanlar, ne Mevlevilik ne de İslâm adabına uyan gelenekler oluşturdular; keşke adını, Mevlânâ'ya hürmeten, Mevlevilik koymasalardı.

Bugün Mevlevilik bir sıfat olabilir ama bir tarikata bağlılığı veya mensubiyeti ifade eden bir isim olamaz. Modern Türkiye insanının, Mevlânâ'dan 1925 yılına kadar devam eden Mevlevi tarikatını devam ettirmek iddiasıyla tekrar kurması artık olanaksızdır.

Diğer yandan, Mevlânâ gibi insanların varlığının Allah'ın rahmetinin bir parçası olduğuna inanıyorum. Allah'ın rahmetinden de ümîd kesilemeyeceğine göre, dünyanın herhangi bir yerinde her an Mevlânâ gibi bir insan doğabilir; ancak adı illa Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, kıyafeti de Mevlevi giysisi olmayabilir.

Bütün bu grupların ötesinde, gerek İstanbul gerek Konya'nın turistik otellerinin salonlarında, hatta yazları Sultanahmet Meydanı'nın açıkhava kahvelerinde, ramazan ayı

geldiğinde iftar sofralarında, Unkapanı'ndan aldıkları ağlamaklı ilahi kasetleri eşliğinde dönen bir dolu derviş (!) ortaya çıktı. Bugünkü rüküş ve arabesk kültürümüzün bir parçası olan Mevlevi seması, her fırsatta kullanılarak Türkiye'nin simgelerinden biri haline geldi.

Lokum, şişkebap ve derviş...

İslâm, tasavvuf ve modern yaşam

Dinî yaşamı, insanın kendisiyle ilişkisi, insanın çevresiyle ilişkisi ve insanın inandığı Tanrı'yla ilişkisi olarak, birbirini tamamlayan üç ayrı boyutta incelemek mümkündür ve hemen bütün dinlerde, özellikle kitaplı dinlerde, bu üç konuyla karşılaşılır.

İnsanın kendi tabiatıyla ilişkisi *hikmet* alanına girer. Eski Yunanlılar "Kendini bilen, bütün âlemi bilir" demiş. İslâm Peygamberi ise "Kendini bilen Rabbini bilir" diyerek aynı söze tek tanrı boyutunu da eklemiştir.

Yunus Emre:

İlim ilim bilmektir
İlim ise kendin bilmektir
Sen kendin bilmezsin
Bu nice okumaktır?

dörtlüğüyle bu konudaki tasavvufi sözlerin en güzelini söylemiştir.

İnsanlar çoğunlukla kendi tabiatlarının, isteklerinin mah-

kûmudurlar ve bu esaret, insanın yalnız kendisiyle değil, diğer insanlar ve Tanrısı ile olan ilişkisini de bulandırır.

Her insanın kendi nefsiyle olan mücadelesi, neredeyse sonu olmayan bir savaştır. Peygamberin "Mutu Kable ente mutu" yani "Ölmeden önce ölünüz!" dediği rivayet edilir. Bununla insanın kendi tabiatından gelecek her türlü istekten bir ceset gibi uzak kalması tavsiye edilmektedir. Her insanın tabiatı, hırsı, isteği farklı olduğundan, herkesin nefsiyle mücadelesi de farklıdır. Kin, öfke, bencillik, şehvet, gurur, açgözlülük, cimrilik, riyakârlık vs... gibi haller her insanın tabiatında az veya çok vardır. Tasavvuf'a göre gerçek hürriyet, ancak insanın kendi tabiatının emirlerinden ve dünya hırsından kurtulmasıyla mümkündür.

Modern toplumlar insanların kendilerine yenik düşüşünü bir değer olarak önermekte, tüketim toplumlarının bütün sistemi, insanın hırs ve arzularını kamçılamaktadır. Bu nedenle günümüz insanının kendisine yenikliği, bugünkü medeniyetin esas sermayesidir.

Her toplum, insan tabiatının bazı sıfatlarını diğerlerine tercih ederek bir ideal insan tipi yaratır. Günümüzde ideal insan tipi, bencilliğiyle, hırsıyla, bireyselliğiyle, geçici şeylerden duyduğu gururuyla, kibriyle, sadece tasavvufun değil, geleneksel toplumların tarif ettiği insaniyetten de çok uzaktır.

İyi-kötü her türlü sıfatı insanlar üzerinde eğreti bir emanet olarak gören Mevlânâ, insanın kendi nefsine ait kötülükleri olduğu kadar, iyilikleri de aşabilmesi, onları da saplenmeden geride bırakabilmesini tavsiye eder. Maksat bazı renkleri, yani sıfatları nitelik olarak seçmek ya da bazı renkleri kusur olarak silmek değildir. Tasavvufta insanoğlunun kendini bilmesi, nefsinin her türlü renginden tamamen arınabilmesindedir. O mertebeye ulaşıldığında insanoğlunun yansıtacağı renk artık beşeri değil, ilâhidir. Mev-

lânâ bu hâle ermiş insanlar için *Bîreng* (renksiz) tabirini kullanmaktadır.

Bu konuyla ilgili pekçok kimsenin bildiği anektod Diogenes'le Büyük İskender arasında geçer.

Kendisini karşılamak üzere kentin dışına çıkmayı reddetmesinin nedenini soran Büyük İskender'e, Diogenes "Ben senden daha büyük, daha yüceyim, onun için senin beni karşılaman gerekir, çünkü ben senin mağlub olduğun nefse galibim" diye yanıt verince, Büyük İskender, "Dile benden ne dilersen" diye sormuş ve meşhur "Gölge etme başka ihsan istemez..." cevabını almıştır.

İnsanoğlunun diğer insanlar ve çevresiyle ilişkisine gelince... Modern toplumlar ve dinî veriler arasında bir ikilem vardır. Özellikle İslâm dini bu konuda zorluk çekmektedir. Bugünkü değerleri dinî verilerle teyit etmek anlamına gelen "içtihad", ilâhiyatçıları kendileriyle de çelişkiye düşürmektedir. Bence bu konuda zorlamalara gerek yoktur. İnsanlar arasındaki dinî temellere dayalı ilişkiler, zaten toplum ahlâkı veya gelenek olarak yaşamaktadır.

İnsanoğlunun inandığı Tanrı'sıyla ilişkisi ise, çok özel bir konu olduğundan, yaşanılan toplum ve ortam ne olursa olsun, etkilenmemesi gerekir. İslâm Tanrı'nın ne olup ne olmadığını tarif etmiş, tasavvuf ise insanın Allah'la olan ilişkisinin edeb ve erkânını öğretmiştir. Elbette kul ile Tanrı arasına girilemez ama kulun da kulluğunun şartlarını ve sınırlarını öğrenmesi gerekir.

* * *

Modern dünyayla, İslâm dini arasında bir uzlaşma arayan bazı düşünürler ve politikacılar, yansıttığı hoşgörüden dolayı, tasavvufun radikal dinci akıma bir alternatif olacağını düşündüler.

Peygamberden bu yana yaşananların getirdiği deneyimi, binlerce yıllık kültürel birikimi, hatta İslâm medeniyetini dahi inkâr eden radikal İslâm hareketi, Vahabilerin maddi yardımlarıyla bütün İslâm dünyasını sararken, ona karşıt olabilecek tek akım tasavvuf olarak görüldü. Ancak tasavvuf, kimi İslâm ülkeleri için dinin millileşmesine alet olurken, kimisinde de folklorlaşarak yozlaştı.

Yaşayan temsilcileri yok denecek kadar azalmış olduğundan, herkesin bu konudaki gelişigüzel iddiaları, tekke ve tasavvuf insanının İslâmiyet'ten kopuk olduğu izlenimini vererek, radikalleri neredeyse haklı çıkardı. Oysa tasavvuf geleneğinin ilk şahsiyetlerinin yaşamıları ve sözlerini içeren, Ferudiddin Attar'ın 11. yüzyılda yazdığı *Tezkiret-ül Evliya*'sı bu insanların hallerinin, peygamberin etrafındaki ilk müslümanlara ne kadar benzediğini anlatır.

Teokratik düşüncedeki insanlar, genellikle kendilerinden önce, etraflarını düzeltme hatasına kolayca düşerler. İnsanlar kendi nefislerine olan yenilgilerine ve inançlarının zayıflığına, içinde bulundukları toplumu neden görerek, kendilerini bırakıp etraflarıyla amansız bir mücadeleye girerler.

Tasavvufun liberal çevrelerce hoşgörülü olarak kabul edilmesi, kaynağını "İnsanın kendi nefsine zorlayıcı, başkalarına karşı ise hoşgörülü olması" ilkesinin, dinî kaidelerden kolayca taviz verilebilmesi şeklindeki yanlış yorumundan alır.

Mevlânâ'nın eserlerinin Farsça olması, yapılan tercümelerin farklı biçimlerde yorumlanabilmesi, Türkiye'de Mevleviliğin modern Türk İslâmı'nın temsilcisi gibi algılanmasına yol açtı. Mevlânâ'ya atfedilen dörtlüğün Farsça'dan tercümesi özellikle 1980 ihtilalinden sonra toplumsal barış arayan Türkiye'ye o kadar iyi uyuyordu ki, her mecliste ve seçim propagandasında tekrar tekrar okundu ve tüm Türkiye bu davetle barışı (!) buldu.

Yine gel, yine gel her kim olursan yine gel
Kafir ve putperest de olsan yine gel
Bizim dergâhımız ümîdsizlik dergâhı değildir
Yüz kere tövbeni bozsan da yine gel

Modern topluma maledilebilmesi için, geleneksel tasavvufun İslâmiyetle sıkı bağının çözülmesi gerekiyor, bunun için de Türkçe tercümelerin yanı sıra Avrupalı şarkiyatçıların Mevlânâ hakkında yazdıklarını Türk insanına aktarmak yetiyordu.

Mesnevi'nin en büyük ve doğru kabul edilen yorumunu yapan Şeyh Ankaravi hazretlerinin *Şerh-ûl Mesnevi*'si kütüphanelerimizde dururken, Parisli Eva Meyerovitch veya Londralı Profesör Nicholson'dan yapılan tercümeler Türk İnsanına Mevlânâ'yı öğretiyordu.

Sonuçta Mevlevilik ve Mevlânâ o kadar sömürüldü ki kendisine atıfta bulunmayan kesim kalmadı. Liberaller Mevlânâ'nın İslâmcılar tarafından hiçbir zaman anlaşılamadığını, aslında onun dinin her türlü yaptırımını aşmış ve kendini şaraba vurmuş biri olduğunu savunurken, bazı İslâmcılar da tam tersine, onun örnek alınacak bir müslüman, dini bütün bir İslâm evliyası olduğunu anlatıyor, hatta onun dinen yasak olan müzik ve sema ile hiçbir ilgisi olmadığını iddia edecek kadar ileri gidiyorlardı.

Son zamanlarda ortaya çıkan mistik akımlar arasına Mevlânâ'nın uzaydan (!) geldiğini iddia eden ufoculları da katacak olursak, dinî kültürümüzün, edebiyatımızın ve müziğimizin en önemli konusunda ne kadar zavallı bir duruma düştüğümüz görülür.

Bir taraftan dinsizliğe, öbür taraftan kuru dindarlığa alet olan iman ve hikmet hazinesinin kendisiyle ise maalesef kimse ilgilenmemekte...

Bugünkü geleneksel müzisyen gözüyle...

Bir zamanlar Çin'de resim sanatına çok düşkün bir imparator varmış. En iyi ressamı bulabilmek amacıyla bir yarışma düzenleyerek zamanının bütün sanatçılarını sarayına davet etmiş. Sonunda bir Bizanslı bir de Çinli finale kalmışlar. En iyisinin kim olduğuna karar verebilmek için büyük bir salonun duvarları eşit olarak ikiye bölünüp arasına bir perde konmuş ve ressamlardan tüm maharetlerini duvarlara dökmeleri istenmiş. Çinli ressam her gün değişik renkte boyalar ve malzemeler isterken, Bizanslı'dan hiçbir talep gelmiyormuş.

En nihayet verilen süre bitmiş ve imparator yapılan eserleri görüp karar verebilmek için salona gelmiş. Önce Çinli sanatçının tarafına geçmişler ve o güne kadar eşi benzeri görülmemiş güzellikte, harikulade bir eserle karşılaşmışlar. Bizanslı sanatçının çalışmasıyla mukayese edebilmek için ortadaki perdeyi açtıklarında, imparator hayretle duvarların bomboş olduğunu görmüş. Ancak Bizanslı ressam duvarları o kadar pürüzsüz, o kadar parlak hale

getirmiş ki Çinli ressamın eserleri sonsuz bir şekilde duvarlardan yansıyormuş...

Tanrı'nın yarattıkları muhakkak sanat eserlerinin en güzelidir, ancak ondan da üstünü bu güzelliğin insanın kalp aynasında yansımasıdır. Dolayısıyla tasavvufta sanat, insanın kalbini çirkin ve basit hırslardan, heveslerden temizleyerek cilalamasıyla başlar.

Bir kimsenin müziğin bütün inceliklerini bilmesi, onun muhakkak müzisyen olduğu anlamına gelmez, ancak her müzisyen ruhlu insan da, müzik bilgisi olmadan hislerini melodilere aktaramaz. Özellikle doğu kültürlerinde müzik, yalnızca insanın iç dünyasında yaşanan hisleri dışarıya yansıtan bir araçtır. Gelişmesi ve zenginleşmesi gereken müzik değil, müziğin konusu ve kaynağı olan insandır. İç dünyasını zenginleştirmeyen, ufkunu genişletemeyen, dünya görüşü olmayan boş bir insanın sadece müzik bilgisini geliştirmesi, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan bir kimsenin bir sürü dil bilmesine benzer.

Şurası muhakkak ki, bir sazı ustaca çalmak, bence tecrübe, hayal gücü ve sadeliği birleştirebilmektir, yoksa kuru bir virtüözlük gösterisi değil. Çoğu sazın bugün çalınan şeklini, eski kayıtlarla karşılaştırdığımızda, günümüz sanatçılarının, kırk yıl önce maharetlerini gösterme derdine düşmeden, sazlarını büyük bir sadelikle çalan eski ustalarına kıyasla, teknik yönden inanılmaz aşamalar kaydettiklerini görüyoruz. Buna rağmen, eskilerin bıraktıkları kayıtlarda, bugün çoğu müzisyenin ulaşamadığı, inanılmaz bir heyecan ve duyarlılık var. Mesela ben dedemin taksimlerinin kayıtlı olduğu bantları dinlerken, onun çoğu kez bir beşli içerisinde, dakikalarca birbirine benzemeyen ve dokunaklı nağmeler üretebilmesine hep hayran kalmışımdır.

Tıpkı şu meşhur hikâyedeki padişahın olmazı başaran cambaza önce yüz altın verip, sonra da vaktini bu kadar lü-

zumsuz işe harcadığı için yüz sopa attırması gibi... Sanatta da bu böyle, ulaşılmaz olan her zaman en güzel olmadığı gibi, en güzeli de ille ulaşılmaz olmak zorunda değil.

Bana gelince, ben eski ustaların o otantik becerisine ulaşmak, özellikle de doğunun klasik müzik sanatının arkasındaki o insan kalitesine ve gücüne erişmek istiyorum. Bugün müziğin kaybolmuş olan bu insanî yanını bulup, birlikte çalıştığım müzisyen arkadaşlarımla paylaşmayı amaç edindim. Müzik sadece bir eğlence (!) değil, onu yaşatanla dinleyen arasında paylaşılan derin bir duygu alışverişi olsun istiyorum.

* * *

Doğuda müzik geleneği, bir şekilde, değişmeden yaşandı. 19. yüzyılda bestelenmiş bir eserle, bugün yazılmış bir müzik arasında, yüzeysel dahi olsa, bir devamlılık bulunabilir. Klasik edebiyatta da aşağı yukarı aynı şey oldu. Şairler ana tema olarak hep gül, gülistan, bülbül, diken vs. gibi konular işlediler ama şairler kelimelerin, kalıpların, mecazların ötesinde birbirinden farklı şeyler anlattılar.

Müzik konusunda da bu böyledir. Makamların sistemi, estetiği ve formlar değişmese bile, aynı ortak temelden sonsuz çeşitlilikte eserler bestelenmiş ve müzik büyük bir gelişme göstermiştir.

Avrupa kültürü ise, bence hep denge ile dengesizlik arasında gidip geldi. Tam bir gerçeği bulduklarını sandıkları anda, diğer bir gerçek çıkıp öncekini yaraladı. Yeni çıkan fikir akımlarının çoğu kendinden öncekilere muhalefetten doğdu. Avrupa'da filozofik, dinî ve sanatsal istikrar yoktur ve değişik fikir akımlarından dolayı bu bir zenginlik olarak da algılanabilir. Oysa ta Japonya'dan Avrupa sınırına kadar uzanan doğuda bu çeşitliliği görmüyoruz.

"Acaba doğu aradığını bulduğu veya bulduğunu sandığı için mi değişik fikirler üretmeyi bırakmıştır, yoksa batı mı ne istediğini bilmediğinden, bulduğunu da terk ettiği, devamlı bir arayış içindedir?" Bu soruları kendi kendime hep sorarım. Kesin olan bir şey var ki o da doğuyla batının birbirlerini tamamladığı ve ikisinin de birbirlerinin birikimine muhtaç olduğu...

Doğu medeniyetleri, zevkinde, estetiğinde ve sanatındaki devamlılığı, inanç dünyasındaki güven ortamına borçludur. Batı medeniyeti ise, şüpheciliğiyle felsefe, sanat ve estetikte kararsız kalmıştır. Kendine güvenip Tanrı'sından şüphe eden batı insanı, Tanrı'sına güvenip kendisinden şüphe duyan doğu insanına son üç asırdır galip gelmiştir.

* * *

Sanat asla bir ülkenin, bir milletin veya halkın bir kesiminin özel mülkiyeti olamaz. Özellikle dünyadaki kültürel mirastan, hiçbir dönem olmadığı kadar faydalanılabildiği şu zamanda, sanat bütün insanlığa ait olmalıdır.

Bugün insanlığın kültür mirası batı dünyasının büyük merkezlerine taşınmış bulunuyor. Bir budist kendi diniyle ilgili Tibet'te dahi bulamadığı eserleri, bir müslüman kendi ülkesinde kaybettiği el yazmalarını, Avrupa kütüphanelerinde bulup okuyabiliyor. Müzik meraklıları da kendi müziklerini, ait olduğu ülkeden daha çok Avrupa'da yayınlanan CD ve konserlerde dinleyebiliyorlar.

Eğer bir arı yalnız çam ağacından beslenirse çam, akasyadan beslenirse akasya balı üretir. Bugünün sanatçısının ise, arılar gibi tek bir çiçekten beslenebileceği bir ortamda kalması imkânsızdır. Bütün gün Klasik Batı müziği, Pop, Rock, Arabesk dinledikten sonra 15. yüzyıl Osmanlı müziğini çalmak veya o estetiği aynen devam ettirmek mümkün olamaz.

Bu nedenle bazı ülkeler kendi kültürel dünyalarına kapanıp bugünün olanaklarına kulak tıkamaya çalışırken, bazı ülkeler de önlerindeki bu seçenek çokluğundan tamamen doyma noktasına gelmiş ve bu karmaşada kendilerini kaybetmiş durumdalar. özelkitapgrubu

Bu durumda çare, içine kapanmak yerine seçici olmaktadır. Günümüz dünyasında kültürel bir karmaşa yaşanıyor. Halbuki kültür hepimizin oluşumu için elzemdir, ancak kendi kültürel dünyamızın zenginliği sayesinde, ufkumuzun ötesindeki doğruları ve güzellikleri keşfedebilir, hatta benimseyebiliriz.

Bugün Türkiye gibi kendi kültürel değerlerini kaybetmiş ülkelerin insanları, günümüzdeki tüm iletişim olanaklarına rağmen, batılı tüketim toplumlarının en adi ticari artıklarıyla beslenirken, kendi değerlerini iyi tanıyan batı insanı, doğu kültürlerinin de en zengin, en rafine ürünleriyle kendi sanat dünyasını geliştirmektedir. Zira insanın ufkunun genişlemesi, keşfettiklerine kendi dünyasında yer verebilmesi ve kişiliğinin oluşması için, kültürel zenginlik ilk şarttır.

Israrla tekrar söylüyorum: Bugün Türkiye'de Mevlânâ'dan zevk alan Shakespeare'i de sevebilmeli, ya da Shakespeare hayranları Mevlânâ'nın değerini, onu "Doğuya ait folklor edebiyatı" diye damgalamadan fark edebilmelidirler. Aynı şekilde Klasik Batı Müziği meraklıları değişik dünyalara ait klasik müzikleri tanıma ihtiyacını kendilerinde duymalıdırlar. Müziğe, edebiyata karşı duyarlı olmak, yalnız bir türüne, bir rengine karşı değil, tüm türlerine karşı duyarlı olmak demektir.

Fakat bu, "global kültür" denen tuzağa düşmek anlamına da gelmez, çünkü kültürde globallik, bugün için ne yazık ki, sadece maddi zenginliği olan bir azınlığın tüm dünya üzerine kurduğu etkiden ibarettir.

İnsanlığın kültürel mirasını geliştirebilmesi için, herkesin kendi kültürünün verilerine ulaşabilmesi ve Avrupa merkezli düşünce yapısını kırarak, batılı bakış açısına hapsolmaması gerekiyor.

İnsan yapı olarak her yerde aynı, sadece ait olduğu medeniyete göre aynı olaylar karşısında verdiği tepkiler değişik. Aynı duyguları hissetseler bile, âşık bir Amerikalıyla, bir Çinlinin aşklarını ifade ediş biçimlerinde dağlar kadar fark var. Aralarındaki ortak yön ise insan olmaları.

İşte sanatçı, herkesin yaşayabileceği durumları ve hissedebileceği duyguları bütünüyle yaşayan ve yaşadıklarını sanatı aracılığıyla diğerleriyle paylaşan kişi olmalı. Tüm paylaşımların ve yakınlaşmaların lokomotifi ise kültür ve sanat. Üstelik bugün insanoğlunun elinde, dünyanın dört bir yanında yaşanan duygulara ve heyecanlara ulaşabileceği, fikirlerden faydalanabileceği muazzam imkânlar var.

Tasavvuf müziğine gelince, bence sufi müziği diye bir şey yok, sufilerin müzik dinleyiş tarzı ve onların zevkiyle müziğe yüklenen bir anlam var. Eğer ney üzerine birçok şiir yazmış olan Mevlânâ bugün yaşasaydı, belki de başka bir enstrümanın sesinden de hoşlanırdı! Belki de onun hakkında da şiirler yazardı, kim bilebilir ki? Sanat ve hisler yalnız geçmişe endeksli olamaz. Kaynağını sadece geçmişten alan sanat, ölü bir dil gibi, kaybolmaya mahkûmdur.

Bir gün adamın biri meyhaneye girerek garsondan kendisine şarap getirmesini ve servis sırasında şarabı masaya sert bir şekilde vurarak "İşte şarabınız!" demesini istemiş. Müşterisin arzusunu biraz acayip de bulsa yerine getiren garson, sonunda dayanamayarak bunun nedenini sormuş. Müşteri: "Senden bana şarap getirmeni istediğimde aklım onu içeceğimi biliyordu. Servis ettiğin anda gözlerim de gördü, yani onlar da tatmin oldu. Şimdi şu şarabı tadacağım ve damağımla burnum da tatmin olacak. Eh peki kula-

ğıma ne kaldı, onun günahı ne...?" demiş.

İnsanoğlu doğduğu andan itibaren, beş delikli beton bir hücreye hapsedilmiş gibi yaşıyor ve dış dünyasıyla tek ilişkisini de bu pencereler sağlıyor. İşte gördüklerimiz, tattıklarımız ve dokunduklarmızla birlikte müzik, bu tesadüfi mahkûmiyetten kaçabilmenin tek yolu. Hayatın maddi kaygıları içinde boğuldukça, bir hapis hayatı yaşadığımızı unutuyoruz belki ama, bu aynı zamanda, hapislikten kurtulabilme imkânlarını da unuttuğumuz anlamına geliyor.

Tarih boyunca değişik sanat biçimleri, insanlara kendi küçük tabiatlarını aşabilmek, özgürlüğü aramak gibi asil amaçlar sunmuş olsalar da, ne yazık ki günümüzde, başta müzik olmak üzere sanatların görevi, insanları hapsoldukları hücrede eğlendirmekten öteye gidemiyor.

Peki bu hürriyet hali ne...? Bu, insanın kendi doğasıyla sınırlı olmaması, belki de beden ve dünya hapishanesinin duvarlarını aşabilmesi demek. Sanat her zaman bu misyonu yüklenerek insana hayatın geçici olduğunu ve onun getirdiği yükleri hafifletmek için bir çare bulunması gerektiğini hatırlattı. Çünkü sanat sadece bir eğlence aracı değil, aynı insanlığın halini derinden sorgulayan bir düşünce yapısı ve sanırım bu tüm medeniyetlerde de böyle. Ama maalesef tüketime odaklanmış medeniyetlerin yarattığı global (!) kültürde, sanatın yüklendiği bu en büyük misyon ehemmiyetini yitirdi.

Şurası muhakkak ki, dünya diye adlandırdığımız bu hapishanede biraz neşe, biraz özgürlük bulmak herkesin hakkı. Tüm insanlığın ortak noktası olan bu duygular, ne yazık ki her sanat dalında olması gerektiği gibi işlenmiyor. Eğer öyle olsaydı, eminim ki kültürel dili ne olursa olsun bilinçli insanlar, onun Türklüğünü, Fransızlığını, Araplığını öne çıkarmaya gerek görmeden, bütün sesleri, resimleri ve kokuları paylaşırdı.

Mevlânâ da öyle demez mi? "Ney herkesin dostudur. Gülenin de, ağlayanın da..."

Ben de neyimle deneyimlerimi paylaşmaya çalışarak, klasik, modern, caz gibi diğer müzik türlerine katılıyorum. Böyle davranmakla kültürel mirasıma hıyanet ettiğimi düşünenler de olabilir. Bağlı oldukları değerlere, kaybetme korkusuyla sımsıkı yapışmış bu muhafazakârlara tek bir cevabım var: bu değerlerin yaşamasını istiyorsak başka kültürlerin değerleriyle aramızda bağ kurmayı ve onları paylaşmayı öğrenmeliyiz. Eğer ben farklı kültürlerle, değişik müzik türleriyle beraberliğimden bu kadar kazasız belasız çıkabildiysem, kendi kültürel mirasımı hakkıyla yaşadığım içindir.

Nakil

Verdiğim konserler ve katıldığım mevlevi ayinlerinin etkisiyle, seksenli yıllardan itibaren etrafımda müzik ve tasavvufa olan ilgilerini geliştirmek isteyen ufak bir amatör grup oluştu. O zamanlar oturduğum küçük stüdyoda toplanmaya başladık. Gelenlerin çoğunu üniversite talebeleri veya öğretim görevlileri oluşturuyordu. Zamanla gelenlerin sayısı artmaya başlayınca, benim küçücük talebe odama sığamaz olduk ve bir lokal kiralayabilmek amacıyla dernek kurmaya karar verdik.

Karşılaştığım ilk güçlüklerden biri, herkese bir ney bulmak oldu. Önceleri plastik borulardan ney imal ederek durumu idare etmeye çalıştım. Bir süre sonra, Fransa'nın güneyinde, Senanque Manastırı'nda verdiğim bir konser esnasında etrafı kamışlarla çevrili ufak bir dere görünce hazine görmüş gibi sevindim ve sonunda öğrencilerime burada bulunan kamışlardan ismine layık neyler açabildim. Aslında boynuzdan yapılan ağız kısmını (başpare) ise onun yerini tutan bir sentetik maddeden tornalayınca, zannediyorum tarihin ilk "made in France" neylerini imal etmiş oldum.

Talebelerimden çoğunun önceden müzik bilgileri yoktu. Çoğunluğu bırakın Türk müziğini, müziğe yeni başlıyorlardı. Yine de bir tarafın sabrı, öbür tarafın hırsı ile birleşince, kısa süre sonra sonuçlar görülmeye başlandı.

Bazıları, Türkiye'ye yaptıkları yolculuklardan ud, kemençe, tanbur gibi sazlar getirdiler. Bu sazlar eğitimin de çeşitlenmesine sebep oldu ve bu derslerin sonunda çoğu talebem müziği meslek edinecek kadar ilerleme gösterdi. Bazıları öğrendikleri Türk müziğini baz alarak yeni müzik türleri oluşturdular; mesela bir çeşit *füzyon caz* yapan "Turkish Blend" grubu. Birkaçı ise bu müzik bilgilerini temel alarak tiyatro ve bale müzikleri yaptılar.

Yavaş yavaş başka çevreler de bu derneğin farkına vardı. Bunların başını Kuzey Afrikalı göçmenlerin kimlik arayışı içindeki üçüncü kuşak çocukları çekiyordu. Onların geliş sebebi sufi müziğine duydukları ilgi değil, varlığı kulaktan kulağa yayılan bu mekâna olan meraklarıydı.

Genelde göçmen çocukları kendi kültürlerinden çıkan evrensel değerlerle ancak ikinci, hatta üçüncü kuşaktan sonra ilgilenmeye başlıyorlar. Fransa'da Türk göçmenleri henüz birinci nesli yaşarken Kuzey Afrikalı gençler üçüncü dördüncü kuşağa ulaşmıştı. Bu nedenle, bir kişi hariç, Fransa'da yaşayan Türk göçmen ailelerin çocuklarından hiç talebem olmadı.

Mevlânâ'yı veya tasavvuf edebiyatını ve müziğini anlamak, dil ve kültüre bağımlı olmadığından, ney sesinden etkilenip, öğrenmek için bana gelen genç Fransızlar, konuya duydukları aşk ve azimle, etrafımdaki göçmenlerden çok daha çabuk ilerliyorlardı. Önceden müzik bilgileri olmasa bile, bir süre sonra bireysel ya da ortak olarak sanatlarını icra etmeye başladılar ve klasik müziğin aksine, ilk adımlarından itibaren duygu ve heyecanlarını neyle dile getirebildiler. Zira Avrupa'da verilen klasik müzik eğitimi,

müzisyenlerin doğaçlama (emprovizasyon) kabiliyetlerini geliştirmelerine izin vermiyor. Müzik çok ileri derecede eğitim gerektiriyor ve armoni bireysel değil, ortak bir anlatım doğuruyor.

Bir klarnetist on yıllık konservatuar eğitiminden sonra öğrencim olmuş ve en büyük üzüntüsünün kendisini notasız ifade edememek olduğunu söyleyerek ona doğaçlama yapmayı öğretmemi istemişti. Bir klasik müzik yorumcusunun karmaşık notaları yorumlayabilmesi için çok sağlam teori bilgisine sahip olması ve her gün egzersiz yapması gerekir, ama aynı müzisyenden doğaçlama yapmasını istediğinizde çoğu zaman çaresiz kalır. Buna karşın caz müzisyenleri, bazen teorik formasyonları olmasa da, yeteri kadar gelişmiş sanatsal içgüdüleri sayesinde çok kaliteli eserler ortaya çıkarabilirler. Diğer bir deyişle, Avrupa müzik tekniği açısından ne kadar ilerlediyse, doğaçlama yönünden de o kadar fakirleşmiştir.

Yeri gelmişken beni çok duygulandıran bir olayı naklet-mek istiyorum. Fransa'da yaptığım albümler Kuzey Afrika'ya kadar uzanmış ve Tanca'da oturan Abdülvahid Senjahi isminde bir otomobil tamircisine, arkadaşları benim plaklarımdan birini hediye etmişler. Neyin sesine vurulan genç bana bir mektupla ulaştı. Ben de, Fas'a giden bir talebemle kendisine bir adet neyle birkaç plağımı yolladım. Daha sonra da hiç tanışmadan, uzaktan verdiğim tavsiyeler ve onun sebatla çalışması sonucunda bir-iki sene içinde Fas televizyonuna çıkacak olgunluğa erişti. Benim albümlerimden esinlenerek kendine bir müzik grubu kurdu ve bugün Fas Kültür Bakanlığı tarafından Fas Sufi Müziği'ni tanıtmak amacıyla düzenli olarak yurt dışına gönderiliyor. Uzaktan takip ettiğim bu gençle tek karşılaşmam, büyük bir tesadüf eseri, İstanbul'a aktarma yapmak için beklediğim Viyana Havaalanı'nda oldu. Onlar da Bosna'ya aktarma yapmak

için bekliyorlarınış, otururken beni fotoğraflarımdan tanıyıp yanıma gelmişler. Ayaküstü on beş dakika bile olsa, bu görüşme, ortak kültürel değerlerimiz olan bir ülkede sebep olduğum müzikal etkinin sonuçlarını görmek açısından, şüphesiz beni çok heyecanlandırdı.

Paris'te kurduğum derneğe geri dönersek, seksenli yıllarda dernekteki talabelerimle birlikte Franco Battiato'nun *Genesis* operasına katıldık. Mevleviliğe çok düşkün olan bu besteci, müziğin bazı bölümlerine katkıda bulunmam için beni davet etti. Aynı zamanda eserine bir sema gösterisi eklemek istediğinden, benden İstanbul'dan bir Mevlevi grubu getirmesine yardımcı olmamı rica etti. Operanın içinde gerçek bir Mevlevi grubunu sema ettirmenin uygun olmayacağını düşündüğümden, aktörlere sema öğretilmesini önerdim. Böylece hem sema bölümü oyunun kendi parçası olacak hem de yedi yüz yıllık bir gelenek bu işe alet edilmemiş olacaktı. Battiato da benimle hemfikir olunca, dernek çerçevesinde, on beş gün süren herkese açık bir sema dersi verdik. O günden beri de talebelerim arasında, bazen yaptığım Mevlevi ayini turnelerine dahi katılan, mükemmelen sema etmesini öğrenmiş bir grup oluştu.

Türkiye'ye gelince, seksenli yıllardan itibaren enstrüman çalan ya da şarkı söyleyen, birçok kabiliyetli gençle karşılaştım. Onların bir kısmıyla oluşturduğum grubum da bugüne kadar başarıyla devam etti. Babamın devrinin müziğe bakış açısıyla, bugünkü gençlerin bakış açısı arasındaki farkın altını çizmekte fayda görüyorum. Gençliğimde tanıyıp birlikte çalmak şans ve onuruna eriştiğim müziğin eski ve önemli isimlerinin çoğu, müziğin kendi icra ettikleri tarzının bir devrin sonuna işaret ettiğine inanıyorlardı. Osmanlı kültürünü hem edebi, hem müzikal açıdan demode buluyor, kendilerini de, neredeyse eski bir müzenin bekçisi gibi görüyorlardı. Sessizliklerini yalnızca çok kısıtlı bir dinleyici

için bozuyorlar ve zengin geçmişe sahip bu müziğin tek çıkış yolunun onu modern zamana adapte etmekten geçtiğine inanıyorlardı. Ayrıca tek sesli olan klasik türk müziğini çok sesliye çevirerek icrada Avrupai yorumu yakalayacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle de batının tampere gamını[17] övmeye başladılar. Mesela kemençenin sesinin keman gibi çıkmasını istediklerinden sazın tel sayısını üçten dörde, teli de bağırsaktan metale çevirerek sazlarını kemana yaklaştırdıklarını düşündüler.

Sonuçta Türk ve batı müziği sentezini yakalamak iddiasıyla, Hüseyin Saadettin Arel'in talabelerinden Ercüment Berker'in girişimleriyle Devlet Türk Müziği Konservatuarı kuruldu. Bu konservatur kuruluşundan bu yana büyük bir akademik gelişme göstermediyse de, halen birçok genç sanatçı yetiştirerek büyük bir sanat hizmeti veriyor.

Son devre kadar, aile çerçevesinde gelişen Osmanlı müziğinin, üniversite statüsünde bir okula sahip olması tabii ki önemli bir gelişmedir. Buna en güzel örneklerden biri, yaşının küçük olması nedeniyle babamın öğretisinden hiç yararlanamayıp, onun vefatından sonra neye başlayan ve konservatuar bünyesinde büyük Neyzen Aka Gündüz'ün öğretisiyle yetişen kardeşim Süleyman Erguner'dir.

Klasik Osmanlı müziğinin son kayıt arşivlerine ulaşmaya çalışan yeni kuşak, hocalarının ve konservatuarın amaçlarının tersine, geleneğe daha bağlı ve tavırları itibarıyla hocalarından bence çok daha otantikler. Örneğin Cinuçen Tanrıkorur'un son yıllarda çok sükse yapan ama ne yazık ki ne uda ne de tanbura benzeyen kişisel yaklaşımına rağmen, yeni yetişen bazı genç sanatçıların elinde ud yeniden ud olmuş, kemençe sazı taşplaklarda duyduğumuz lezzete yeniden kavuşmuştur. Kanunda birçok genç Ferit Alnar

---

17 Tampere gam: Bir oktavın on iki eşit yarım sese bölünmesi.

lezzetini yakalamaya çalışmakta, tanburda taşplakları dinleyerek Tanburi Cemil Bey'e ulaşmaya çalışanların yanı sıra, İzzettin Ökte'nin lirizmini arayan gençler de gittikçe artmaktadır.

Yine de belirtmek gerekir ki, eski kuşak repertuarı derinlemesine bildiği için, yaptığı taksimlerde büyük çeşitlilik gösteriyordu. Bugünkü kuşak ise, teknik yönden mükemmeliyeti yakalasa da, cümlelerinin melodik yapısı fakirleşti.

Bir diğer yandan da, dinleyicilerin kulakları devamlı Avrupai tarzda müzik dinlemeye alıştığı için, makamsal müziğin otantik rengi gittikçe kayboluyor. Zaten istenilen de sonunda kanunun arpa, udun gitara neyin ise flüte benzemesi. Otantik müzik arayışı ile yetişen birçok gençse, Türkiye'de sanatlarını paylaşacak dinleyici kitlesine ulaşmaya çabalamakla meşgul.

Maalesef genç saz sanatçılarının çoğunda görülen aslına dönüş arayışım, ses sanatçılarımız izleyemediler ve Osmanlı müziği estetiğinin tamamen tersine gelişen radyoevi ekolünün temsilcileri olan hocalarını aşamayarak, onların sadece kötü birer kopyası oldular. Diğer yandan edebiyatın değişip dilin sadeleşmesi, işlerini hem eserleri icra etmek, hem de onları dinleyiciyle paylaşmak açısından zorlaştırdı.

Eskinin çoğu *hafız* olan, güçlü sesli okuyucularının kendilerine has, düz ama coşkulu söyleyiş tarzları terk edildi. Onların yerini, seslerinin güçsüzlüğü nedeniyle mikrofonun içinde kaybolan solistlerin, yerli yersiz yaptıkları nüanslarla daha ziyade yapmacık bir hıçkırığa dönüştürdükleri okuma biçimleri aldı.

Arabesk dediğimiz kentleşmiş kırsal kesim müziğini yozlaşma olarak görüp, kendilerini Osmanlı mirasının devamı zanneden çoğu sanatçımız, yazdıkları şiir ve müziklerin arabeskten çok daha mânâsız olduğunu ne yazık ki fark edemiyorlar.

Bir başka deyişle, bir anlamda kültür ve medeniyet değiştiren Türkiye eliti, sanat ve edebiyatta kentlileşen köylüden daha az yaratıcı olduğunu kabul edemiyor.

* * *

Hindistan'a, Pakistan'a ve değişik Arap ülkelerine yaptığım çeşitli seyahatlerde, kültürel sınırların, siyasal sınırların çok ötesine taştığım görmüşümdür. Siyasal güçlerin evirip çevirip milli sınırlar içine sokmaya uğraştığı kimi değerler, özellikle İslam dünyasında, Fas'tan Endonezya'ya kadar ortak paydalar oluşturur.

Hindistan'ın ücra bir köyünde, bir ihtiyar Mevlânâ'nın *Divanı Şemsi Tebrizi*'sinden şiirleri bana saatlerce gözlerinden yaşlar dökerek okuduğunda duyduğum heyecan, buna en güzel örnektir.

İtalyanlar, Fransızlar, Almanlar, İngilizler klasik kültürleri arasında bağ oluşturarak nasıl bir Avrupa kültürünü meydana getiriyorlarsa, doğu ülkeleri de tarih boyu klasik bir kültür oluşturmuşlardır. Bugün Türk, Suriye, Irak, İran, Azerbeycan kültürü diye birbirinden farklı toplumlara mal edilmek istenen, aslında ortak bir medeniyetin ve tarihin ürünüdür.

Buna verilecek en iyi örnek, Azerbeycan'da Meraga'da doğup, Bağdat'ta halifenin sarayında bir süre yaşadıktan sonra, Sultan Bayezit'in davetiyle Osmanlı himayesine giren ve padişaha eserlerinden birini İthaf eden ünlü bestekâr Abdülkadir Merâgî'dir. Daha sonra Timurlenk'le yapılan Ankara Savaşı sırasında esir düşüp Timur'un emrine giren ve Semerkant'tan kaçarak Bağdat'a geri dönen Merâgî'nin eserleri Türk müdür? Acem midir? Özbek midir? Yoksa Azeri midir? Bilinmez. Bence önemli olan bu eserlerin kime ait oldukları değil, birbirinden güzel olmalarıdır.

Bir diğer örnek de, yazdığı bayati makamındaki peşrev Osmanlı saraylarında zevkle çalınan, Timur'un torunu, eski Horasan (bugunkü Afganistan) sultanı Hüseyin Baykara'dır. Eserleri bugün Afganistan'da tamamen unutulmuş da olsa, onun bestelerini Türk olarak mı, Afgan olarak mı saymalıyız? Kırım Hanı Gazi Giray'ın beste ve şiirleri Tatarlara mı yoksa Türklere mi aittir? Azerbeycan milli şairi Fuzûli Türk divan edebiyatı şairi midir?

Müziğe tutkun olan IV. Murat, Revan seferi sırasında, sarayında çok ünlü müzisyenler bulunduran Revan Valisi Emirgûneoğlu Tahmasb Kulu Han ile yakın dost olmuş. Şehrin fethinden sonra Murat, Yusuf adını verdiği emîr'in tüm mahiyetini beraberinde İstanbul'a getirerek, bugün hâlâ ismini taşıyan Emirgan semtinde kendisine bir saray yaptırmış. Dolayısıyla, klasik türk müziği repertuarının bir kısmı bu İranlı müzisyenlerin çaldığı müziklerden alınmış.

Diğer tarafta da bütün Farsça şiirler, klasik türk müziği eşliğinde okunmuşlar. Saadi'nin ve Hafız'ın şiirleri Türk bestekârlar tarafından bestelenmiş. Hatta Osmanlı şairleri için Farsça şiir yazmak şairliğin ilk şartıymış.

Ne üzücüdür ki, 19. ve 20. yüzyılların ulus-devlet arayışları, doğu toplumları arasındaki tüm bu ortak paydaları yok etmiştir. Sanat, edebiyat veya müzik kavramları millet fikrinin çok ilerisindedirler. Örneğin, benim müzikte ve şiirde kendi kültürel alanım Rumeli türküleriyle Balkanlara, Baburname ve Mevlânâ ile Hindistan'a, Prens Kantemir'le Romanya'ya, Tanburi Cemil Bey'in peşrev ve semaileriyle Kuzey Afrika'ya, Gazi Giray'ın eserleriyle Kırım'a, hatta belki de daha uzaklara kadar ulaşır.

Sonsöz

Mirasyedinin biri eğlence, sarhoşluk, şımarıklık içerisinde geçen birkaç yıl sonunda tüm servetini yitirmiş. Evsiz, barksız, pulsuz, en kötüsü dostsuz kaldığından, İstanbul'un uzak semti Hayırsız'da bir harabeyi kendine mesken edinmiş. İsraf ettiği servetinin pişmanlığıyla sabahlara dek ağlar, Allah'a, elden gidenin geri gelmesi için yalvarır dururmuş.

Yine böyle feryat ile geçen bir gecenin sabahına doğru bitkin halde uykuya daldığında, rüyasında nur yüzlü bir ihtiyar sırtını okşayarak duasının kabul olduğunu söylemiş ve eğer İstanbul'un öbür ucundaki Paşa sokağındaki yüzyıllık çınarının altım kazarsa, aradığı hazineyi bulacağı müjdesini vermiş.

Uyanır uyanmaz, rüyanın etkisiyle hemen yola koyulan müflis, birkaç günlük yayan yolculuktan sonra gece yarısı verilen adrese varmış. Servete kavuşma hırsıyla da, sabahı beklemeden ağacın altını kazmaya başlamış.

Akşamları devriye gezen gece bekçisi, karanlıktaki bu gölgeyi hırsız sanarak mirasyedinin üstüne çullanmış. Yediği sopayla neye uğradığını şaşıran adam, bekçinin kolları

vurmaktan yorulunca derdini anlatma fırsatını bulmuş ve hırsız olmadığını, sadece rüyasında kendisine vaadedilen hazineyi (!) almaya geldiğini söylemiş.

Anlatılanları hayret ve acımayla dinleyen bekçi, kahkahayı basarak "Sen hırsız değil aptalsın, bana senelerdir rüyamda *Hayırsız* mahallesindeki bir harabede hazine olduğu söylenir, bir kere bile gidip bakmak aklıma gelmedi. Sen ise bir kez gördüğün rüyanın peşine düşüvermişsin..." diyerek mirasyediyi hayret ve şaşkınlık içerisinde bırakıp, ortadan kaybolmuş.

Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinden esinlenerek anlatığım bu hikâyedeki gibi, insanlar ve toplumlar hayal ve rüyalarındaki hazinelerin peşinde, evlerini, köylerini, ailelerini, çocuklarını ve farkında olmadıkları kendi değerlerini terk ederek, dünyanın çeşitli yerlerinde hazine arıyorlar.

Ben de belki herkes gibi olmadık yerlerde hakiki hazineler aramışımdır, ama, çok şükür, yıllardır yaptığım yolculuklar, en azından bana kaybedilenin, aranılanın, bulunamayanın nerede ve neden gizli olduğunu öğretti.

Kaybetmeden aranılmıyor; aranmadan bulunmuyor; bulunca ise lâyık olunamıyor...

EK

Mevlevilik ve ney

Ney, müziğimizin tüm terminolojisi gibi Farsça'dan gelen bir kelimedir ve kamış anlamına gelir. Balkanlar, Yunanistan, Türkiye, tüm Arap ülkeleri ve İran'da farklı teknik ve üsluplarla çalınır.

Bir Sümer mezarında ney bulunduğu ve dolayısıyla neyin Türk icadı olduğu iddiası, Türkiye'de yayınlanan birçok kitapta ve hatta kardeşim Süleyman Erguner'in *Ney Metodu*'nda, ilmi bir buluş gibi sunulduysa da, bu teori her şeyi Türkleştirme çabalarının ciddi olmayan bir uzantısıdır. Neyle ilgili ilk buluntulardan biri, bugün Paris'te Louvre Müzesi'ndeki eski Mısır'a ait taş üzerine işlenmiş bir neyzen görüntüsüdür (M.Ö. 5000).

Mevlânâ'nın şiirlerinde neyi mecaz olarak kullanması ve bu saza olan hassasiyeti, Türkiye'de ve genelde tasavvuf kültüründe, neye özel bir anlam kazandırmıştır.

Mevlânâ'nın müridi ve halifesi olan Hüsameddin Çelebi, bir gün Mevlânâ'ya sohbetlerinin ve güzel sözlerinin yazılmasını önerir. Sarığının kenarından bir kağıt parçası çıka-

ran Mevlânâ, on sekiz beyitlik bir şiir yazar ve Çelebi'ye verir. Bu beyitlerin bir çeşit açıklaması olan yirmi dört bin beyitlik *Mesnevi* adlı eser böylece başlamış olur. Yıllarca Mevlânâ söyleyip, Hüsameddin Çelebi de yazarak bu muhteşem eseri ortaya çıkarırlar.

Ney aracılığıyla insanı tarif eden bu ilk on sekiz beyit, Mevlânâ'yı ve *Mesnevi*'sini anlamanın temel taşı olarak kabul edilmiş ve birçok kez açıklaması yapılmıştır.

Neye ve Mevleviliğe meraklı olduğuna inandığım okuyucularım için haddim olmayarak bu beyitleri kitabımın sonuna ekledim. Yaptığım açıklamalara esas olan tercüme, Süleyman Nahîfî'nin 17. yüzyıl Türkçesi ile yaptığı vezinli tercümedir.

Dinle Neyden kim hikâyet itmede
Ayrılıklardan şikâyet itmede

Neyden maksat insandır, ama her kamış ney olmadığı gibi burada kastedilen de herhangi bir insan değildir.

Bilindiği gibi kamış, kamışlıktan yani tabii ortamından kesildiğinde, önce kızgın bir demirle yakılarak içindeki boğumlar temizlenir. Bu tıpkı insanın tabiatındaki hırs, kibir, riya vs. gibi perdelerin aşk ateşiyle yanıp temizlenmesine benzer. Sonra neyzen kamış üzerindeki delikleri açar, bu da insanın hislerinin berraklaşması gibidir.

İşte Mevlânâ, kamış iken *ney* olan *kâmil* insanı dinlemeyi öneriyor. Çünkü bu dinlemenin sonucu insan dünya yaşamı ve tabiatın zorunluluğuyla unuttuğu ve ayrı kaldığı aslını anımsar. İnsanın aslı Allah'tan olduğuna göre anımsanan da O'dur.

Bilindiği gibi Kuran *İkra* yani söyle kelimesiyle başlar. Mevlânâ ise eserine *Bişnew* yani dinle kelimesiyle başlayarak insanları önce Allah kelamını dinlemeye davet eder.

Neyle kastedilen kâmil yani olgun insan, insanların en kâmili de Peygamberimiz olduğuna göre, bu dinle kelimesi, düz anlamıyla neyi dinlemek olduğu gibi, önce Allah kelâmını, sonra Peygamber ve her biri birer ney olan evliyanın sözünü dinlemeye de davettir.

Neyi dinlemek aslında neyzeni dinlemektir. Zira dinlenilenin aslı, neyzenin nefesinin etkisiyle ortaya çıkar. Diğer anlamda kâmil insanı dinlemek de insanlara ruhundan üfleyen Allah'ı dinlemektir.

Dir kamışlıktan kopardılar beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni

Kuran-ı Kerim'e göre insanlar, dünyaya gelmeden önce ruh halinde iken Allah onları bir araya toplayarak "Elest-i Birabbiküm" yani "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş, ruhlar da "Beli" yani evet diyerek cevaplamışlar. Bu an tasavvuf edebiyatında *Elest bezmi* veya *Kârû Belâ* olarak anılır.

Kamışlık ney için ne ise, ruhların bir arada olduğu *Elest Bezmi* de insanlar için hatırlanan en güzel haldir.

Nasıl ney neyzen tarafından kamışlıktan koparılıp neye dönüşmüşse, insan da Allah tarafından ruhuyla yaşadığı hür halinden koparılıp, beden ve tabiatla sınırlandırılarak, insan vucüdunda bu dünyaya indirilmiştir.

Neyin yakınması, koparıldığı ebediyet halini anımsamasındandır ve bu yakınmasıyla ney *merd* (erkek) veya *zen* (kadın) herkesi ağlatmış yani hali ne olursa olsun, her insana unuttuğu bu ebediyet halini hatırlatmıştır.

Şerha şerha eylesün sînem firâk
Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştiyâk

Eğer bu ayrılık olmasaydı bu özlem derdi de olmayacaktı. Mevlânâ bu ayrılık benim göğsümü paramparça etsin ki, ben de bu iştiyak, bu hasretin derdini size anlatabileyim diyor. Yani bir anlamda da, ney neyzene benim bağrımı ateşle iyice yak ki, senin nefesinle en berrak nağmeleri çıkartayım demekte.

İnsanın bu ayrılık derdini şerh etmesi yani açıklayabilmesi için aşk ateşinin onun bağrını *Şerha Şerha* (parça parça) etmesi gerekiyor. İnsan ancak o zaman kendi tabiatının pürüzlerinden kurtulup, tıpkı bir ney gibi, Rabbinin nefesine teslim olacaktır.

Her kim aslından ola dûr-u cüdâ
Rûzgâr-ı vaslı eyler muktedâ

Kayseri'de, Mevlânâ'nın annesinin türbesinde ney üflerken, şeyh Aziz Çınar kulağıma eğilip, *Mesnevi*'nin bu ilk beyitlerini okuduktan sonra "Bu ayrılık şikâyeti değil, *vuslat* yani sevgiliyle buluşmanın neşesidir" demişti.

Yani ney neyzenin nefesiyle buluşunca, bu nefesten ayrı düştüğü anlardan şikâyet eder. Aslından ayrı düşen herkes, farkında olsa da olmasa da, kendisini vuslata, yani sevgiliyle buluşmaya sürükleyecek rüzgârı bekler.

Ben ki her cem'iyyetin nâlânıyem
Hemdem-i hoş-hâl ü bed-hâlânıyem

Mevlânâ "ney olarak *ben* hali ne olursa olsun, *hoşhâl* (iyi) veya *bedhâl* (kötü) her türlü insanla beraber olurum, her türlü cemiyette inler, derdimi dökerim" diyor.

Ney sazı her türlü ortamda çalınabildiği gibi, kâmil insanı da illa belli bir ortamda aramamak gerekir. Çünkü onun iyi-kötü, doğru-yalnış ayırımı yapmadan, her mecliste ve

her haldeki insana hatırlatacağı ve onunla paylaşacağı bir derdi vardır.

Her kişi zu'munca bana yâr olur
Sohbetimden tâlib-i esrâr olur

Mevlânâ'nın çarşıda duyduğu kuyumcu çekiçleriyle coşarak sema ettiğini düşünürsek, bize gürültü gibi gelen bu seslerden kimbilir o ne sırlar işitmişti?

Yine neyin ağzından diyor ki: "Benim sohbetimi dinleyen herkes kendine göre benimle bir dostluk kurdu, hatta benim sırlarımı öğrenmek istedi."

Sırrım olmaz nâlişimden gerçi dûr
Lîk yok her çeşm ü gûşa feyz-i nûr

Benim sırrım aslında feryadımdan başka bir şey değildir ama bunu görmek için her kulak ve gözde yeterli nur yoktur.

Benim nağmelerimin, sözlerimin güzelliği benden değil neyzenin nefesindendir ama neyi gören neyzeni göremektedir. Yani birer ney olan evliyayı gören, onların güzel hallerine ve sözlerine kapılıp tüm bunları söyleteni fark edememektedir.

Birbirinden cân u ten pinhân değil
Lîk yok destûr-ı rü'yet câna bil

Ruh bedenden, beden de ruhtan gizli değildir, ama göze ruhu görmesi için izin yoktur. Ney ve neyzenin nefesi birbirinden ayrı değildir ama görülebilen yalnızca neydir. Ney kendi kendine ses ve seda vermeyeceği gibi, evliya da Allah'ın ilhamı olmadan bir şey söylemez. Bu nedenle işitileni neyzenden bilmek gerekir.

Oldu âteş sıyt-ı ney sanma hevâ
Kimde bu âteş yoğ ise hayf anâ

Neyin sesini sadece bir hava sanma, ateştir, eğer bir kimsede bu ateş yoksa, o kişi yok olsa daha iyidir.

Neyi ve evliyayı, kendi hevâsı yani hırs ve hevesleriyle konuşuyor sanma, onlar aşk ateşinin etkisiyle coşup feryat etmekteler.

Eğer bir kimsede bu aşk ateşi yok ise onun varlıktan vazgeçmesi gerekir. Zira yokluk olmadan kemale erişilmez, ney olunmaz, neyin sırrı anlaşılmaz.

Âteş-i aşk iledir tesîr-i ney
Cûşiş-i aşk iledir teşvîr-i mey

Aşk maşuka (sevgiliye) duyulan aşırı sevgidir. Öyle ki, sevgiliden gayrı ne varsa yakar yok eder.

Neyin etkisi aşk ateşiyledir, yani sevgiliden başka her şeyi yok eder. Zaten âlemde her şey bu aşkın etkisiyledir.

Şarabın yani sarhoş eden evliya sohbetinin coşup kabarması da yine aşk ateşiyledir. Dünya hayatının geçici hırs ve heveslerini yakıp yok ederek dinleyeni mest eder.

Yârdan mehcûra hem-derd oldu ney
Çâk-sâz-ı perde-i merd oldu ney

Ney, yarinden ayrı düşmüşlerin dert ortağıdır. Âşık ve maşuk arasındaki perdeleri yırtarak açar. Neyin perdeleri açıldıkça, nağmeler döküldükçe, evliya sohbeti dinlendikçe, insan iç dünyasındaki yüklerden hafifler, unuttuğu ebediyet halini, yani aslını anımsar.

Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz
Ney gibi dem-sâz ü müştâk olamaz

Ney hem zehir hem de panzehirdir. Ney kadar özlenen bir dost olamaz.

Eğlenceye dalmış insana, evliya sözü yani ney sesi, dünya zevklerini zehir etse de, tattırdığı manevi zevklerle aynı zamanda bir panzehirdir. Ney öylesine bir dosttur ki, yokluğu zehir, varlığı panzehirdir.

Ney virir bir râh-ı pür-hûndan haber
Aşk-ı mecnûn kıssasın takrîr ider

Ney kanlı ve zorluklarla dolu bir yoldan haber vererek çılgın bir aşk hikâyesini anlatır.

Ney ve kâmil insan, Leyla ve Mecnun hikâyesini anlatarak, aşk yolculuğunun aslında kolay olmadığını haber verir. Olgunluğa ermek, ney olmak için aşk ateşinin bağırlarını nasıl yaktığını anlatarak, dinleyenlere aşk ve âşıklığın kuru birer heves olmadığını hatırlatırlar.

Bî-dilândır mahrem-i esrar-ı hûş
Yok zebâna müşterî illâ ki gûş

Söylenen söze, üflenen neye kulaktan başka müşteri olmadığı gibi, manevi sırlara da akılsızlardan başka talip yoktur.

Süleyman Nahifi, tercümesinde *Bi-dilan* (gönülsüzler) kelimesini kullanırken, Farsça orijinal şiirde ise Mevlânâ *bî-huş* (çılgın, akılsız) kelimesini kullanır.

Nasıl Mirac esnasında, Cebrail Peygamber'e "Bundan öte bir adım atarsam yanarım" diyerek belli bir merhaleye kadar eşlik edebilmişse, manevi sırlara mahrem olabilmek için de aklın bir sınırı vardır.

Zaten eskiler aklı iki sınıfa ayırırlar: *Akl-ı maaş* (günlük menfaatlere eren akıl) ve *Akl-ı Maad* (daha uzağa ve ahirete eren akıl). Neyin ve evliyanın sırlarına açık olan akıl da her halde *Akl-ı Maad* olsa gerek. Dünyanın küçük menfaatleri karşısında beceriksiz olanlara, bugün de olduğu gibi her devirde akılsız ve aptal dendiğinden, Mevlânâ'nın "Mahrem-i in hûş cüz bîhûş nist" yani "Akılsızlardan başka bu hoşluğa mahrem olan yoktur" demesinin nedeni de anlaşılır.

Derdimizden rûzlar bî-gâh olur
Rûzlar çok sûz ile hem-râh olur

Derdimizden günler uzadıkça uzar, hatta öyle ki zaman ölçüsü dahi yok olur. Günler ayrılık ateşiyle yana yakıla yapılan bir yolculuğa dönüşür.

Gam değildir günler eylerse güzer
Sen hemân bâkî ol ey pâkize-ter

Bu beyitleri okuyarak geçmişte manasız geçen günlere hayıflanıp, üzülenleri teselli etmek için, Mevlânâ "Günler geçip gittiyse üzülmeye, gam çekmeye gerek yok. Ey güzel insan, sen hemen geçici şeylerden vazgeç ve *baki* (ebedi) olana yönel yeter" demektedir.

Bir başka anlamda ise *pâkize-ter*'den (en temiz, en saf) kasıt ney veya kâmil insan olduğundan, "Ey kâmil insan, sen var oldukça, sen baki oldukça, günlerin boşu boşuna geçmiş olmasına üzülmeye gerek yok, çünkü sen ümîd kapısısm" diyor.

Mâhiyi bahr olamaz sîrâb sâz
Rûz-i bî-rûzi olur gâyet dirâz

Nasîbsiz olanların kısmeti günden güne gecikiyor, okyanuslar dahi balığı suya kandıramıyor.

İlk karşılaştıklarında, Şems Mevlânâ'ya "Peygamber mi yoksa Beyazıt Bistami[18] mi büyüktür?" sorusunu yöneltmiş. "Tabii ki Peygamber büyüktür" cevabını alınca da Şems "Madem öyle Beyazıt ibadetlerimi eksiksiz tamam ettim ne kadar uluyum derken, Peygamber niçin Rabbime günde yetmiş bin kere tövbe ederim demiştir?" diye sormuş.

Verdiği yanıtta Mevlânâ: "Peygamber günde yetmiş bin makam aşıyor ve her an bir önceki haline tövbe ederken, Bâyezid Bistâmî vardığı makamın büyüklüğünden dolayı kendinden geçerek kendini büyük görmüştür" demiş.

Mana konusunda kimisi peygamberler gibidir, okyanusları içse kanmaz, bunlara tasavvuf edebiyatında *Mâhîler* (balıklar) denir. Kimisi ise biraz nasib alınca hamd edip fazlasına tahammül edemez, bunlara da *Makam sahipleri* denir. Bazısı ise tüm bunlardan habersiz yaşar ki bunlar da "*Bîruzî* (Nasîbsizler) diye anılır.

Mevlânâ ise bu beyitte nasîbsizler yani *Bîruzî*lere "Sizin nasîbiniz aslında birkaç gün gecikti" diyerek teselli veriyor.

Puhte halin hîç fehm itsin mi hâm
İhtisâr üzre gerek söz vesselâm

Mevlânâ, "*Puhte* (olgun ve kâmil) insanın halini, *ham* (çiğ) insanın anlaması mümkün değildir, dolayısıyla sözü kısa kesmek gerektir" diyerek *Mesnevi*'sinin ilk beyitlerine son veriyor.

Mevlânâ'nın bu sözlerini, yani neyin sırrını bir gün daha iyi anlamak için, yine Mevlânâ'nm dediği gibi;

---

18 Beyazıt Bistami: 8. yüzyılda yaşamış ilk sufilerden.

Ömrümün mahsulü üç sözdür heman
Hamdım, piştim, yandım el aman"

diyebilmek nasîb olur inşallah...